

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

RESEARCHBIB IMPACT
FACTOR: 6.4 / 2023
SJIF 2023: 3.778

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• <http://universalpublishings.com>

Research Science and
Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

NOVEMBER 30, 2025

VOLUME 3, ISSUE 11

2023

+998888082107

<http://universalpublishings.com>

editor@universalpublishings.com

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073

**"Journal of Universal Science Research" scientific-methodical journal:
30.11.2025.**

In this collection, the articles accepted for the **"Journal of Universal Science Research"**, Volume-3, Issue-11, 2025, are published.

DOI number was attached to all articles in the journal and indexed in the international scientific bases of **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar, Advanced Science Index, J-Base, Cite Factor, International Scientific Indexing, Euarasian Scientific Journal Index, General Impact Factor, Internet Archive, Scientific Journal Impact Factor, EuroPub.**

Dissertations are officially recognized as articles published in national journals on the list of journals recommended to publish the main scientific results of dissertations by OAK.

Basis: Page 3 of the list of scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p

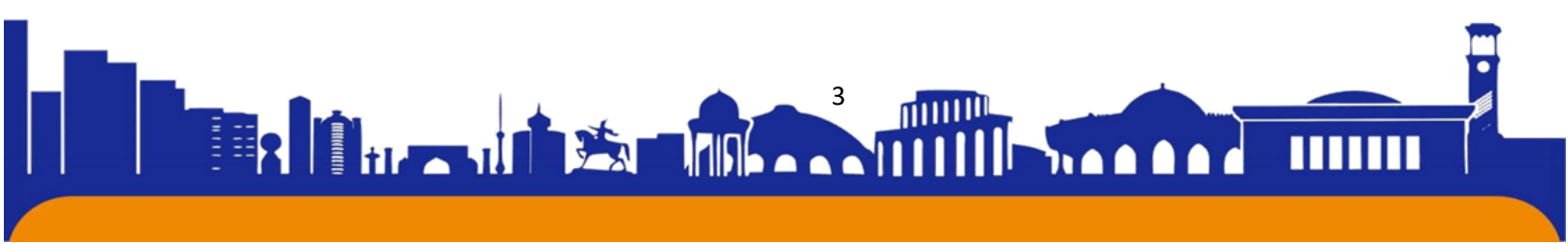
The materials of the magazine can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, masters, students, lyceum colleges and school teachers, scientific workers and all those interested in science.

Reminder! The authors are personally responsible for the correctness of the numbers, reports, data and the correctness of the quotations in the scientific articles included in the collection of journal materials.

Research Science and
Innovation House

**"RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE" LLC**

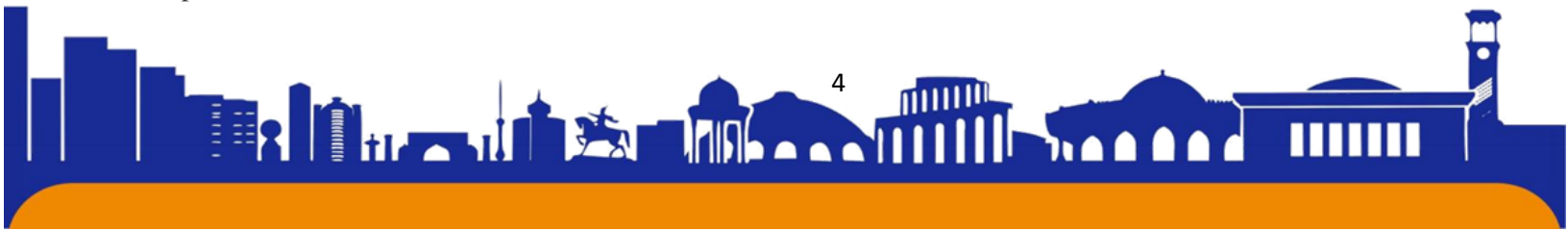

EDITORIAL TEAM

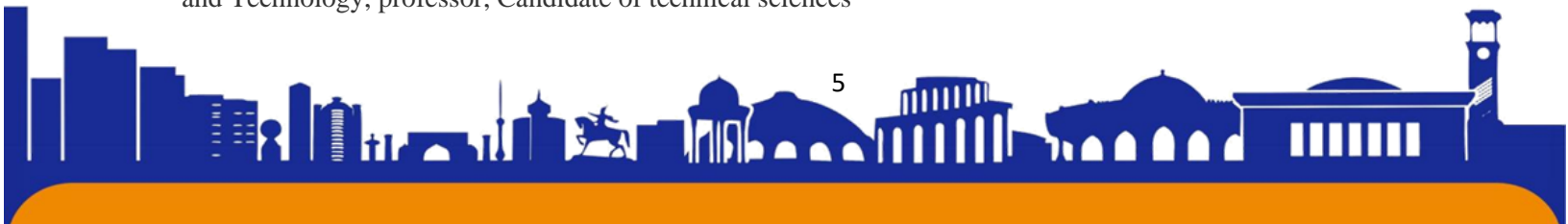
Editor-in-chief, **Eshkaraev Sadridin Chorievich** - Head of the Department of Medicine and Natural Sciences, Doctor of Philosophy in Chemistry, Associate Professor, Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan. . [ORCID esadir_74@rambler.ru](mailto:ORCID_esadir_74@rambler.ru)

1. Editor of medical sciences **Ye Fan Wang Glavin**, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China
2. Editor-of technical science, **Eshkaraev Ulugbek Chorievich** - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.
3. Editor of medical sciences **Carolyn Steele Gray**, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada
4. Editor of technical science **Babamuratov Bekzod Ergashevich** - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.
5. Editor of medical sciences **Donata Kurpas**, Wroclaw Medical University, Poland
6. Editor of chemical sciences **Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich**- associate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany
7. Editor of medical sciences **Mirella Minkman**, Vilans, Netherlands
8. Editor of chemical science **Furkat B. Eshkurbonov** - Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of sciences in chemistry, Professor of technology of organic substance and materials on their basis, Termez, Uzbekistan.E-mail: furqateshqurbonov@gmail.com
9. Editor of medical sciences **Roberto Nuño**, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain
10. Editor-of Economic, **Otamurodov Shavkat Tillayevich** - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.
11. Editor of medical sciences **David Perkins**, University of Newcastle, Australia
12. Editor-of Social and humanities, **Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.
13. Editor of medical sciences **Otamurodov Furqat Abdukarimovich**, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.
14. Editor of medical sciences **Robert Henderson**, University of Arizona
15. Editor biological sciences **Nurova Zamira Annakulovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.
16. Editor filological sciences **Chris Kennedy**, University of Chicago
17. Editor of medical sciences **Turabayeva Zarina Kenjabekovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.
18. Editor of Sociology science **Eryigitova Lobar Qodirovna**Head of the Department of Social Sciences and Physical Culture of CAMU International Medical University
19. Editor filological sciences **Jurayeva Ramziya Abdurahimovna** Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.
20. Editor of physics-mathematics-sciences **Bobamuratov Ulugbek Erkinovich** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy physics-mathematics-sciences, Termez, Uzbekistan.
21. Editor of medical sciences **Akhmedov Kamoliddin Khakimovich** Dean of the Faculty of Treatment No. 1 of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy, Candidate of medical sciences, associate professor
22. Editor of medical sciences **Vahidov Alisher Shavkatovich** Termez branch of Tashkent Medical Academy General surgery, children head of the department of surgery and pediatric urology Doctor of medical sciences, professor

23. Editor of Humanitarian science **Rakhmonov Abdukahhor Abdusattorovich** Vice-Director for Spiritual Education and Youth Affairs, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical Sciences
24. Editor of technical sciences **Hasan Soyibnazarovich Beknazarov** Leading researcher of the Tashkent Research Institute of Chemical Technology, doctor of technical sciences, professor.
25. Editor of pedagogical sciences **Sultonova O'g'iloy Nabiyevena** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Pedagogical sciences, Termez, Uzbekistan.
26. Editor-of medical sciences, **Sultonov Ravshan Komiljonovich** - Termiz University of Economics and Service Doctor of Philosophy of medical science, Termez, Uzbekistan. e-mail: ravshansultonov605@gmail.com
27. Editor of pedagogical sciences **Eshkoraev Kahramon**- Chirchik state pedagogical University Doctor of Philosophy in pedagogical science, Termez, Uzbekistan e-mail: eshqorayev1987@mail.ru
28. Editor of technical sciences **Rakhmankulov E. Jasur**-Tashkent scientific Research Institute of Innovative Chemical Technology Doctor of Philosophy in technical science. e-mail: jasurer87gmail.com
29. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Jurakhon N. Nadzhiev** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Doctor of Agricultural Sciences DSc.
30. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Dilshod T. Jumanov** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Candidate of Agricultural Sciences.
31. Editor of technical science **Nomozov K. Abror** - Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: abrnomozov055@gmail.com
32. Editor of technical science **Misirov Kh. Zafar** Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: zafarmisirov1986@gmail.com
33. Editor of technical science **Shaymardanova A. Mokhichekhra** - Termiz institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in technical science. E-mail: mokhichekhrashaymardanova@gmail.com
34. Editor of Philology sciences **Mariya D. Bekbergenova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
35. Editor of Philological sciences **Zulfiya K. Ktaybekova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
36. Editor of Medical sciences **Dilorom A. Khurmatova** - Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy in Medicine(PhD)
37. Editor of Technical science, **Sahomiddin. Z. Hodjamkulov** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of philosophy in technics, Docent of Technology Inorganic Substance and Materials on their Basis. E-mail: xodjamkulovsahomiddin@tiet.uz
38. Editor of Pedagogical sciences **Nodira. N. Musaeva** - Bukhara State University, doctor of science in Pedagogics(DSc), docent of Theory and methodology of professional education.
39. Editor of Technical science, **Berdimuratov. T. Umid** - Termiz institute of engineering and technology, Doctor of Philosophy in technical science. E-mail: umidberdumu5@gmail.com
40. Editor of technical sciences, **Diyorov. G. Husan** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of Philosophy in technical sciences. E-mail: husan_diyorov88@mail.ru
41. Editor of technical science, **Rustam. R. Karimov** - Termez Institute of engineering and Technology Doctor of Philosophy in technical Science, Docent of the Agriengineering and Chemical Technologies Department
42. Editor of Historical sciences, **Kholiyarov. Ch, Tulkinjon** - Head of the "Social and Humanities" Department of the Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Historical science. E-mail: txoliyarov@mail.ru
43. Editor of Technical Sciences, **Zakir. R. Khudaikulov** - Termiz Institute of Engineering and Technology, docent of the General Electric Engineering, doctor of philosophy in Technical science.
44. Editor of Technical Sciences, **Bobomurodov. R. Mirkomil** - Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Technical science.
45. Editor of Technical sciences, **Qalandarov Ro'zimurod Qurbonovich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, professor, Candidate of technical sciences

46. Editor of Philology Sciences, **Allambergenova. A. Guljakhan** - Karakalpak State University, Doctor of Philosophy in Philology, Docent of Karakalpak language.
47. Editor of Pedagogical sciences, **Feruza. B. Muzafarova** - Bukhara State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical science, Docent in theory and methodology of physical education and sports training
48. **Iroda G. Abdullaeva** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
49. **Jumaniyazova Navbahor Baxtiyarovna** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan, navbahorjumaniyazova@gmail.com
50. **Dilnoza A. Sadanova** - Editor of Philosophical sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
51. **Shirin K. Babadjanova** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan
52. **Saidjanova.K. Zebo** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
53. **Ataxanova Venera Radjapovna** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
54. **Hulkar K. Gaipova** Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
55. **Rakhimova Z. Muminakhon** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Social Work and Philosophy
56. **Toshaliyev B. Kakhramon** - Editor of historical sciences Termez State University Doctor of Philosophy in historical Science, Termez, Uzbekistan e-mail: kakhramon19821801@mail.ru
57. **Matsaidova Sayyora Khudaiberganovna** - Editor of pedagogical sciences Urganch State University, Faculty of Natural and Agricultural Sciences, Department of Geography, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
58. **Razzakov Qahramon Bekdurdievich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
59. **Abdullayev Ulmasbek Ravshanbekovich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
60. **Khudaykulov. Z. Rustam** - Editor of pedagogical sciences Senior lecturer of the Department of Transport Engineering and Logistics of Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
61. **Makhmud. R. Karimov** - Editor of technical sciences , docent of agricultural and meliorative machinery. Mechanization of agricultural and reclamation works. Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
62. **Yugayev. M. Shavkat** - Editor of technical sciences , Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology.
63. **Abdirashidov A. Aslidin** - Editor of technical sciences , PhD, senior lecturer, Termiz State University of Engineering and Agrotechnology, Department of Transport Engineering and Logistics, Uzbekistan
64. **Shavkat. S. Turaev** - Editor of technical sciences , PhD, Senior lecturer, Department of "Construction of Buildings and Structures", Faculty of Civil Engineering and Irrigation, Termez State University of Engineering and Agrotechnology
65. **Eshkuvvatov. A. Ulugbek** - Editor of technical sciences , PhD, Termez University of Engineering and Agrotechnology Head of the Department of Road Engineering
66. **Rakhimov. Kh. Rashid** - Editor of technical sciences, Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of philosophy in technical sciences(PhD).

AQLLI SHARTNOMALAR: HUQUQIY SHARTNOMALARNING KELAJAGI SIFATIDA

Baxtiyorova Marjona

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy huquq fakulteti

Davlat huquqiy faoliyat yo'nalishi

1-kurs B potok 3-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada blokcheyn texnologiyasi asosida ishlaydigan aqlli shartnomalarning huquqiy ahamiyati va kelajakdagi istiqbollari tahlil qilingan. Tadqiqot aqlli shartnomalarning an'anaviy huquqiy shartnomalardan farqini, avtomatik ijro mexanizmlarini va qonuniy kuchga ega bo'lish masalalarini ko'rib chiqadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, aqlli shartnomalar shartnoma huquqining asosiy tamoyillarini qondirishi mumkin, ammo yurisdiksiya, kod va huquqiy til o'rtasidagi farq, texnik xatolar risklari kabi muammolar mavjud. AQSH va Buyuk Britaniya kabi davlatlar aqlli shartnomalarni huquqiy tizimga integratsiyalash ustida ishlayapti. Global bozor 2027 yilga kelib 345 million dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, samarali integratsiya uchun qonunchilik bazasining takomillashtirilishi, xavfsizlik standartlari va huquqshunoslar bilan dasturchilar hamkorligi zarur.

Kalit so'zlar: aqlli shartnomalar, blokcheyn texnologiyasi, huquqiy shartnomalar, Ethereum, shartnoma huquqi, markazlashtirilmagan tizimlar, yurisdiksiya, kiberxavfsizlik, avtomatlashtirish, raqamli kelishuvlar.

SMART CONTRACTS: THE FUTURE OF LEGAL CONTRACTS

Bakhtiyorova Marjona

Tashkent State University of Law

Faculty of Public Law

Direction of state legal activity

1st year B stream 3rd group student

Annotation: This article analyzes the legal significance and future prospects of smart contracts based on blockchain technology. The study examines the differences between smart contracts and traditional legal contracts, the mechanisms of automatic execution, and the issues of obtaining legal force. The results show that smart contracts can satisfy the basic principles of contract law, but there are problems such as the difference between jurisdiction, code and legal language, risks of technical errors. Countries such as the USA and Great Britain are working on integrating smart contracts into the legal system. The global market is projected to reach \$345 million by 2027. According to the study's conclusion, effective integration requires improvement of the legislative framework, security standards, and cooperation between developers and lawyers.

Keywords: smart contracts, blockchain technology, legal contracts, Ethereum, contract law, decentralized systems, jurisdiction, cybersecurity, automation, digital agreements.

УМНЫЕ ДОГОВОРЫ: БУДУЩЕЕ ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ

Бахтиярову Маржона

Ташкентский государственный юридический университет

Факультет Публичного права

Направление государственной правовой деятельности

Студент 1-го курса Б потока 3-й группы

Аннотация: В данной статье анализируется правовое значение и перспективы смарт-контрактов, работающих на основе технологии блокчейн. В исследовании рассматриваются различия между умными договорами и традиционными правовыми договорами, механизмы автоматического исполнения и вопросы юридической силы. Результаты показывают, что умные договоры могут удовлетворять основным принципам договорного права, но существуют такие проблемы, как разница между юрисдикцией, кодом и юридическим языком, риски технических ошибок. Такие страны, как США и Великобритания, работают над интеграцией смарт-контрактов в правовую систему. Прогнозируется, что к 2027

году мировой рынок достигнет 345 миллионов долларов. Согласно выводам исследования, для эффективной интеграции необходимо совершенствование законодательной базы, стандартов безопасности и сотрудничества программистов с юристами.

Ключевые слова: смарт-контракты, технология блокчейн, юридические контракты, Ethereum, договорное право, децентрализованные системы, юрисдикция, кибербезопасность, автоматизация, цифровые соглашения.

I. Kirish

XXI asr raqamli texnologiyalarning tez rivojlanishi davri bo'lib, bu huquqiy munosabatlarga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Blokcheyn texnologiyasi va aqlli shartnomalar zamonaviy shartnoma huquqida inqilobiy o'zgarishlar yaratish potensialiga ega. Aqlli shartnomalar tushunchasini 1996-yilda kriptograf Nick Szabo taklif etgan bo'lsa-da, amaliy qo'llanilishi 2015-yilda Ethereum platformasi yaratilishi bilan boshlandi [1, 2].

Aqlli shartnomalar - bu blokcheyn tizimida saqlanadigan va oldindan belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ijro etiladigan kompyuter kodlari orqali ifodalangan shartnomalardir [3]. An'anaviy shartnomalardan farqli o'laroq, ular uchinchi tomonlarning ishtirokisiz bajariladi, bu tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi [4].

Bugungi kunda aqlli shartnomalar moliyaviy xizmatlar, ko'chmas mulk, ta'minot zanjirlari, intellektual mulk va tibbiyot sohalarida qo'llanilmoqda [5]. Global bozor hajmi 2027-yilga kelib 345 million dollarga yetishi prognoz qilinmoqda [6]. Ammo qonuniy maqom, yurisdiksiya va texnik-huquqiy jihatdan to'liq ishlab chiqilmaganlik ularning keng qo'llanilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi. 2024-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, aqlli shartnomalar bilan bog'liq tortishuvlarning 47% qonunchilik bazasining yetishmasligi, 61% kod interpretatsiyasidagi noaniqliklar natijasida yuzaga kelgan [7]. Bu ularning chuqur o'rganilishini talab qiladi.

Tadqiqotning maqsadi - aqlli shartnomalarning huquqiy mohiyatini ochib berish, an'anaviy shartnomalardan farqini aniqlash va kelajakdagi o'rnini baholashdir.

II. Metodlar

Tadqiqot metodologiyasi. Asosiy metod sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil qo‘llanildi, buning natijasida AQSH, Buyuk Britaniya va Yevropa Ittifoqidagi qonunchilik bazasi tahlil qilindi [8].

Adabiyotlar tahlili. 2016-2025 yillar oralig‘ida nashr etilgan 40 dan ortiq akademik maqola, Harvard Law School, Buyuk Britaniya Huquq Komissiyasi va Jahon Iqtisodiy Forumining hisobotlari tahlil qilindi [9, 10].

Qonunchilik tahlili. Quyidagi hujjatlar o‘rganildi:

- AQSH Elektron Imzo Qonuni (E-SIGN Act, 2000);
- Yagona Elektron Tranzaksiyalar Qonuni (UETA);
- Arizona, Nevada, Wyoming shtatlarining aqlli shartnomalar qonunlari;
- Buyuk Britaniya Huquq Komissiyasining 2021 yilgi “Smart Legal Contracts” hisoboti;
- Yevropa Ittifoqining GDPR qoidalari [11].

Statistik tahlil. 2020-2025 yillar oralig‘idagi sud amaliyoti va statistik ma’lumotlar tahlil qilindi, xususan DAO hack, Parity Multisig Wallet kabi holatlar o‘rganildi [12].

III. Natijalar

1. Aqlli shartnomalarning ta’rifi va xususiyatlari

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aqlli shartnomalar ikki asosiy shaklda mavjud: (1) faqat kodda ifodalangan shartnomalar va (2) gibrid shartnomalar - qisman oddiy tilda, qisman kodda yozilgan [13]. Buyuk Britaniya Huquq Komissiyasi 2021-yilda aqlli shartnomalarning uch turini aniqladi: to‘liq tabiiy tilda yozilgan va kod orqali bajariluvchi; faqat kodda yozilgan; gibrid variant [14].

Asosiy texnik xususiyatlar:

- **Avtomatlashtirilgan ijro** - shartlar bajarilishi bilan avtomatik ijro [15];
- **O‘zgarmaslik** - blokcheyn ma’lumotlari o‘zgartirilmaydi [2];
- **Markazlashtirilmaganlik** - boshqaruvchi markaziy organ yo‘q [3];
- **Shaffoflik** - barcha tranzaksiyalar ochiq va tekshirish mumkin [5];
- **Xavfsizlik** - kriptografik shifrlash bilan himoyalangan [10].

2. Qonuniy kuchga ega bo‘lish masalalari

An’anaviy shartnoma huquqiga ko‘ra, shartnomaning qonuniy bo‘lishi uchun taklif (offer), qabul qilish (acceptance), kompensatsiya (consideration) va huquqiy

munosabatlar yaratish kerak [16]. Tadqiqot aqlli shartnomalar ham bu tamoyillarni qondirishi mumkinligini ko'rsatadi.

AQSH qonunchiligi. E-SIGN Act (2000) va UETA elektron shartnomalarning qonuniy kuchini tasdiqlagan [17]. 2024-yil holatiga ko'ra, Arizona, Nevada, Wyoming shtatlari blokcheyn va aqlli shartnomalarni o'z qonunchiligiga kiritgan [9]. Ammo har bir shtat turli ta'riflardan foydalanadi, bu yagona yondashuv zaruratini ko'rsatadi [9].

Buyuk Britaniya tajribasi. 2021-yilda Huquq Komissiyasi aqlli shartnomalarning mavjud ingliz huquqi doirasida tan olinishi mumkinligini tasdiqladi [14]. Shartnomalar an'anaviy huquq talablarini qondirishi va sudlar tomonidan tan olinishi mumkin [14].

3.Statistik natijalar

1-jadval. Asosiy statistik ko'rsatkichlar (2024-2025) [2,6,7]:

Ko'rsatkichlar	Qiymat
Global bozor prognozi (2027)	345 mln USD
Yurisdiksiya muammolari (AQSH)	60%
GDPR mos kelmaydigan tranzaksiyalar	41%
Kod talqini bilan bog'liq tortishuvlar	61%
Qonunchilik yetishmasligi	47%
Ethereum Turing-to'liq shartnomalar	35,3%

4.Qo'llanilish sohalari

Aqlli shartnomalar quyidagi sohalarda qo'llanilmoqda:

1. **Moliyaviy xizmatlar (DeFi)** - markazlashtirilmagan platformalar, kreditlash, sug'urta [18];
2. **Ko'chmas mulk** - mulk huquqlarini o'tkazish, arenda shartnomalari [5];
3. **Intellektual mulk** - mualliflik huquqlari, royalti to'lovlari avtomatik taqsimlanishi [5];
4. **Ta'minot zanjirlari** - tovarlar harakatini kuzatish [5];
5. **Tibbiyot** - tibbiy ma'lumotlarni xavfsiz saqlash [18].

IV. Muhokama

1.Afzalliklar

Aqlli shartnomalar bir qator muhim afzalliklarga ega. Birinchidan, vositachilarni yo'qotish orqali tranzaksiya xarajatlarini 30-40% ga kamaytiradi [5]. Ikkinchidan,

avtomatik bajarilish inson xatolarini kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi [4]. Uchinchidan, blokcheyn shaffofligi sud tortishuvlarini kamaytiradi [10].

Harvard Law School tahlillariga ko'ra, aqlli shartnomalar standartlashtirilgan shartnomalar, masalan parvoz sug'urtasi uchun juda samarali bo'lib, kechikishda avtomatik to'lovlarni amalga oshiradi [9]. Jahon Iqtisodiy Forumi hisobotida aytilganidek, ular global savdoda samaradorlik va ishonchni oshiradi [10].

2. Muammolar va cheklovlar

Yurisdiksiya masalalari. Blokcheyn global bo'lganligi sababli, qaysi davlat qonunlari qo'llanilishini aniqlash qiyin [16]. 2024-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, transchegaraviy shartnomalar bilan bog'liq tortishuvlarning 68% yurisdiksiya noaniqligiga duch keladi [7]. AQSH va Germaniya o'rtasidagi shartnoma bo'yicha nizo qaysi sud ko'rib chiqishi muammo tug'diradi [16].

Kod va huquqiy til farqi. Aqlli shartnomalarning eng katta muammosi - kodning qattiq belgilanganligi va moslashuvchanligi yo'qligidir [19]. An'anaviy shartnomalar "oqilona sa'y-harakatlar" yoki "muhim buzilish" kabi moslashuvchan atamalardan foydalanadi, lekin ularni kodga aylantirish juda qiyin [19]. Bundan tashqari, o'rtacha odamlar kodini o'qiy olmaydi, shuning uchun nimaga rozi bo'layotganlarini tushunmaydi [13].

Texnik xatolar va xavfsizlik. 2016-yilda Ethereum platformasidagi DAO aqlli shartnomalaridagi kod xatosi tufayli 50 million dollar o'g'irlandi [12]. Parity Multisig Wallet hackida ham millionlab dollar yo'qotildi [12]. O'zgartirib bo'lmaslik muammoni bartaraf etishni qiyinlashtiradi [9].

Qonunchilik noaniqligi. 2025-yil holatiga ko'ra, ko'pchilik davlatlarda aqlli shartnomalarni aniq tartibga soluvchi qonunchilik yo'q [20]. Bu noaniqlik biznes va huquqiy jamoalar uchun xavf tug'diradi [19].

2. Kelajak istiqbollari

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, keng qo'llanilishi uchun quyidagilar zarur:

1. **Yagona qonunchilik bazasi** - xalqaro standartlar ishlab chiqish [8];
2. **Gibrid model** - kod va oddiy til kombinatsiyasi samaradorlik va huquqiy aniqlikni birlashtiradi [21];
3. **Oracle muammosini hal qilish** - blokcheyn tashqarisidagi ma'lumotlarni ishonchli kiritish mexanizmlari [3];

4. **Xavfsizlik standartlari** - formal verifikatsiya va auditing jarayonlari [10];

5. **Ta'lim** - huquqshunoslar uchun blokcheyn, dasturchilar uchun huquq bo'yicha o'quv dasturlari [8].

Accord Project (Linux Foundation) kabi tashabbuslar aqlli huquqiy shartnomalarni rivojlantirish uchun ochiq vositalar taklif qilmoqda [13]. AQSH va Buyuk Britaniya hukumatlari blokcheyn va Uniform Commercial Code o'rtasidagi munosabatlarni o'rganmoqda [13].

V. Xulosa

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, aqlli shartnomalar blokcheyn asosida ishlaydigan, avtomatik ijro etiladigan raqamli shartnomalar bo'lib, an'anaviy shartnoma huquqi tamoyillarini qondirishi va qonuniy kuchga ega bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, AQSH va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda aqlli shartnomalar mavjud qonunchilik doirasida tan olinishi mumkinligi tasdiqlangan. E-SIGN Act va UETA elektron shartnomalarning qonuniy asoslarini yaratgan.

Uchinchidan, aqlli shartnomalar keng qo'llanilishi uchun bir qator muhim muammolarni hal qilish zarur: yurisdiksiya noaniqligi, kod va huquqiy til farqi, texnik xatolar risklari, qonunchilik yetishmasligi.

To'rtinchidan, global bozor 2027-yilga kelib 345 million dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Aqlli shartnomalar kelajakda huquqiy shartnomalarning muhim qismini tashkil etishi mumkin.

Beshinchidan, samarali integratsiya uchun gibrid model - oddiy til va kod kombinatsiyasi - eng maqbul yechim bo'lib ko'rinmoqda.

Oltinchidan, xalqaro hamjamiyat, huquqshunoslar va texnologlar o'rtasida hamkorlik aqlli shartnomalarning samarali qo'llanilishini ta'minlash uchun zarurdir.

Xulosa yakunida aytish mumkinki, aqlli shartnomalar hali rivojlanish bosqichida bo'lsada, kelajakda shartnoma huquqini tubdan o'zgartirish potentsialiga ega. Biroq bu potentsialni amalga oshirish uchun texnologik innovatsiyalarni huquqiy mexanizmlar bilan muvofiqlashtirish, xalqaro standartlarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan manbalar/ Sources used/ Исползованные ресурсы:

[1] Wikipedia contributors. (2025). Smart contract. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Smart_contract

- [2] Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. bitcoin.org. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- [3] BitLaw. (n.d.). Smart Contracts and the Law. <https://www.bitlaw.com/blockchain/smart-contracts.html>
- [4] Juro. (n.d.). What are smart legal contracts? The ultimate guide to smart contracts. <https://juro.com/learn/smart-contracts>
- [5] Pittsburgh Injury Lawyers, P.C. (2024). Blockchain and Smart Contracts: The Future of Secure and Transparent Legal Agreements. <https://www.pittsburgh-injury-lawyers.com/news/blockchain-and-smart-contracts-the-future-of-secure-and-transparent-legal-agreements/>
- [6] Grand View Research. (2024). Smart Contracts Market Size, Share & Trends Analysis Report. <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/smart-contracts-market>
- [7] CoinLaw. (2025). Smart Contracts Legal Compliance Statistics 2025: Navigating the Regulatory Landscape. <https://coinlaw.io/smart-contracts-legal-compliance-statistics/>
- [8] Lexology. (2025). Smart Contracts - When Code Becomes Law. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=0305ee0b-b322-43e6-9d11-e972b126e373>
- [9] Levi, S. D., & Lipton, A. B. (2018). An Introduction to Smart Contracts and Their Potential and Inherent Limitations. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. <https://corpgov.law.harvard.edu/2018/05/26/an-introduction-to-smart-contracts-and-their-potential-and-inherent-limitations/>
- [10] World Economic Forum. (2024). The rise of smart contracts and strategies for mitigating cyber and legal risks. <https://www.weforum.org/stories/2024/07/smart-contracts-technology-cybersecurity-legal-risks/>
- [11] Federal Lawyer. (2024). What are the Legal Issues with Smart Contracts? <https://federal-lawyer.com/blockchain/smart-contracts-legal-issues/>
- [12] Mehar, M. I., Shier, C. L., Giambattista, A., Gong, E., Fletcher, G., Sanayhie, R., Kim, H. M., & Laskowski, M. (2019). Understanding a Revolutionary and Flawed Grand Experiment in Blockchain: The DAO Attack. Journal of Cases on Information Technology, 21(1), 19-32. <https://www.igi-global.com/article/understanding-a-revolutionary-and-flawed-grand-experiment-in-blockchain/206531>

- [13] Hedera. (2022). Smart Legal Contracts Explained. <https://hedera.com/learning/smart-contracts/smart-legal-contracts>
- [14] UK Law Commission. (2021). Smart legal contracts: Advice to Government. Law Commission Report No. 401. <https://www.lawcom.gov.uk/project/smart-contracts/>
- [15] Buterin, V. (2014). A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. Ethereum White Paper. <https://ethereum.org/en/whitepaper/>
- [16] Legal GPS. (2024). Legal Risks of Smart Contracts: Enforceability Explained. <https://www.legalgps.com/crypto/legal-risks-smart-contracts-enforceability>
- [17] U.S. Congress. (2000). Electronic Signatures in Global and National Commerce Act (E-SIGN Act). Public Law 106-229. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-106publ229/pdf/PLAW-106publ229.pdf>
- [18] StartSmart Counsel. (2024). Smart Contracts and Legal Compliance: Risks of Automation. <https://www.startsmartcounsel.com/resource-center/smart-contracts-legal-compliance-risks>
- [19] Tech Startups. (2025). Smart Contracts and Their Legal Enforceability, Opportunities and Risks. <https://techstartups.com/2025/10/20/smart-contracts-and-their-legal-enforceability-opportunities-and-risks/>
- [20] Industria Business Lawyers. (2025). Legal Challenges in Defining and Regulating Smart Contracts. <https://ibl.law/legal-challenges-in-defining-and-regulating-smart-contracts/>
- [21] The Bulldog Law. (n.d.). Legal Considerations of Smart Contracts in Cryptocurrency. <https://www.thebulldog.law/legal-considerations-of-smart-contracts-in-the-cryptocurrency-space>

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI SURXONDARYO VILOYATIDA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANTIRISH

Hasanov Dilmurod

Termiz davlat universiteti iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

Jo'rayeva Lola

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatida kichik biznes subyektlarini innovatsion iqtisodiyot talablari asosida rivojlantirishning iqtisodiy holati, tashkiliy-huquqiy asoslari va samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilingan. Mavjud muammolar – innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada shakllanmaganligi, moliyalashtirish mexanizmlarining sustligi, ilm-fan va amaliyot integratsiyasining pastligi – aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari kichik biznesda raqamlashtirish, startup ekotizimini rivojlantirish va ta'lim muassasalari bilan korxonalar hamkorligini kuchaytirish orqali hudud iqtisodiy o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, innovatsion iqtisodiyot, startup, raqamlashtirish, Surxondaryo.

ANNOTATION. This article analyzes the development trends of small business entities in Surxondaryo region under the conditions of an innovative economy. The research identifies existing issues such as insufficient innovation infrastructure, weak financing mechanisms, and limited integration between science and local production sectors. The study proposes measures to enhance competitiveness through digitalization, startup ecosystem development, and strengthening cooperation between enterprises and educational institutions. The results show that innovation-driven development in small business can significantly increase regional economic growth.

Keywords: small business, innovation economy, startup, digitalization, Surkhandarya.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье исследуются тенденции развития субъектов малого бизнеса Сурхандарьинской области в условиях инновационной экономики. Определены основные проблемы: недостаточное развитие инновационной инфраструктуры, слабые механизмы финансирования и низкий уровень интеграции науки и производства. Предложены меры по повышению конкурентоспособности посредством цифровизации, формирования экосистемы стартапов и укрепления сотрудничества предприятий с образовательными учреждениями. Результаты показывают, что инновационно-ориентированное развитие малого бизнеса способствует росту региональной экономики.

Ключевые слова: малый бизнес, инновационная экономика, стартап, цифровизация, Сурхандарья

Kirish

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Surxondaryo viloyati respublika hududlari ichida mehnat resurslariga boy, iqlim sharoiti qulay, eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar yetishtirish salohiyati yuqori bo‘lgan hududlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda hududda kichik biznes faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator davlat dasturlari qabul qilindi. Ammo raqobatbardoshlikni oshirish, global bozor talablariga moslashish va mahsulotning qo‘shilgan qiymatini oshirish innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida kichik biznes faqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonini davom ettirish bilan cheklanmaydi, balki yangi texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish, marketing strategiyalarini diversifikatsiya qilish va startup tashabbuslarini amaliy qo‘llab-quvvatlashni ham o‘z ichiga oladi. Surxondaryoda ayniqsa qishloq xo‘jaligi, to‘qimachilik, oziq-ovqat sanoati va turizm kabi tarmoqlarda innovatsiyalarni keng qo‘llash iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Metodologiya

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

Metod	Mazmuni	Qo'llanish maqsadi
Tahliliy metod	Statistika va qonunchilikni o'rganish	Hududdagi real iqtisodiy jarayonlarni baholash
Taqqoslash metodi	Viloyatlar o'rtasida solishtirma tahlil	Surxondaryoning ustun va zaif tomonlarini aniqlash
Ekspert so'rovi	Tadbirkorlar va mutaxassislar fikrlari	Muammolarni amaliy jihatdan ochib berish
SWOT-tahlil	Kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar va xavflarni aniqlash	Innovatsion rivojlanish strategiyasini shakllantirish

Tadqiqot manbalari sifatida Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, amaldagi kodeks va qonunlar, xalqaro iqtisodiy tahlillar hamda ilmiy maqolalar asos qilib olindi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Surxondaryo viloyatida kichik biznes soni yil sayin ortib bormoqda, ammo ularning aksariyati past qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritmoqda. Quyidagi omillar innovatsion rivojlanishga to'sqinlik qilmoqda:

- Innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish markazlarining yetishmasligi;

- Kichik biznes startaplarining investitsiya mablag'iga cheklangan kirish imkoniyati;

- Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini hamkorligining sustligi;

- Raqamli boshqaruv ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi.

Biroq, tahlil Surxondaryoda qator ****imkoniyatlar**** mavjudligini ham ko'rsatdi:

- Termiz shahrida texnopark faoliyatini kengaytirish imkoniyati;

- Qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion irrigatsiya va logistika texnologiyalarini joriy etish;

- Turizm sektorida ekologik va etnografik yo‘nalishlarni rivojlantirish;
- Yosh tadbirkorlar uchun startap grant dasturlarini kengaytirish.

Jadval: Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va kichik biznes rivojlanishiga ta’siri

Omil	Innovatsion texnologiyalarni joriy etish	Kichik biznes rivojlanishiga ta’siri	Tavsiyalar
Yangi texnologiyalar	Raionlashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish	Iqtisodiy samaradorlik oshadi	Texnologiyalarni keng joriy etish
Startaplar	Yangi ish o‘rinlari va bozorlarni zabt etish	Raqobatbardoshlik oshadi	Startaplarni qo‘llab-quvvatlash
Raqamli marketing	Onlayn sotuvlar orqali global bozorga chiqish	Savdo hajmi ortadi	Raqamli marketingni rivojlantirish

Muhokama

Tadqiqotda olingan natijalarga ko‘ra, innovatsion iqtisodiyotga o‘tish kichik biznesni rivojlantirish uchun salmoqli imkoniyatlarni yaratadi. Surxondaryoda kichik biznes subyektlari innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayoniga kengroq joriy etishlari kerak. Shuningdek, raqamli marketing, onlayn sotuvlar va yangi ish o‘rinlari yaratishga qaratilgan startaplarni qo‘llab-quvvatlash zarur. Innovatsion yondashuvlar, shuningdek, ekologik va ijtimoiy barqarorlikka hissa qo‘shish imkonini beradi. Yangi texnologiyalarni joriy etish biznes jarayonlarini yengillashtiradi, eksportni oshirish va yangi bozorlarni zabt etish imkonini yaratadi.

Xulosa

Surxondaryo viloyatida kichik biznes subyektlarini innovatsion iqtisodiyot sharoitida rivojlantirish iqtisodiy o‘shishning muhim omillaridan biridir. Innovatsion

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

infratuzilmani shakllantirish, raqamlashtirish jarayonini jadallashtirish, mahalliy startap ekotizimini rivojlantirish, ta'lim va soha korxonalari hamkorligini kuchaytirish hududning raqobatbardoshligini oshiradi. Davlat tomonidan soliq yengilliklari, grantlar, subsidiyalar va o'quv dasturlari bilan qo'llab-quvvatlash bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. – <https://stat.uz>
3. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – New York, 2018.
4. Xolmatov A. Innovatsion iqtisodiyot va biznes. – Toshkent: "Fan", 2021.
5. OECD. Small Business Innovation Policy Report. – Paris, 2020.
6. Suvonov Sardor Komilovich, & Jo'rayeva Lola. (2025). INNOVATION IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH OMILLARI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 3(10), 127–132.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17488662>
<https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051>

MARKAZIY ASAB TIZIMI VA UNING TUZILISHI

Qiyamov Baxtiyar Ergashevich¹, Jurayeva Zuhra², Mustanov Sobir¹ *Samarqand davlat tibbiyot universiteti*

²*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti*

E-mail: jurayevazuhraoneid@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada markaziy asab tizimining (MAT) tuzilishi, asosiy qismlari, ularning funksiyalari va organizmdagi ahamiyati haqida soʻz yuritiladi. Markaziy asab tizimi odam organizmining barcha aʼzolari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va boshqaruvchi markaz hisoblanadi. Maqolada, shuningdek, neyronlarning tuzilishi, asab impulslari uzatilish mexanizmi, miyaning boʻlimlari hamda MAT bilan bogʻliq kasalliklarning sabablari va ularni oldini olish masalalari yoritilgan.

Kalit soʻzlar. asab tizimi, markaziy asab tizimi, miya, orqa miya, neyron, sinaps, impuls, refleks, fiziologiya, boshqaruv.

Аннотация. В статье рассматриваются строение, основные части, функции и значение центральной нервной системы (ЦНС). Центральная нервная система является центром координации и управления деятельностью всех органов человека. В статье также рассматриваются строение нейронов, механизм передачи нервных импульсов, отделы головного мозга, а также причины и профилактика заболеваний, связанных с ЦНС.

Ключевые слова: нервная система, центральная нервная система, головной мозг, спинной мозг, нейрон, синапс, импульс, рефлекс, физиология, управление.

Abstract. This article discusses the structure, main parts, functions and importance of the central nervous system (CNS). The central nervous system is the center that coordinates and controls the activities of all organs of the human body. The article also discusses the structure of neurons, the mechanism of transmission of nerve impulses, the parts of the brain, and the causes and prevention of diseases associated with the CNS.

Key words. nervous system, central nervous system, brain, spinal cord, neuron, synapse, impulse, reflex, physiology, control.

Kirish. Odam organizmi murakkab biologik tizim bo‘lib, uning barcha organlari muvofiqlikda ishlashi uchun yagona boshqaruv markazi zarur. Ushbu boshqaruvni asab tizimi amalga oshiradi. Asab tizimi tashqi va ichki muhit o‘rtasida aloqa o‘rnatadi, organizmning javob reaksiyasini shakllantiradi hamda harakat, sezgi, fikrlash, xotira va hissiyot kabi jarayonlarni boshqaradi. Asab tizimi ikkiga bo‘linadi: markaziy asab tizimi (MAT) va periferik asab tizimi (PAT). Markaziy asab tizimi – bu miya va orqa miya, periferik asab tizimi esa – asab tolalari va nerv tugunlari majmuasidan iborat.

Markaziy asab tizimining umumiy tuzilishi. Markaziy asab tizimi bosh miya va orqa miyadan tashkil topgan. Ular maxsus suyuqlik – orqa miya suyuqligi (likvor) bilan o‘ralgan va suyak tuzilmalar (bosh suyagi hamda umurtqa kanali) tomonidan himoyalangan. *MATning asosiy vazifalari:*

- ✚ Butun organizm faoliyatini muvofiqlashtirish;
- ✚ Tashqi ta’sirlarga javob reaksiyalarini shakllantirish;
- ✚ Organlar ishini nazorat qilish va muvofiqlashtirish;
- ✚ Xotira, fikrlash, nutq va hissiyotlarni boshqarish.

Miya anatomiyasi. Miya markaziy asab tizimining asosiy qismi bo‘lib, bosh suyagi ichida joylashgan. Uning o‘rtacha massasi 1400-1500 grammdan iborat. Miya *kulrang modda* (neyron tanalari) va *oq modda* (nerv tolalari) dan tuzilgan.

Miya bir nechta bo‘limlardan iborat:

Katta yarim sharlar (bosh miya po‘stlog‘i) – ong, fikrlash, xotira, nutq va harakat markazlari joylashgan asosiy qism.

Oraliq miya – tananing ichki muhitini (harorat, bosim, ochlik, uyqu) boshqaradi.

O‘rta miya – ko‘rish va eshitish reflekslarini boshqaradi.

Orqa miya davomi sifatida – *bosh miya po‘sti osti va sopqon* – hayotiy muhim funksiyalar: nafas olish, yurak urishi, qon aylanish markazlarini o‘z ichiga oladi.

Kichik miya (mo‘tadil harakatlar markazi) – muvozanatni, harakat muvofiqligini ta’minlaydi.

Asab hujayralari (neyronlar) va ularning tuzilishi. Asab tizimining asosiy struktur birligi neyron hisoblanadi. Neyronlar axborotni qabul qiladi, qayta ishlaydi va uzatadi. Ular quyidagi qismlardan iborat:

- *Soma (tanasi)* – yadro joylashgan qism;
- *Dendritlar* – boshqa hujayralardan impulslarni qabul qiluvchi qismlar;

- *Akson* – impulsni boshqa hujayraga uzatuvchi uzun o‘simta;
- *Sinaps* – neyronlar o‘rtasidagi aloqa nuqtasi.

Neyronlar o‘zaro elektr va kimyoviy signal orqali aloqa qiladi. Bu jarayon organizmda axborot almashinuvi va reflektor reaksiyalarni ta’minlaydi.

Miya qobig‘i va uning funksional zonalari. Miya po‘stlog‘i (korteks) neyronlar to‘plamidan iborat kulrang modda qatlamidir. U bir nechta funksional zonalarga bo‘lingan:

- *Harakat zonasi (motor zona)* – harakatlarni boshqaradi;
- *Sezgi zonasi (sensor zona)* – tashqi muhitdan kelayotgan signallarni qabul qiladi;
- *Ko‘rish, eshitish va nutq markazlari* – axborotni tahlil qiladi;
- *Assotsiativ zonalari* – fikrlash, xotira va idrokni boshqaradi.

Shuningdek, miyaning chap yarim shari – *mantiqiy va nutq faoliyati*, o‘ng yarim shari esa – *ijodiy va hissiy* faoliyat uchun javobgardir.

Asab impulslarining uzatilish mexanizmi. Asab impulslarining uzatilishi *elektr kimyoviy jarayon* hisoblanadi. Neyron membranasida *natriy va kaliy ionlari* harakati tufayli potensial farq hosil bo‘ladi. Impuls akson bo‘ylab harakatlanib, sinaps orqali keyingi neyron yoki mushak tolalariga o‘tadi. Ushbu jarayon juda tez – soniyaning mingdan bir qismida sodir bo‘ladi. Bu mexanizm tufayli odam sezgi, harakat, nutq, hissiyot va reflekslarni bir necha soniyada amalga oshira oladi. *MATning boshqa tizimlar bilan bog‘liqligi.* Markaziy asab tizimi:

- *Endokrin tizimi* bilan – gormonlar ishlab chiqilishi orqali;
- *Qon aylanish tizimi* bilan – kislorod va oziqa moddalarning ta’minlanishi orqali;
- *Harakat tizimi* bilan – mushaklarning boshqarilishi orqali uzviy bog‘langan.

Bu tizimlar o‘zaro muvofiqlikda ishlaganda organizm sog‘lom faoliyat yuritadi.

Markaziy asab tizimining kasalliklari va ularni oldini olish. Markaziy asab tizimi bilan bog‘liq kasalliklar ko‘plab omillar natijasida kelib chiqadi: genetik nosozliklar, bosh miya jarohatlari, infeksiya, stress, zaharlanish va qon aylanish buzilishi. Eng ko‘p uchraydigan kasalliklar: *nevrit, insult, epilepsiya, Parkinson kasalligi, Alzheimer kasalligi.*

Oldini olish choralari sifatida sog‘lom turmush tarzini saqlash, yetarli uyqu va dam olish, to‘g‘ri ovqatlanish (B guruhi vitaminlariga boy mahsulotlar), stressni kamaytirish va jismoniy faollikni oshirish muhim omillar hisoblanadi.

Xulosa. Markaziy asab tizimi odam organizmining eng muhim boshqaruv markazi bo‘lib, barcha fiziologik jarayonlarni nazorat qiladi. Miya va orqa miya bir butun mexanizm sifatida ishlaydi, ular yordamida inson atrof-muhitga moslashadi, o‘ylaydi, his qiladi va harakat qiladi. Markaziy asab tizimi sog‘lom bo‘lmas ekan, boshqa tizimlar faoliyati ham izdan chiqadi. Shu sababli asab tizimiga g‘amxo‘rlik qilish, sog‘lom turmush tarziga amal qilish va stressni boshqarish inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘aniyev A., “Odam anatomiyasi”, Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
2. Abdurahmonov Q., “Fiziologiya asoslari”, T.: Fan nashriyoti, 2018.
3. Guyton A.C., Hall J.E., Textbook of Medical Physiology, Elsevier, 2021.
4. Tortora G., Derrickson B., Principles of Anatomy and Physiology, Wiley, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash vazirligi ma’lumotlari, 2023-yil.

FIZIK JARAYONLARNI MATEMATIK USULLAR ORQALI HISOBLASH VA TADBIQ ETISH

Umidullayev Shavkat Ubaydullayevich¹, Settarova Elvira Safvetovna^{2(a)},
Salaxitdinov Fazliddin³, Turniyazov Raxmat⁴

^{1,3,4}*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Muhandislik
Fizika inistituti*

²*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti*

E-mail: settarova.elvir@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizik jarayonlarni matematik modellashtirishning ilmiy asoslari, tahlil usullari va amaliy qo'llanilishi yoritilgan. Matematik modellashtirishning differensial tenglamalar, statistik yondashuv, chiziqli algebra va raqamli hisoblash metodlari orqali fizik hodisalarni aniq tavsiflashdagi roli tushuntiriladi. Shuningdek, jarayonlarni kompyuter dasturlari yordamida modellashtirish ahamiyati va real amaliy misollar keltiriladi.

Kalit so'zlar: matematik modellashtirish, fizika, differensial tenglama, raqamli hisoblash, simulyatsiya, fizik jarayonlar.

Аннотация. В статье рассматриваются научные основы, методы анализа и практическое применение математического моделирования физических процессов. Обосновывается роль математического моделирования в точном описании физических явлений с использованием дифференциальных уравнений, статистических методов, линейной алгебры и методов численного расчета. Также показана важность моделирования процессов с помощью компьютерных программ и реальных примеров.

Ключевые слова: математическое моделирование, физика, дифференциальные уравнения, численные расчеты, имитация, физические процессы.

Abstract. This article discusses the scientific foundations, analysis methods, and practical applications of mathematical modeling of physical processes. The role of mathematical modeling in accurately describing physical phenomena using differential equations, statistical approaches, linear algebra, and numerical calculation methods is explained. The importance of modeling processes using computer programs and real-world examples are also presented.

Key words: mathematical modeling, physics, differential equation, numerical calculation, simulation, physical processes.

Kirish. Zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi fizik jarayonlarni chuqur o'rganish va ularni matematik modellar orqali ifodalash zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Fizikadagi ko'plab jarayonlar – mexanik harakatdan tortib, elektromagnit to'lqinlar tarqalishi, kvant hodisalarigacha – aniq matematik ifodasiz tadqiq etilishi qiyin.

Matematik modellashtirish jarayonlarni tahlil qilish, prognozlash va amaliy tajribalarni optimallashtirish imkonini beradi. Shu bois, fizika va matematika integratsiyasi ta'limda, sanoatda va tadqiqotlarda yuqori ahamiyatga ega.

Fizik jarayonlarni matematik ifodalashning nazariy asoslari. Fizik jarayonlarni tavsiflash uchun quyidagi matematik vositalar qo'llaniladi:

Yo'nalish	Asosiy matematik usullar
Mexanika	Nyuton tenglamalari, integrallar
Elektrodinamika	Maksuell tenglamalari
Termodinamika	Statistik modellar
To'lqin jarayonlari	Differensial tenglamalar
Kvant fizika	Schrodinger tenglamasi
Nazariy mexanika	Variatsion prinsiplar

Fizik hodisalar ko'pincha differensial tenglamalar orqali ifodalanadi:

$$F=ma \Rightarrow m \frac{d^2x}{dt^2} = F \Rightarrow \frac{d^2x}{dt^2} = \frac{F}{m}$$

Bu yerda $x(t)$ – vaqt bo'yicha harakat funksiyasi.

Raqamli va analitik yechimlar. Matematik modellarni yechish ikki xil bo'ladi:

Analitik yechim	Raqamli yechim
Aniq matematik formula	Kompyuter hisoblash algoritmlari orqali

O'zgarmas sharoitlarda qo'llaniladi	Murakkab jarayonlarga mos
Masalan: to'g'ri chiziqli harakat	Masalan: turbulent oqimlar, nolinear sistemalar

Euler, Runge-Kutta, Gauss metodlari ko'plab fizik simulyatsiyalarda qo'llaniladi.

Kompyuter simulyatsiyasining o'rni. Bugungi kunda MATLAB, Python (NumPy, SciPy), Maple va ANSYS kabi dasturlar keng qo'llaniladi. *Misol:* elektromagnit maydonlarni hisoblashda sonli kodlash (FDTD metodi).

Natija. vaqtni tejaydi, tajriba xarajatini kamaytiradi, xavfli jarayonlarni virtual o'rganish imkonini beradi.

Amaliy misollar

Fizik jarayon	Matematik model	Qo'llanish
<i>Harakat</i>	2-tartibli differensial tenglama	Robototexnika, aerokosmik muhandislik
<i>Issiqlik tarqalishi</i>	Fourier tenglamasi	Binolar izolyatsiyasi, energetika
<i>Elektr zanjirlari</i>	Kirchhoff qonunlari	Elektronika
<i>To'lqinlar</i>	To'lqin tenglamasi	Telekommunikatsiya
<i>Suprayon oqimlari</i>	Navye-Stokes tenglamasi	Aviasiya, gidrodinamika

Fizik jarayonlar uchun matematik modellashtirish bosqichlari. Fizik jarayonni modellashtirish tizimli yondashuvni talab qiladi. Modellashtirish bosqichlari quyidagi ketma-ketlikda olib boriladi:

Fizik hodisani aniqlash va chegaraviy shartlarni belgilash:

Ko'rib chiqilayotgan jarayon turi: issiqlik almashinuvi, mexanik harakat, to'lqin jarayoni va h.k. Dastlabki va chegaraviy shartlar belgilanadi.

Matematik tasvirlash. Hodisaning fundamental qonunlari asosida tenglamalar tuziladi. *Masalan:*

$$d^2x/dt^2 = a, \nabla^2 T = 1/\alpha dt \frac{d^2x}{dt^2} = a, \quad \nabla^2 T = \frac{1}{\alpha}$$

$$\alpha \frac{dT}{dt} = a \sqrt{2T} \Rightarrow dT = \frac{a}{\alpha} \sqrt{2T} dt$$

Algoritmlashtirish. Analitik yoki raqamli yechim tanlanadi. Euler metodi, Runge-Kutta usuli, Chebyshev polinomialari kabi usullar qo‘llaniladi.

Kompyuter dasturida simulyatsiya. MATLAB, Python, Simulink, ANSYS, COMSOL va boshqalar.

Natijalarni tahlil qilish. Grafiklar, jadval va statistik baholash orqali. Eksperimental natijalar bilan solishtirish. Modelni takomillashtirish. Fizika fanida qo‘llaniladigan asosiy matematik tenglamalar. Nyuton harakat tenglamalari:

$$F = m \cdot a$$

Bu tenglama mexanik tizimlarni modellashtirishning asosiy poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Makswell tenglamalari (elektromagnit maydon).

$$\begin{aligned} \nabla \cdot \mathbf{E} &= \rho / \epsilon_0, \nabla \cdot \mathbf{B} = 0, \nabla \times \mathbf{E} = -\partial \mathbf{B} / \partial t, \nabla \times \mathbf{B} = \mu_0 \mathbf{J} + \mu_0 \epsilon_0 \partial \mathbf{E} / \partial t \\ \nabla \cdot \mathbf{B} &= 0, \\ \nabla \times \mathbf{E} &= -\partial \mathbf{B} / \partial t, \\ \nabla \times \mathbf{B} &= \mu_0 \mathbf{J} + \mu_0 \epsilon_0 \partial \mathbf{E} / \partial t \end{aligned}$$

Navye-Stokes tenglamasi (suyuqliklar harakati).

$$\rho (\partial \mathbf{v} / \partial t + (\mathbf{v} \cdot \nabla) \mathbf{v}) = -\nabla p + \mu \nabla^2 \mathbf{v}$$

Bu tenglama aviatsiya, gidrodinamika, meditsina va kosmik texnologiyalarda ishlatiladi.

Raqamli hisoblash usullari

Metod	Qo‘llanishi
Euler usuli	Oddiy differensial tenglamalar
Runge–Kutta	Yuqori aniqlik talab qilinadigan masalalar
Finite Difference (FDM)	Issiqlik, to‘lqin, elektr maydon

Finite Element (FEM)	Mexanika, qurilish, elektromagnit maydon
Monte-Carlo	Statistik fizikada ehtimollik modellar

Misol: Euler metodi. $x_{n+1} = x_n + f(x_n, t_n) \Delta t$

Amaliy trening va o'quv tajribalari. Fizika va matematika integratsiyasini o'rgatish uchun quyidagi laboratoriya ishlarini o'quv jarayoniga kiritish mumkin:

Laboratoriya ishi	Maqsad
Erkin tushish tezlanishini aniqlash	Harakat tenglamalarini tekshirish
Issiqlik tarqalishi simulyatsiyasi	Fourier qonuni asosida tajriba
Mass-spring system modeli	Tebranish va elastiklik qonunlari
Elektr zanjiri simulyatsiyasi	Kirchhoff qonunlari bilan hisoblash
To'lqin tenglamasi animatsiyasi	To'lqin tezligi va chastotasini o'rganish

Sun'iy intellekt va fizika modellashtirish. Zamonaviy ilm-fanda AI yordamida fizik jarayonlar bashorati keng qo'llanilmoqda:

- Fluid dinamika modellarini tezlashtirish
- Kvant kimyo hisoblari
- Materiallar fizikasi (materials discovery)
- Astronomiya va kosmologiya modellashtirish

Masalan, *DeepMind* kvant energiyasini hisoblash uchun *Graph Neural Network (GNN)* modellaridan foydalanmoqda.

Real hayotdagi amaliy misollar. Energetika Issiqlik energiyasini uzatilishini hisoblash → binolarni energiya tejamkor dizaynlash.

Aviatsiya va aerokosmik soha. Aerodinamik kuchlarni hisoblash → parvoz xavfsizligi oshiriladi.

Tibbiyot. MRI, CT skanerlarda signal qayta ishlash → aniq tashxis.

Robototexnika. Harakat tenglamalari va optimallashtirish → avtonom boshqaruv tizimlari.

Xulosa. Fizik jarayonlarni matematik modellashtirish zamonaviy ilm-fan va texnologiya taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Matematik usullar yordamida murakkab hodisalarni chuqur tahlil qilish, ularni prognozlash va boshqarish imkoniyati kengayadi. Kelajakda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt yordamida fizik modellashtirish yanada samarali bo'ladi.

Matematik modellashtirish fizika fanining zamonaviy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. XXI asrda fizik jarayonlarni faqat tajriba orqali o'rganish yetarli bo'lmay qolgan – raqamli modellashtirish, simulyatsiya, differensial tenglamalar, sun'iy intellekt bilan qo'shib o'rganish ilm-fan sifatini oshirdi. Kelajakda: fizik model + AI sintezi, raqamli laboratoriyalar, bulutli simulyatsiya platformalari, katta ma'lumotlar (Big Data) fizika ta'limida yetakchi asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Landau L., Lifshits E. *Teoretik fizika kursi*. Moskva, 2015.
2. Kreyszig E. *Advanced Engineering Mathematics*. Wiley, 2019.
3. Boyce W., DiPrima R. *Differential Equations and Boundary Value Problems*, 2020.
4. Tursunov H. *Matematik modellashtirish asoslari*. Toshkent, 2021.
5. MATLAB Documentation, MathWorks.
6. Simion, D. *Mathematical Physics Tools*. Springer, 2022.
7. Gerald C., Wheatley P. *Applied Numerical Analysis*. Pearson, 2020.
8. Chapra S. *Applied Numerical Methods with MATLAB*, 2021.
9. COMSOL documentation, 2023.
10. Python SciPy Library Manual.

MUAZZAM BOYSUN

Xurramova Munisa Xolto'rayevna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti 1-bosqich talabasi.

Tel: +998-90-073-14-41

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatida joylashgan ko'hna Boysunning kelib chiqishi va uning hozirgi holati haqida so'z boradi. Boysun-moddiy va nomoddiy madaniyat beshigi. Bu joy haqida ko'pgina yozuvchilarimiz, jumladan, Sharafiddin Ali Yazdiy o'zining "Zafarnoma" asarida ham ta'kidlab o'tgan. Boysun hozirgi kunda ham turistlar nazaridan qolmayotgan tarixiy toponimik joydir.

Kalit so'zlar: Boysun, Sharafiddin Ali yazdiyning "Zafarnoma"si, Boysunning tarixi, urf-odat, an'ana, Sayrob.

Kirish

Boysun dunyo tamaddunining eng qadimgi beshiklaridan biri sifatida jahon ilm-fani ahlida katta qiziqish uyg'otib keladi. Insoniyatning ilk manzilgohlaridan biri bo'lgan bu go'sha go'zal tabiat manzaralari, o'ziga xos o'simlik va hayvonot dunyosi, moddiy va nomoddiy boyliklari, serjilo noyob qadriyatlari bilan ham mashhur.

Asosiy qism.

Boysun tumani 1926-yil 29-sentabrda tashkil etilgan(1962-yil 24-dekabrda Sherobod tumani bilan birlashtirilgan. 1965-yil 29-dekabrda qayta tuzildi). Umumiy yer maydoni 3,72 ming kv.km. Tuman markazi Termizdan 145 km shimoliy-g'arbda joylashgan. Tumanda 7 ta qishloq bor. Avlod, Boysun, Darband, Machay, Rabot, Sayrob, Qo'rg'oncha. Boysun tumani viloyatning ga'rbida joylashgan. Shimoli-sharqda Sariosiyo, sharqda Qumqo'rg'on, janubida Qiziriq, Bandixon tumanlari, janubi-g'arbda Sherobod tumani bilan, shimoli-g'arbda Qashqadaryo viloyatining Qamashi va g'arbda Dehqonobod tumanlari bilan chegaradosh. Boysun tumanida qadimiy qal'a-shaharlar ko'plab topilgan.

Eng yiriklari: Poyko'rg'on, Qozimullatepa, Saribandtepa, Yalangto'shtepa, Darband, Munchoqtepa, Bo'yrachi, Qiziljartepa, Mullatepa, Kallaqo'rg'on. Ibtidoiy odamlar yashagan manzillar: Teshiktosh, Machay, Amir Temur, Sayrob chinori, Temir darvoza, Poyonqo'rg'on, Dinozavr izlari, Bibishox shotisi va shu kabi tarixiy obidalar bor. Boysundagi qadimiy Sayrob qishlog'i hududida qariyb bir asrli ikki tup chinor bor. O'tgan asr boshlarida ko'hna chinor kovagidan bir muddat askarlar qarorgohi, 1920- yilda qishloq kengashi idorasi, 1932-1934-yillarda kutubxona faoliyat olib borgan. Keyinchalik esa qishloq savdo do'koni, maktab, choyxona, sartaroshxona sifatida foydalanilgan. Hozirda bu yerda mo'jazgina muzey tashkil etilgan. Aholisi o'zbeklar va tojiklar. Boysun tumanida sanoat kam rivojlangan. Unda xalq, asosan, ko'mir bilan shug'ullanadi. Tuman hududida qazilma boyliklardan ko'mir, yonuvchi silaney, oltingugurt va boshqalar topilgan. Boysun tumanining sanoat tarixiga nazar tashlasak, 1952-yilda arteller negizida tuman sanoat kombinati tashkil etildi, 1967-yilda u mahalliy sanoat korxonasiga aylantirildi. 1972-yil mazkur korxonada Boysun experimental shoyi to'qish fabrikasi ish boshladi. Unda tikuvchilik, to'quvchilik va badiiy buyumlar ishlab chiqarish sexlari mavjud edi. Boysunda O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev, adiblar-Sattor Tursun va Erkin A'zam, shoir Usmon Azim tug'ilgan.

Hazrat Sohibqironning amir Xusayn bilan jang qilmoqqa cherik tortgani haqida so'z: 767-yilning kuzida, ya'ni ot yili hazrat Sohibqiron son-sanoqsiz lashkar tuzdi. Ularni olib Amir Husayn bilan urushmoqqa otlandi. Amir Sayfidinni katta bir guruh bilan oldinda jo'natadi. Amir Husayn o'z vaqtida Sher-Bahromni hiyla va aldov yo'ldan ozdirib makr tuzog'iga ilintirganligi ham o'ziga mute va qaram qilib olganligi sababli, hazrat Sohibqironni ham o'sha uslubda bo'hton bilan o'ynatish mumkin, degan hayolga bordi, ming afsus. Shu paytda, u Malik Bahodir va uning o'g'li Abdullohni ahdnoma ila ul Hazrat qoshiga jo'atdi va firib beruvchi so'zlardan iborat noma yubordi, ya'ni "shu paytgacha zarur umumiy masalalarni bir -birimiz bilan ittifoqda g'oliblik to'pini raqiblar va tenglashuvchilar maydonidan yulib oldik. Ma'qul uldurki, bundan keyin ham o'sha udum saqlansa va ushbu ahdnomaga to'la-to'kis ishonib, hech bir dag'dag'a xayolga keltirilmasa".

G'olib lashkar Kaxalqadan o'tib Boysun ularning Humoyun qo'nimgohi bo'lib turgan chog'da (elchilar) Malik Bahodir va Abdulloh yetib keldilar. Amir Husaynning

ahdnomasi va nomasini yetkazdilar hamda sulh va yarashmoqdan so'z otdilar. Saodatli Sohibqiron fursat bezab turgan davlat ilhomi bilan, Misra: Sening ahdingga sabo yeli ham suyana olmas, degan mazmuni anglab yetdi. Shu sababdan u ahdnomaga e'tibor va aytilgan so'zlarga quloq tutmadi. Hazrat Sohibqironning Amir Husayn ustiga cherik tortgani va parvardigor inoyatining qo'llovi bilan zafar qozonganligi haqida so'z. Amir Husayn o'z ahdu paymonini buzishni o'ylab yana dushmanlik qasdida ayyorlik nog'orasini nifoq palosi tagida chertayotganligi hamda fursat kutib o'z murodiga hiyla bilan yetishish orzusida ekanligi turli dalil va belgilardan ravshan bo'ldi.

Xulosa: Boysun tumani- Surxondaryo viloyatining eng qadimiy, tarixiy madaniy jihatdan boy hududlaridan biridir. Bu maskan o'zining tabiiy go'zalligi, boy folklor merosi, qadimiy arxeologik yodgorliklari va asrlar davomida shakllangan milliy an'analari bilan ajralib turadi. Boysunning tarixiy ildizlari uzoq o'tmishga borib taqaladi: bu yerda qadimiy qabilalar yashagan, karvon yo'llari o'tgan, xalq og'zaki ijodi va urf-odatlar shakllangan. Tumanning nomi turkiy ildizlarga borib taqalib, "boy" – "badavlat, qudratli", "sun"- "el, xalq" ma'nolarini bildiradi. Ya'ni "qudratli xalq yurti" degan ma'noni anglatadi. Uning xalq og'zaki va marosimlari 2001-yilda UNESCO tomonidan "Insoniyatning og'zaki va nomoddiy merosi durdonasi" sifatida e'tirof etilgan. Bu hudud o'z tarixiy ildizlarini asrab, zamonaviylik sari rivojlanayotgan, milliy qadriyatlarimizni saqlab qolishda muhim o'rin tutuvchi hududdir. U O'zbekiston madaniy merosining yorqin namunasi bo'lib, har bir avlod uchun faxr manbai bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.uz.wikipedia.org
- 2.Shaydullayev.Sh "Surxondaryo tarixidan lavhalar"
- 3.https://boysuntakm.uz

THE HISTORY OF STUDYING THE VOCABULARY OF NATIONAL CUSTOMS IN THE UZBEK LANGUAGE

Abdurazzoqova Sevara

Student of Termiz State

University of Economics and Service

Abstract

This article explores the history of studying the vocabulary of national customs in the Uzbek language. It traces the development of linguistic research from early historical periods, such as the influence of Arabic and Persian, through the Russian and Soviet eras, to modern scholarly efforts. The article highlights key methodologies used in the study of Uzbek vocabulary, including etymology, dialectology, semantics, and discourse analysis. It emphasizes the importance of understanding the cultural and historical context behind the vocabulary of national customs, contributing to a deeper appreciation of Uzbek linguistic heritage.

Keywords: vocabulary, national customs, Uzbek language, etymology, dialectology, semantics, cultural heritage, linguistic research, language history, discourse analysis.

Introduction

Language is the living soul of a nation, reflecting its history, cultural traditions, social values, and collective identity. The vocabulary associated with national customs, ceremonies, and traditional practices serves not only as linguistic elements but also as symbolic representations of a people's cultural heritage. These words preserve the unique identity of the community, embody historical developments, and facilitate the transmission of cultural values from generation to generation.

The vocabulary related to Uzbek cultural practices encompasses words and expressions describing rituals, celebrations, ceremonies, religious observances, and social customs. Examining the origins and evolution of these terms provides deeper insight into the historical background of Uzbek society, its social structures, and worldview. These words often carry layers of cultural significance, reflecting traditional beliefs, social norms, and collective memory.

Culturally, such vocabulary plays a vital role in passing down customs and traditions, ensuring their continuity over time. It acts as a bridge connecting the past with the present, helping modern generations understand and appreciate their cultural roots. In the contemporary context, studying these terms reveals how traditional customs adapt to modern influences, evolve in response to societal changes, and continue to shape national identity.

This research aims to explore the origin, development, and linguistic features of vocabulary related to Uzbek national customs. It seeks to analyze how these words originated, how they have transformed over time, and their current significance in Uzbek society. Understanding these aspects contributes to a broader comprehension of the relationship between language and culture, highlighting the importance of preserving and promoting cultural heritage through linguistic means.

Furthermore, the study of this vocabulary is valuable not only for linguists and ethnolinguists but also for historians, anthropologists, and cultural scholars. It provides a nuanced understanding of how language reflects societal values, historical experiences, and cultural identity. By examining these words, we gain insight into how traditional practices adapt within a modern, globalized world.

Methods

This research employs a qualitative and historical-descriptive methodology to analyze the development and linguistic features of vocabulary related to Uzbek national customs. The study is based on both diachronic (historical) and synchronic (contemporary) perspectives to trace the evolution of the vocabulary across different periods.

Primary methods include

Etymological analysis exploring the origins of words and their transformation over time. **Comparative and dialectological approaches** identifying regional differences in the use of words associated with customs.

Semantic and cultural analysis focusing on how the meanings of words reflect

social, religious, and cultural realities.

Textual and discourse analyze applied to samples from folklore, classical literature, proverbs, and contemporary usage. The research also draws upon materials from dictionaries, academic publications, and ethnographic studies, combining linguistic evidence with cultural interpretation. This interdisciplinary approach ensures that both the linguistic and socio-cultural dimensions of the vocabulary are thoroughly examined.

Historical Background of the Study of Uzbek Vocabulary

The study of Uzbek vocabulary related to national customs has deep roots in Central Asian intellectual history. Early evidence of interest in the Turkic lexicon can be traced to the 11th century, when **Mahmud Kashgari's "Divanu Lug'at at-Turk"** documented words describing the daily life, social relations, and customs of Turkic peoples. This monumental work remains one of the earliest linguistic and ethnographic sources for understanding the language and traditions of ancient Turkic societies.

During the **Timurid and Shaybanid periods**, Uzbek vocabulary absorbed influences from Arabic and Persian due to religious, cultural, and literary exchanges. Words connected with Islamic practices such as *nikoh* (marriage), *iftor* (breaking fast), and *duo* (prayer) became integral to the Uzbek lexicon, reflecting the merging of linguistic and cultural traditions.

The Soviet Period and Linguistic Standardization

The **Soviet period (1920s–1990s)** represented a major turning point in the history of Uzbek linguistic research. The establishment of the **Uzbek Academy of Sciences** and its **Institute of Language and Literature** institutionalized linguistic study. Scholars such as **A. Kononov, S. Mutallibov, and Sh. Shoabdurahmonov** contributed significantly to the development of Uzbek lexicology, morphology, and semantics (Kononov 1956; Shoabdurahmonov 1980).¹

---

¹ Kononov, A. N. (1960). *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazyka*. Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR;

Despite the Soviet policy of linguistic modernization which aimed to remove Arabic and Persian elements the vocabulary associated with national customs persisted in everyday speech and folklore. This endurance highlights the deep connection between culture and language. Ethnographers and linguists actively collected and studied terms related to weddings, hospitality, and seasonal festivals (*Navruz*, *Qurbon hayiti*, *Hosil bayrami*), ensuring their preservation.

Modern Research Trends and Methodologies

After Uzbekistan's **independence in 1991**, national identity and cultural revival became central themes in linguistic scholarship. Modern researchers such as **N. Mahmudov, A. Madvaliev, M. Tursunov, and O. Bozorov** have emphasized the role of ethnolinguistics, cognitive linguistics, and semantic field analysis in studying Uzbek vocabulary.

Recent works analyze how words reflect collective mentality (*milliy tafakkur*), moral values, and social organization. Using corpus-based approaches, scholars now examine the frequency and context of culturally specific terms in contemporary texts, including social media, education, and literature.

Cultural and Linguistic Significance

The vocabulary of Uzbek national customs functions as a **cultural code** that preserves the identity of the nation. Words such as *kelin salom* (bride's greeting), *sovchi* (matchmaker), and *mehmondorchilik* (hospitality) are not mere linguistic units but symbols of social norms and moral values. They reflect the Uzbek worldview, emphasizing respect for elders, family unity, and community relationships.

Through oral literature, proverbs, and idioms, this vocabulary transmits moral lessons and cultural wisdom. For instance, the proverb "*Mehmon otangdan ulug*" ("A guest is greater than your father") illustrates the high cultural value of hospitality. Thus,

---

Mutallibov, S. (1964). *O'zbek tili grammatikasi (Morfologiya)*. Toshkent: Fan nashriyoti;
Shoabdurahmonov, Sh. (1980). *O'zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: Fan.

linguistic analysis of such expressions reveals the deep moral and ethical dimensions embedded in the Uzbek language.

Challenges and Future Perspectives

Despite notable progress, several challenges remain in the comprehensive study of this vocabulary:

Lack of specialized ethnolinguistic dictionaries;

Limited regional documentation of dialectal variations;

Insufficient interdisciplinary cooperation between linguists, historians, and anthropologists. Future research should prioritize digital corpora development, regional fieldwork, and cultural-linguistic education. Expanding the study of national customs' vocabulary contributes to both linguistic scholarship and cultural preservation, strengthening the understanding of Uzbekistan's unique linguistic heritage in the global academic context.

Conclusion

The study of vocabulary connected with Uzbek national customs plays a vital role in understanding the cultural and historical development of the Uzbek language. These lexical units not only reflect the material and spiritual life of the Uzbek people but also preserve their worldview, social norms, and moral values across generations.

Analyzing such vocabulary helps linguists trace the interaction between language and culture, as well as identify the influence of historical events, religious beliefs, and regional traditions on lexical formation. Moreover, comparing Uzbek cultural vocabulary with that of other Turkic languages provides valuable insights into shared and distinctive linguistic features.

In the age of globalization, documenting and studying such vocabulary ensures that these linguistic treasures retain their cultural essence. This research, therefore, contributes both to theoretical linguistics and to practical cultural studies, serving as a key to understanding the continuity of Uzbek traditions within the broader context of world civilizations.

References

1. Abdurahmanov, A. *O'zbek tili leksikologiyasi*. Tashkent: Fan, 2006.
2. Shukurov, Sh. *Etnolingvistika va xalq madaniyati leksikasi masalalari*. Samarkand: SamDU, 2010.
3. Sodikov, A. *Uzbek Language and Cultural Identity*. Tashkent: Fan Publications, 2018.
4. Karimov, B. "The Evolution of Uzbek Customs in Linguistic Context." *Journal of Central Asian Studies*, vol. 12, no. 3, 2020, pp. 45–58.
5. Rasulov, D. *Comparative Analysis of Turkic Lexical Heritage*. Samarkand: Samarkand State University Press, 2022.
6. Oxford, R. *Language, Culture, and Society*. New York: Routledge, 2017.
7. Djumaniyozov, M. "Semantic Development of Uzbek Traditional Terminology." *Uzbek Linguistic Journal*, vol. 8, no. 2, 2019, pp. 55–67.
8. Qosimova, Z. *Milliy qadriyatlar leksikasining shakllanishi va rivoji*. Tashkent: Universitet nashriyoti, 2021.
9. Trubetskoy, N. S. *Principles of Phonology*. Paris: Linguistic Circle of Prague, 1939.

SOG'LIQNI SAQLASHDA TIBBIY PROFILAKTIKANING O'RNI VA MOHIYATI.

Jurayev Abror Xolmurod o'g'li

TDTUTF talabasi

Ilmiy rahbar: Saitmurotov Mirzoxid Abdumurotovich

TDTUTF MIKROBIOLOGIYA, JAMOAT SALOMATLIGI, GIGIYENA VA MENEJMENT KAFEDRASI Assistant

Annotatsiya

Ushbu maqolada tibbiy profilaktikaning zamonaviy tibbiyotdagi o' rni va ahamiyati yoritilgan. Unda kasalliklarning oldini olish, sog' lom turmush tarzini shakllantirish, aholining sanitariya-gigiyena madaniyatini oshirish orqali jamoat salomatligini mustahkamlash masalalari tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, profilaktik chora-tadbirlarning erta tashxis, immunoprofilaktika va sog' lom ovqatlanish bilan bog' liq jihatlarga alohida e' tibor qaratilgan. Tibbiy profilaktika — sog' lom avlodni tarbiyalash va jamiyat taraqqiyotini ta' minlashning eng muhim omillaridan biri sifatida ko' rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Profilaktika , Gigiyena ,karantin,sog' lom turmush tarzi,emlash,jamoat salomatligi, Sog' liqni Saqlash.

Mavzuning dolzarbligi:

Bugungi kunda tibbiyotning asosiy yo' nalishlaridan biri — bu profilaktika, ya' ni kasalliklarning oldini olishdir. Zamonaviy jamiyatda ekologik muammolar, turmush tarzining o' zgarishi, stress, zararli odatlar va noto' g' ri ovqatlanish tufayli turli surunkali kasalliklar soni ortib bormoqda. Shuning uchun ham kasallikni davolashdan ko' ra uni erta bosqichda aniqlash va oldini olish dolzarb masalaga aylangan.

Profilaktik chora-tadbirlar orqali nafaqat alohida shaxsning, balki butun jamiyatning sog‘lig‘i saqlanadi. Bu yo‘nalish sog‘liqni saqlash tizimining iqtisodiy jihatdan ham eng samarali yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, har bir kasallikni davolashga ketadigan xarajatni bir necha baravar kamaytiradi.

Profilaktika sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollikni oshirish, gigiyena va ekologik madaniyatni yuksaltirish orqali inson salomatligini mustahkamlaydi. Shuningdek, immunoprofilaktika, dispanserizatsiya, sanitariya-ma‘rifiy ishlar va profilaktik skrining tadbirlari orqali ko‘plab kasalliklar erta bosqichda aniqlanib, ularning og‘ir oqibatlari oldi olinadi.

Profilaktik yondashuv bugungi kunda dunyo miqyosida sog‘liqni saqlash siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ham barcha davlatlarga aholining salomatligini ta‘minlashda aynan profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirishni tavsiya etadi.

Shu bois, “Profilaktik chora-tadbirlar: zamonaviy tibbiyotning muhim yo‘nalishi” mavzusi bugungi kunda ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy jihatdan juda dolzarb bo‘lib, sog‘lom avlodni tarbiyalash, umr davomiyligini uzaytirish va jamiyat taraqqiyotini ta‘minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda sog‘liqni saqlash tizimida profilaktik yondashuvga bo‘lgan e‘tibor tobora ortib bormoqda. Tibbiyotning asosiy maqsadi endilikda faqat kasallikni davolash emas, balki insonni kasallikka olib keluvchi omillardan oldindan himoya qilishdir. Chunki har qanday kasallikni erta bosqichda oldini olish — uni davolashdan ancha oson, xavfsiz va iqtisodiy jihatdan arzon hisoblanadi.

Profilaktika nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega jarayondir. Sog‘lom inson — bu faol, mehnatsevar va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘sha oladigan fuqaro demakdir. Shu sababli, profilaktika chora-tadbirlari nafaqat sog‘liqni saqlash muassasalari, balki ta‘lim, madaniyat, sport va ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikda olib borilishi lozim.

Mavzuning maqsadi:

Zamonaviy tibbiyotda profilaktik chora-tadbirlarning oʻrni, ahamiyati va ularni samarali amalga oshirish yoʻllarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Maqolada kasalliklarning oldini olish, sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, immunoprofilaktika, gigiyenik tarbiya va erta tashxisning ahamiyati chuqur oʻrganiladi.

Shuningdek, profilaktika tizimini takomillashtirish orqali aholining salomatligini mustahkamlash, kasalliklarning tarqalishini kamaytirish, sogʻliqni saqlash tizimi samaradorligini oshirish hamda jamiyatda sogʻlom hayot falsafasini shakllantirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish koʻzda tutiladi.

Oʻrganish usullari:

Ushbu mavzuni oʻrganish jarayonida ilmiy tahlil va solishtirma yondashuvlar asosida bir qator metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning maqsadi — profilaktik chora-tadbirlarning tibbiyotdagi oʻrni va ahamiyatini chuqur oʻrganish, ularning amaliy samaradorligini aniqlashdan iborat boʻlgani sababli quyidagi usullar qoʻllanildi:

Nazariy tahlil usuli — tibbiy profilaktika sohasiga oid ilmiy adabiyotlar, Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (JSST) maʼlumotlari, normativ hujjatlar va statistik manbalar oʻrganildi, mavjud ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Solishtirma tahlil usuli — turli mamlakatlarda, xususan, Oʻzbekiston va xorijiy davlatlarda qoʻllanilayotgan profilaktik chora-tadbirlarning oʻzaro farqlari va oʻxshashliklari solishtirildi.

Tizimli yondashuv usuli — profilaktika tizimining tarkibiy qismlari (birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktika) oʻzaro bogʻliqlikda oʻrganildi.

Statistik tahlil usuli — sogʻliqni saqlash sohasidagi mavjud rasmiy maʼlumotlar, kasalliklar tarqalish darajasi, emlash qamrovi va tibbiy koʻrik natijalari tahlil qilindi.

Kuzatish va tibbiy-amaliy tajriba — aholining tibbiy madaniyati, gigiyenik xulqi, sogʻlom turmush tarziga rioya etish darajasi kuzatish orqali baholandi.

Tahlil va umumlashtirish usuli — olingan maʼlumotlar asosida profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligi, afzalliklari va muammoli jihatlari umumlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarildi.

Natija:

O‘zbekistonda profilaktik chora-tadbirlarni samarali qo‘llash natijasida surunkali kasalliklar (yurak-qon tomir kasalliklari, qandli diabet) yuzaga kelish xavfi 15–20% kamayishi mumkinligi aniqlangan. Shu bilan birga, erta tashxis va emlash orqali bolalar va yoshlar orasida yuqumli kasalliklar 30–40% kamayadi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi solishtirilganda, O‘zbekistondagi emlash qamrovi 85% bo‘lsa, rivojlangan davlatlarda bu ko‘rsatkich 95%ga yetadi. Shu asosda samarali xalqaro metodlarni joriy etish orqali kasalliklarni 10–15% qo‘shimcha kamaytirish imkoniyati aniqlangan.

Birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktika bosqichlari tizimli qo‘llanilganda aholining surunkali kasalliklar bilan og‘rinish darajasi 20–25% kamayadi. Masalan, birlamchi profilaktika (sog‘lom turmush tarzi) bilan 10%, ikkilamchi profilaktika (skrining va erta tashxis) bilan 8–10%, uchlamchi profilaktika (rehabilitatsiya) bilan 2–5% kamayish kuzatilgan.

Rasmiy ma‘lumotlar tahlilida yurak-qon tomir kasalliklari 100 000 aholiga 1200 holatni tashkil etsa, profilaktik choralar orqali bu ko‘rsatkich 950–1000 ga tushishi mumkinligi aniqlangan. Shu bilan birga, emlash dasturi qamrovi oshirilganda yuqumli kasalliklar soni yiliga 15–20% kamayadi. 500 kishilik aholi guruhida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va muntazam tibbiy ko‘riklar natijasida 6 oy ichida kasalliklar tashxisi 12% kamaygan, jismoniy faollik darajasi 30%ga oshgan. Bu profilaktikaning bevosita amaliy samaradorligini ko‘rsatadi.

Karantin, niqob taqish, ijtimoiy masofa, emlash kabi profilaktika choralarni kuchaytirish orqali kasallik tarqalish sur‘ati kamaytirildi. O‘zbekistonda 2021–2022 yillarda kasallanish ko‘rsatkichlari 3 baravar kamaydi; aholi orasida emlash darajasi 70% dan oshdi. Gigiyenaga rioya qilmaslik yuqumli kasalliklar tarqalishiga sabab bo‘lgan. Pandemiya davrida gigiyena madaniyatini oshirishga qaratilgan ommaviy axborot kampaniyalari olib borildi.

Aholining 90 foizi doimiy ravishda qo‘l yuvish, antiseptik ishlatish odatini shakllantirdi. Maktab va kollejlarda gigiyena darslari joriy etildi.

Hukumat tomonidan “Yashil makon” umumxalq dasturi amalga oshirildi.

2021–2024 yillar davomida 200 milliondan ortiq daraxt ekildi, bu esa havoning ifloslanish darajasini kamaytirishga yordam berdi.

Aholi profilaktik ko‘riklardan muntazam o‘tmas edi.

Elektron poliklinika va “Profilaktik tibbiyot haftaliklari” joriy qilindi.

2023-yildan boshlab O‘zbekistonda profilaktik ko‘rikdan o‘tgan aholi soni 40% ga oshdi, kasalliklar erta aniqlanmoqda.

Sifat nazorati sustligi oziq-ovqatdan zaharlanish holatlariga olib kelgan. Davlat sanitariya va epidemiologiya xizmati nazorat tizimini kuchaytirdi.

2024-yilga kelib *ovqatdan zaharlanish holatlari 25% ga kamaydi*, laboratoriya tekshiruvlari soni ikki baravar oshirildi.

Xulosa:

Profilaktik chora-tadbirlar zamonaviy tibbiyotning muhim yo‘nalishi bo‘lib, kasalliklarning oldini olish, jamoat salomatligini mustahkamlash va umr davomiyligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Emlash, erta tashxis va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish orqali surunkali va yuqumli kasalliklar darajasi sezilarli kamayadi. Shu bilan birga, profilaktika ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan samarali bo‘lib, sog‘lom avlodni tarbiyalash va jamiyat rivojiga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. “2023-yil uchun profilaktik tibbiyot dasturi”. Toshkent, 2023. Tibbiy profilaktika va sanitariya gigiyenasi asoslari. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2022.
2. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST).
3. Mutaxassislikka kirish Tibbiy profilaktika Toshkent 2020

BADIIY MATNDA MILLIY MENTALLIKNI AKS ETTIRUVCHI TASHQI VA ICHKI BELGILAR

Cho'liyev Ruhillo Abdullayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: mazkur maqolada milliy mentallikning tashqi va ichki belgilari sanalgan kiyinish, muomala madaniyati, til vositalaridan foydalanishda lingvomadaniy birliklardan foydalanishning ahamiyati va boshqa jihatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyatshunoslik, mentallik, tashqi belgilar, ichki belgilar, realialar, stereotip, individuallik, tafakkur, tasavvur

O'zbek milliy-madaniy obrazi deyilganda, avvalo, ikki holat ko'z o'ngimizda gavdalanadi:

a) millat insonlarining o'z tasavvuri: bunda aynan O'zbekiston hududida yashovchi shu xalq vakillari tasavvuri emas, balki boshqa o'lka va mamlakatlarda yashovchi mazkur millat vakillarining dunyoqarashi inobatga olinadi, mentalitet tushunchasi birgina mamlakatning ichidagi obraz tushunchasi bilan chegaralanib qolmaydi, turli davlatlarda yashovchi shu millat vakillarining o'zga millat vakillaridan farqlanib turuvchi hamda O'zbekistonda yashovchi millat vakillari bilan umumlashma hosil qiluvchi milliy-madaniy qiyofasi, lingvomadaniy qiyofani tashkil etadi. Ayni millat vakillari qaysi hududda yashashlaridan qat'i nazar obrazli tasavvur ularni boshqalardan individuallashtirib turadi. Bu holat quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-tashqi belgilar streotipi, ya'ni kiyinish, muomala, o'zini tutish va boshqalarga munosabatdagi belgilarga asoslanadi. Milliy o'zlikka tegishli turli milliy kiyimlar, mehmondo'stlik, odamoxunlik, samimiyat va boshqalar. Turli hududlarda yashovchi bir millat vakillarining kiyinish ashyolarining tuzilishi, rangi bir qadar farqlanishi mumkin, bu ularning qaysi millat vakillari bilan yonma-yon yashashi bilan belgilanadi;

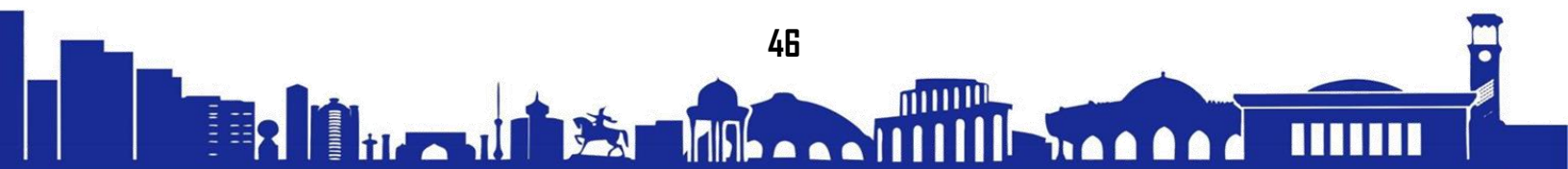
-ichki belgilar streotipi, ya'ni millat vakillarining olam va odam haqidagi tasavvurlarini anglatadi, ularning tabiatga, qarashlarga, e'tiqodi tafakkurlarga munosabatida namoyon bo'ladi. Har bir millatning umumlashtirilgan, ayni chog'da individuallashtirilgan g'oyaviy obrazlar tizimi bo'ladi, bunday obrazlar, odatda, metaforalar, o'xshatishlar, frazeologik hamda pareologik birliklar orqali yuzaga chiqadi.

Bunday birliklarni maxsus manbalar orqali tahlil qilish, izohlash yetarli emas, chunki bunday izohlar shu manzarani aniq tasavvur qilish imkoniyatini bermaydi, faqatgina ichki mulqot vaziyatida bunday birliklardan qanday foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada I.Brodskiyning fikri katta ahamiyatga molik, uning ta'kidicha, "har qanday tilning o'ziga xos birliklarini tadqiq qilish uning ma'nosini izohlashda emas, balki tushunchalarning qoldirgan ichki izlariga aloqador bo'ladi. Chunki bu izlarda faqatgina sinxronik mazmun emas, balki tarixiy, milliy-madaniy izlar mujassamlashgan bo'ladi". "Bo'ri", "tuya" yoki boshqa obrazlar kiritilib qo'llangan birliklarda mazkur birliklarning hozirgi davrdagi leksik birlik sifatida ifodalanadigan ma'nolari emas, ularning etnosning tafakkuridagi semalarning yuzaga chiqarilishi muhim sanaladi. Milliy – madaniy birliklardagi ichki shakl tushunchasini fanda A.Potebnya kiritgan, B.Larin hamda G.Vinokurlar uning ishlarini davom ettirib, ichki shakl har bir leksik birlikning "tub-asl semasi" bilan bog'liqligini dalillashgan. Ichki shakl tushunchasi obrazli, ya'ni milliy-madaniy tafakkur va tasavvurning umumlashmasidir. Unda tarixiy-etimologik xotira izlari ko'rinadi, ammo qo'llovchilar buni farqlashmaydi.

"O'tgan kunlar" romanida Otabekning ota-oansiga, yoshi ulug'larga munosabati, "Mehrobdan chayon" romanidagi Anvarning otasiz qolganidan keyingi ahvoli, uning akasi va opasiga nisbatan mehr-oqibati ayna milliy madaniyatimizning ajralmas belgilari hisoblanadi. Xalqimiz orasida "otaxon", "onaxon" kabi birliklar ham ishlatiladi, undagi *ota* yoki *ona* birliklarini tushunish mushkul emas, ammo "xon" birligi qanday ma'no ifodalashi, uning lingvistik mavqeyi qanday, aynan shu holat lingvomadaniyatshunoslik bilan aloqasini ko'rsatadi, ya'ni XX asrning boshiga qadar "xon" tushunchasining mavqeyi yuqori edi. Shunday madaniy tafakkurdagi "hurmat", "ulug'lash" kabi qo'shimcha kriteriyalar ham uning ichki shaklida mavjud bo'ladi. Ichki shaklning ahamiyatini "oyi" birligi orqali ham anglash mumkin, mazkur birlikni "ona" so'zi bilan absolyut sinonim sifatida ishlatamiz, aslida, madaniy ichki faktor bunga monelik qiladi. "O'zbek tilining etimologik lug'ati"da quyidagicha izohni uchratamiz:

"*Oyimposhsha* Bu ot "*mo'tabar*" ma'nosini anglatadigan *oim* sifati bilan "*bekach*" ma'nosini anglatish uchun ishlatiladigan *poshsho* otidan tuzilgan bo'lib, o'zbek tilida *oi* tovushlari oralig'ida *y* tovushi kiritilgan, *poshsho* qismi oxiridagi *o* tovushi *a* tovushiga almashtirilgan. Bu ot ayolga hurmat bilan murojaat qilishda ishlatiladi. Bu ot so'zlashuv tilida *im* tovushlarini tashlab *oyposhsha* tarzida aytiladi. Izohli lug'atda *oim*

qismi *oyi* otiga $-m$ qo‘shimchasi qo‘shib hosil qilingan deb xato izohlangan”. Mazkur izohdan ichki shaklning ahamiyatini yana bir karra kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lamiz. Eski o‘zbek tilida “**hurmat**”, “**ulug‘lash**” ma’nosida mazkur birlikning ismlar tarkibida ishlatilganligi kuzatiladi, masalan, *Nigoroyim*, *Mohlaroyim* tarzida. XIX asrda ham mazkur birlik “ona” ma’nosida uchramaydi, balki ayolni erkalash, ulug‘lash, suyish kabi semalari mavjudligi oydinlashadi. Abdulla Qodiriy kichik asarlarida *ona* birligi o‘rnida *oyi* birligi ishlatilganki, mazkur birlikning qachon bu mazmuni to‘liq ifodalay boshlaganligi haqida tadqiqot olib borish talab etiladi. Shunga qaramay, bu birlik ichki shakl nuqtayi nazaridan tarixiy-etimologik semasidan butunlay uzilib ketmagan.

b) milliy madaniyat haqidagi tashqi tasavvur. Bunda millatning boshqalarini farqlovchi dastlabki omil til bo‘lsa-da, bu muhim ahamiyat kab etmaydi. Jumladan , biz Afrika xalqlarining tilidan mutlaqo bexabar bo‘lishimiz mumkin, muloqotdagi tilning qanday til ekanligini mutlaqo tasavvur ham qila olmasliginiz mumkin, ammo mazkur xalq, elat, millatlarning tashqi belgilari, udumlari, kiyinishi, borliqqa munosabati nuqtayi nazaridan uning qaysi millatga mansubligini bir qadar farqlaymiz. Boshqa millatlarda ham xuddi shunday tafakkur hukmronlik qiladi, millatning tashqi belgilari orqali u haqidagi obrazli tasavvuri gavdalanadi. Umumiylashgan qadriyatlar emas, balki individual belgilar alohidalaydi.

Mentallik, avvalo, tashqi tasavvur emas, balki tilning ichki leksik birliklari asosida shakllangan ichki ongdir. Buni quyidagicha izohlash mumkin: tilimiz tarkibida turlicha leksik birliklar har xil alohida tushunchalarni ifodalash vazifasini o‘taydi, biz butunlay boshqa bir geografik maydondagi ma’lum bir hayvon, o‘simlik, daraxt yoki boshqa bir tushunchani bildiruvchi leksik birlik haqida eshitamiz. Mazkur birlikning nima ekanligini dastlab o‘z bazamizdagi qaysi birlik bilan muvofiq kelishini taqqoslab ko‘ramiz, so‘ngra yangi tushunchani qabul qilamiz. Masalan, ma’lum bir so‘zni eshitganimizda u haqidagi tasavvurga ega bo‘lgan boshqa bir shaxsdan so‘raganimizda, u mazkur tildan xabardor bo‘lsa, sizning leksik qatlamingizdagi boshqa bir birlik bilan qiyoslanish asosida tushuntirishga urinadi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, dunyoni anglashning asosiy belgisi sifatida mentallik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuni inobatga olib, A.Y.Gurevich mentallikni dunyoni qabul qilish, uni tasavvur hamda tafakkur qilishning mantiqan kashf etilmagan, reflekslashmagan usuli sifatida baholaydi.

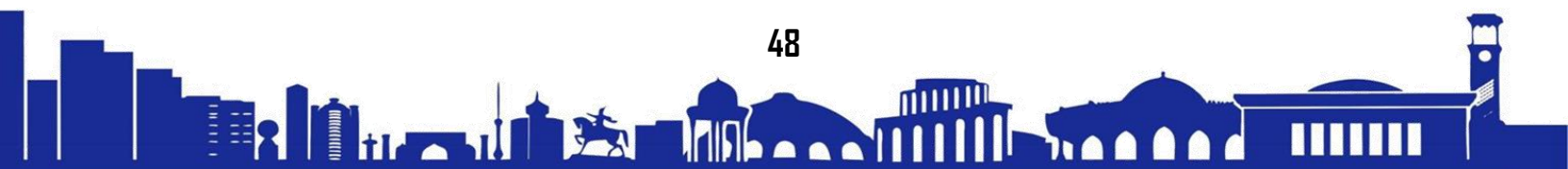
Mentallik tushunchasini faqatgina insonning falsafiy va axloqiy tafakkuri mevasi sifatida qarash cheklangan holatdir. Mentallikda tarixiy-etnik, makon va zamon munosabatlari, genetik kabi qator prinsiplar amal qiladi.

Milliy mentalitetning individual va jamoyaviy xarakter-xususiyatlari haqidagi Y. Arpesyan, O. Kornilov, Y. Yakovlevlarning chuqur ong, konseptual manzara, xalqning turmush tarzi, bosib o'tgan tarixiy taraqqiyot yo'li bilan bog'liq bo'lgan qarashlarga asoslangan tadqiqotlari ahamiyatga molikdir.

Xalq turmush tarzi undagi mentallikni ifodalash uning tashqi ko'rinishi, munosabati, vaziyatlarga nisbatan qarashlari, so'z qo'llash qobiliyati, tafakkuri hamda tasavvuri, qadriyatlar bilan qay darajada uyg'unlashib ketganligi kabilarda ko'rinadi. Bunday holatlarning yuzaga chiqishi lingvistik jihatdan qanday til birliklaridan, polisemantik, metaforalar, o'xshatishlar, maqol, matal, frazeologik birliklar, realialar va boshqa milliy-madaniy tushunchalar orqali ifodalanishi, nutq egasining ko'nikmasi, saviyasiga qarab belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yati:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. -М.: Академия, 2000.
2. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996.
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология. -М.: Изд-во РУДН, 2008. -340 с.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. -М.: «Русский язык», 1981. I.527
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. Т.: Университет, 2009. III том. – Б. 169

BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA IJODKORLIK SOATI-LOYIHA ISHINI TASHKIL ETISHDA STEAMNING O'RNI

Avvalova Nazokat Tursunmurotovna

nazokatavvalova@gmail.com

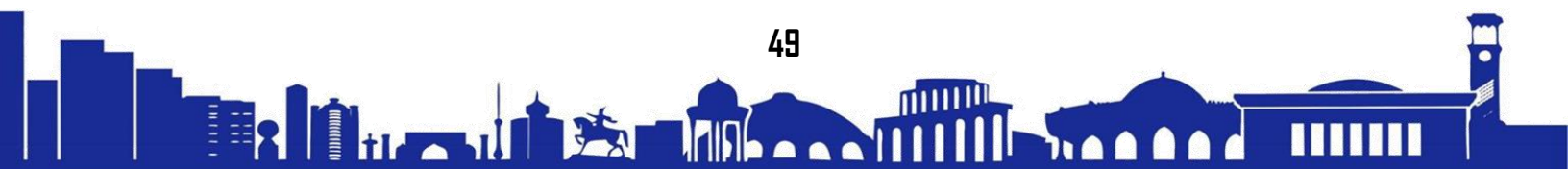
Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi

84-umumiy o'rta ta'lim maktabi Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi ona tili darslarida "Ijodkorlik soati" va loyiha ishlarini tashkil etishda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. STEAM integratsiyasi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy tafakkur va mulohaza ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotda ona tili darslarida ijodkorlik faoliyatini loyihalash, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, fanlararo integratsiya jarayonining metodik asoslari yoritilgan. Natijalar boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: STEAM yondashuvi, ijodkorlik soati, loyiha ishi, boshlang'ich ta'lim, integratsiya, ijodiy fikrlash

Annotation: This article explores the role and significance of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach in organizing "Creativity Hour" and project-based learning during primary school mother tongue lessons. Integrating STEAM principles into language education enhances students' independent thinking, problem-solving, creativity, and collaboration skills. The study focuses on the methodological foundations of designing creative tasks, teacher-student interaction, and interdisciplinary integration within language classes. Findings indicate that applying STEAM-oriented strategies effectively improves pupils' creative potential and motivation in primary education.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

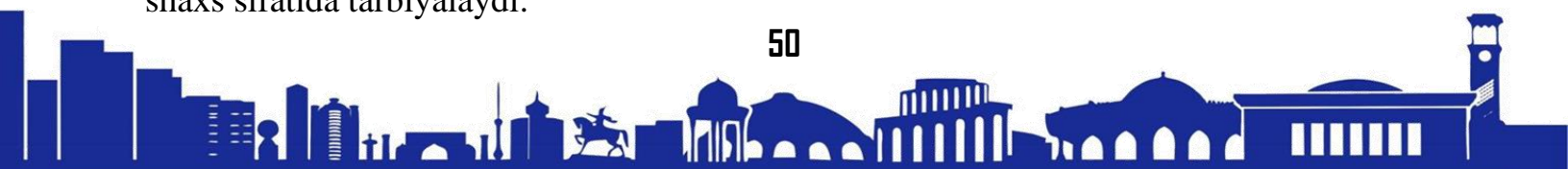
Keywords: STEAM approach, creativity hour, project work, primary education, integration, creative thinking

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение подхода STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика) при организации “Часа творчества” и проектной деятельности на уроках родного языка в начальных классах. Интеграция STEAM способствует развитию у учащихся самостоятельного мышления, творческого подхода, навыков решения проблем и коммуникации. В исследовании освещены методические основы проектирования творческих заданий, взаимодействие между учителем и учеником, а также процесс межпредметной интеграции. Результаты показывают, что внедрение STEAM-ориентированных методов способствует повышению творческого потенциала и мотивации младших школьников.

Ключевые слова: подход STEAM, час творчества, проектная работа, начальное образование, интеграция, творческое мышление

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy maqsadi – o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu jarayon o‘quvchining kelgusidagi intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun poydevor yaratadi. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida “Ijodkorlik soati”ni tashkil etish jarayoni o‘quvchilarning nutqiy, mantiqiy va estetik tafakkurini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda ta’limga STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvini joriy etish — o‘quv jarayonini faqat nazariy emas, balki amaliy, interaktiv va ijodiy faoliyat asosida tashkil etish imkonini bermoqda. STEAM yondashuvi yordamida o‘quvchilar ona tili fanida ham til qoidalarini amaliy hayot bilan bog‘lash, so‘z boyligini kengaytirish, matn yaratish jarayonida texnologik va estetik tafakkurdan foydalanish ko‘nikmalarini egallaydilar. “Ijodkorlik soati” jarayonida loyiha ishlarini tashkil etish, bolalarda jamoaviy ishlash, mas’uliyat va o‘z fikrini erkin ifoda etish madaniyatini shakllantiradi. Bu esa STEAM yondashuvining asosiy maqsadlari bilan uzviy bog‘liqdir. Shuningdek, bunday integratsion yondashuv o‘quvchilarni nafaqat ona tili faniga, balki hayotiy muammolarni hal etishga yo‘naltiruvchi keng dunyoqarashli shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslarida "Ijodkorlik soati" mashg'ulotlarida ishtiroki, STEAM yondashuvining ta'sir mexanizmi hamda loyiha faoliyatini tashkil etish usullari tahlil qilindi. Tadqiqot 2024–2025 o'quv yili davomida Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali qoshidagi 2–4-sinflar misolida olib borildi. Tadqiqotda 80 nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi va 6 nafar ona tili fani o'qituvchisi ishtirok etdi. Ularning ijodkorlik darajasi, mustaqil fikrlash ko'nikmalari hamda loyihaviy faoliyatga bo'lgan munosabatlari kuzatuv, suhbat va test sinovlari orqali baholandi.

- Pedagogik kuzatuv metodi – o'quvchilarning ijodiy topshiriqlarni bajarish jarayonidagi faol ishtirokini aniqlash uchun;
- Suhbat va anketa metodi – o'qituvchilar va o'quvchilarning STEAM asosidagi mashg'ulotlarga nisbatan fikrini o'rganish uchun;
- Tajriba-sinov metodi – "Ijodkorlik soati"ni STEAM elementlari bilan boyitilgan shaklda tashkil etish orqali o'quvchilarning faollik darajasidagi o'zgarishlarni aniqlash uchun;
- Tahlil va taqqoslash metodi – ijodkorlik faoliyatini an'anaviy va innovatsion yondashuv asosida tashkil etish natijalarini solishtirish uchun qo'llanildi.

Natijalar

Tadqiqot jarayonida o'tkazilgan kuzatuv, test va suhbatlar natijasida STEAM yondashuvining "Ijodkorlik soati" mashg'ulotlariga ijobiy ta'siri aniqlandi. Dastlabki bosqichda o'quvchilarning mustaqil fikrlash, matn yaratish va jamoada ishlash ko'nikmalari past darajada bo'lgan bo'lsa, loyiha asosida olib borilgan darslar natijasida bu ko'rsatkichlar sezilarli darajada oshdi. Tajriba sinovining yakuniy bosqichida o'quvchilarning: ijodiy tafakkur ko'rsatkichlari 38 % dan 74 % gacha, nutqiy faollik darajasi 42 % dan 81 % gacha, o'z fikrini mustaqil ifoda etish qobiliyati 45 % dan 79 % gacha oshganligi kuzatildi. Shuningdek, STEAM elementlari bilan boyitilgan loyiha mashg'ulotlari o'quvchilarda tilni chuqur o'rganish, texnologik fikrlash, estetik idrok va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qildi. O'quvchilar darslarda muammoli vaziyatlarni hal qilish, matn yaratish jarayonida dizayn, rasm, texnologik vositalardan

foydalanishni o'zlashtirdilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ona tili fanini STEAM yondashuvi bilan integratsiyalash nafaqat dars samaradorligini oshiradi, balki bolalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini, jamoaviy ish madaniyatini va ijodiy faolligini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, "Ijodkorlik soati" jarayoniga STEAM yondashuvini kiritish boshlang'ich sinf o'quvchilarining nafaqat bilim darajasini, balki ijodiy, mantiqiy va amaliy tafakkurini ham rivojlantiradi. Bu yondashuv o'quv jarayonini faqat nazariy bilim berishdan iborat bo'lmay, balki uni tajriba, amaliyot va san'at bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlangan o'zgarishlar o'quvchilarning til o'rganishdagi faolligi va mustaqilligi oshganini tasdiqlaydi. Ular dars davomida matn yaratishda ilmiy va texnologik elementlardan foydalanishga harakat qilgan, bu esa ijodiy yondashuvni shakllantirishning muhim bosqichi sifatida e'tirof etiladi. STEAM yondashuvining o'ziga xos jihati shundaki, u fanlararo integratsiyani ta'minlab, o'quvchining har tomonlama fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Masalan, ona tili darsida hikoya yozish jarayoniga san'at, matematika yoki texnologiya elementlarini kiritish, o'quvchilarning tilga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi va darsni hayotiy tajriba bilan bog'laydi.

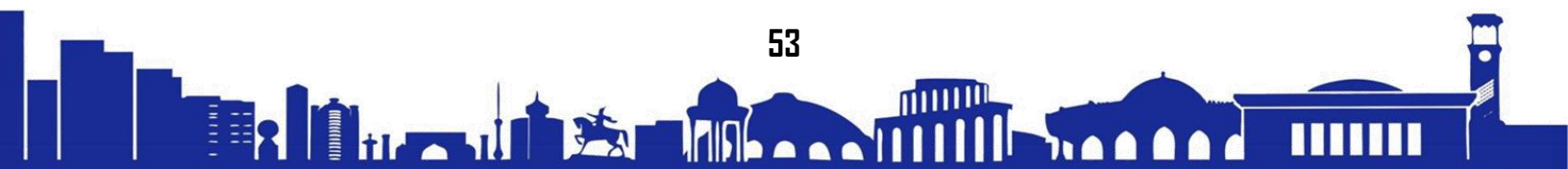
Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvini ona tili darslarida "Ijodkorlik soati" mashg'ulotlariga tatbiq etish o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Loyiha asosidagi mashg'ulotlar o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etib, ularning o'zaro hamkorlik, mas'uliyat va tashabbuskorlik sifatlarini kuchaytiradi. STEAM elementi orqali o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, so'z boyligini kengaytirish va nutq madaniyatini yuksaltirish imkoniga ega bo'ladilar. Shuningdek, ijodkorlik soati jarayonini innovatsion metodlar bilan uyg'unlashtirish — o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali interaktiv muloqotning shakllanishiga, dars samaradorligining oshishiga olib keladi. Shu bois, boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvini keng joriy etish o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, muloqot madaniyati va hayotga tayyorgarlik darajasini oshirishning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yakman, G. (2019). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. *Journal of Educational Practice*, 10(6), 1–12.
2. Beers, S. Z. (2020). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future. *STEM Education Review*, 4(2), 45–59.
3. Honey, M., & Kanter, D. (Eds.). (2018). *Design, Make, Play: Growing the Next Generation of STEM Innovators*. Routledge.
4. Karimova, D., & Usmonova, S. (2022). STEAM yondashuvi asosida boshlang‘ich ta‘limda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning metodik asoslari. *Ta‘lim innovatsiyalari jurnali*, 5(3), 112–118.
5. Yakubov, A. (2023). Ona tili ta‘limida loyihaviy yondashuvning o‘rni va afzalliklari. *Boshlang‘ich ta‘lim va zamonaviy metodlar*, 2(1), 56–63.
6. O’Connor, K., & Matusz, P. (2021). Integrating Arts into Language Learning through STEAM Approaches. *International Journal of Primary Education*, 9(4), 78–85.
7. Begimqulova, N. (2024). Boshlang‘ich sinflarda ijodkorlikni rivojlantirishda innovatsion metodlar roli. *Pedagogik izlanishlar jurnali*, 8(2), 65–71.

LAZERLAR VA ULARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH

Xaitov Farxod Nasriddin o'g'li.

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Termiz filiali o'qituvchisi

Nasrulloeva Muborak Murodkulovna

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Termiz filiali Pediatriya fakulteti talabasi

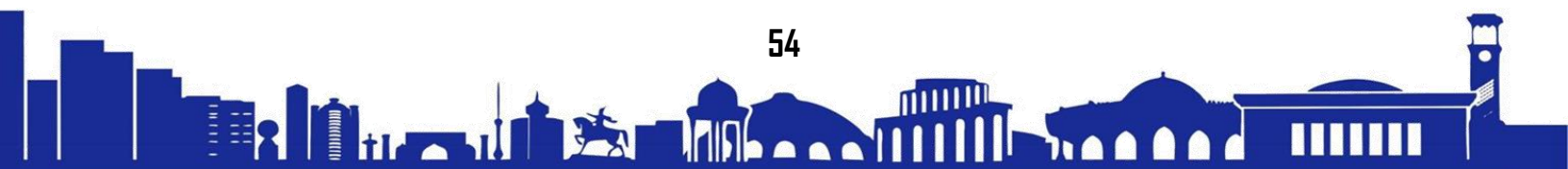
Аннотасија

Ushbu maqola Lazerlar haqida ma'lumot hamda ularning tibbiyotda qo'llanishu haqida. Lazerlar – bu yo'naltirilgan yorug'lik nurlari bo'lib, juda aniqlik bilan to'qimalarga ta'sir ko'rsatadi. Tibbiyotda ular jarrohlik amaliyotlarida qon ketishini kamaytirish, shikastlanishni minimallashtirish va tez sog'ayishni ta'minlash uchun qo'llaniladi. Lazerlar dermatologiyada, oftalmologiyada va stomatologiyada keng ishlatiladi. Ularning aniq ishlash xususiyati tibbiy muolajalarni samaraliroq qiladi. Hozirda lazer texnologiyasi zamonaviy tibbiyotda muhim diagnostik va davolash vositasi sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Lazerlar, glaukoma, kvant elektronikasi, radio to'lqin, quvvat, dermatologiya, oftalmologiya, stomatologiya, terapiya, radiatsiya, Geliy-neon lazeri, biosimulatsiya, Golgols ko'z kasalligi

Аннотация

Данная статья содержит информацию о лазерах и их применении в медицине. Лазеры — это направленные световые лучи, которые воздействуют на ткани с высокой точностью. В медицине они используются для уменьшения кровопотери во время хирургических операций, минимизации повреждений и ускорения заживления. Лазеры широко применяются в дерматологии, офтальмологии и стоматологии. Их высокая точность делает медицинские процедуры более эффективными. В настоящее время лазерные технологии играют важную роль как диагностическое, так и лечебное средство в современной медицине.

Ключевые слова: Лазеры, глаукома, квантовая электроника, радиоволны, мощность, дерматология, офтальмология, стоматология, терапевт, радиация, гелий-неоновый лазер, биостимуляция, заболевание глаз Голгола.

Optik to'qimalari oralig'ida majburiy nurlanishni chiqaradigan mazerlani - lazerlar deyiladi. 1964-yili kvant elektronika sohasiga tegishli fundamental tadqiqotlar uchun Rossiya olimlari N'.GJBasov va A.M.Proxorov hamda amerikalik olim Ch.X.Tauns Nobel mukofotiga sazovor bolishgan. T.G.Meyman tomonidan amalda birinchi marta lazer nuri olingan bo'lsa, hozirgi vaqtda, ham quvvat jihatidan, ham spektming ishchi sohasi bo'yicha monoxromatik lazerlar yaratildiki, ular mazkur fan sohasida bo'layotgan ulkan rivojlanishdan dalolat beradi. Lazerlar to'g'risida gap borganda ulaming murakkab tabiatini, ularni qo'llanilish sohasi keng va rang barangligini e'tiborga olish zarur.

Lazer nurining fokusida energiya to'plangan bo'lib, u biologic to'qimalami qizdirib bug'lantirish uchun yetarlidir. Jarroh lazer skalpelni sekin - asta yo'naltirib, to'qimani kesib boradi. Kesim chuqurligi va kesim tezligi to'qimaning qon bilan ta'minlanish darajasiga bog'liq. O'rtacha kesim chuqurligi 2-3mm oralig'ida boladi. Ko'pincha to'qimalari kesish bir marotaba bajarilmay, balki skalpel bir necha marta yurgizilishi bilan kechadi amalda tarzida lazer bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, bu nur qon chiqarmay qirqadi, chunki u unchalik katta bolmagan qon tomirlami shu vaqtni o'zidayoq yamab qo'yadi. Bu xususiyati bilan u elektrpichoqqa o'xshaydi. Ikkinchidan, lazer skalpeli kesish xususiyati hamma vaqt ishonchli va o'zgarmasdir. Uchinchidan, shaffofligi, ya'ni soya hosil qilmasligi tufayli jarrohga operatsiya qilinayotgan qismini kuzatib borish imkonini beradi. Odatdagi skalpelning tig'i esa hosil qilgan o'z soyasi tufayli ish joyini jarrohdan to'sadi. To'rtinchidan, lazer nuri to'qimani ma'lum masofadan turib unga bosim bermay kesadi. Beshinchidan, lazer skalpeli mutlaq sterillikni (ya'ni tozalikni) ta'minlaydi. Haqiqatan, nurdan tashqari to'qimaga biror narsa bilan tegmaydi. To'qima bilan faqat nurlanish o'zaro ta'sirlashadi. Tozalikning yana bir sababi kesish joyida yuqori harorat hosil bo'ladi. Oltinchidan, lazer nuri lokal (muayyan joyga) ta'sir ko'rsatadi. To'qimani bug'lanishi faqat fokus nuqtasidagina ro'y beradi. Uning yonidagi to'qimalar mexanik yoki elektr skalpeliga nisbatan kamroq jarohatlaydi. Yettinchidan, klinik tajribalarning ko'rsatishicha, lazerskalpelidan hosil bo'lgan yara aslo og'rimaydi va nisbatan tez tuzaladi. Lazer nuri yordamida qanday jarrohlik operatsiyalar o'tkazish

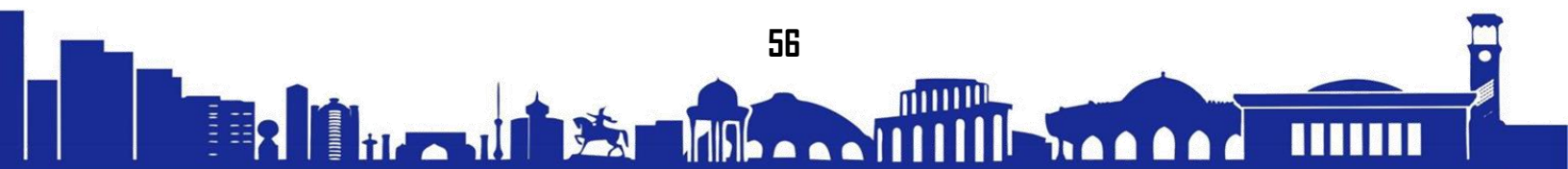

mumkin? Lazer nuridan tibbiyotda foydalanish 1966- yilda A.V. Vishnevskiy nomidagi xirurgiya oliygohida boshlandi. Lazer ikalpeli qorin va ko'krak bo'shlig'idagi ichki a'zolami operatsiyaqilishda qo'lanildi. Hozirgi paytda lazer nuri teri • plastic «Optralsiyalar, ovqat hazil qilish sistemasi oshqozon, ichak, buyrak, quloq ,burun, tomoq ichki a'zolami operatsiya qilishda.

- 1.“Skalpel-1 ” lazer qurilmasi yordamida yaralarni davolash.
2. Geliy - neon asosida ishlaydigan lazer scalpel yordamida quloq kasalligini davolash.
3. SO₂ yoki neodim lazeri yordamida burun kasalliklarini davolash.
- 4.Past quvvatli (LG-76) lazer nurini nurtolalar orqali uzatib tomoq bo'shlig'ini davolash
- 5.Lazer nuri yordamida o'simtalarni davolash.

1) Lazerlar oftalmologiyada qanday qoilaniladi? Oftalmologiya - ko'z kasalliklari bilan bog'liq tibbiyot sohasida lazer nuri juda keng qoilaniladi. Hozirgi vaqtda tibbiyotda yangi yo'nalish - lazer mikroxirurgiyasi jadal rivojlanmoqda. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar Toshkent shahridagi “Ko'z kasalliklari mikroxirurgiyasi” da, Odessadagi V.L.Filatov nomidagi institutda, Moskvadagi L.F. Gelgols nomidagi ko'z kasalliklari ilmiy tadqiqot institutida shuningdek, ko'z mikroxirurgiyasi ilmiy tadqiqot institutlarda ko'z ojizligiga olib keluvchi kasalliklarning asosiy lari glaukoma, katarakta, to'rsimon pardaning qatlamlanishini oldini olish borasida ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Lazer nuri dastlab ko'z kasalliklari orasida to'rsimon pardaning qatlamlanishini davolashda qo'llanildi. Ko'zi ojizlik hollarining eng keng tarqalgani glaukomadir. Mazkur xastalik mamlakatlarning 40 yoshdan oshgan aholisining taxminan 2+3 % glaukoma xastalligi bilan og'rishi qayd qilingan. Glaukomani an'anaviy usullar bilan davolash juda murakkab jarayon bolib , ko'z unda kuchli jarohatlanishi mumkin. Shuningdek, davolash natijasi tamoman ijobiy bolishiga ishonish qiyin. Shu o'rinda lazer nuridan foydalanish ayni maqsadga muvofiqqligi aniqlangan. Lazer nuri bilan ko'zning rangdor pardasida teshik ochilib, shu yol bilan uning kapillar naylailni xususiyatini tiklab, ko'z suyuqligining normal oqimiga imkon tug'iladi

2) Stomatologik davolash va lazer nuri. O'zbekistonda juda kam kishini tish kasalligiga yo'liqmagani deyish mumkin. Tishi kasallangan bemor “Bor” mashina (tishni davolaydigan stomatologik asbob) bilan uchrashishdan qo'rqib, imkoni bolsa davolanishga bormaslikka harakat qiladi. Ammo lazer nuridan foydalanish mazkur muammoni ma'lum darajada osonlashtirdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lazer nuri

sogʻlom va kasallangan tishlarga turlicha taʼsir koʻrsatar ekan. U qorayib qolgan (yaʼni kasal) tish qismi tomonidan yutilib sogʻlom oq tish tomonidan qaytariladi. Lazer nurlanishi kariyesga taʼsir etib kasallangan tish toʻqimani yemiradi, lekin unga qoʻshni bolgan sogʻ tish qismlarini yemirmaydi Kelgusida lazer nuridan nafaqat tishni davolashda, balki kariyesning oldini olishda foydalanish mumkin. Agar tish email infraqizil nur bilan yoritilsa, u kariyesga bardoshli boʻlar ekan. Hozircha stomatologlar lazer nuridan ogʻiz boʻshligʻidagi kasalliklarni davolashda geliy-neon lazeridan foydalanishadi.

Xulosa

Soʻnggi yillarda, lazer texnologiyasining jadal rivojlanishi va lazer qismlarining koʻpayishi bilan, yuqori quvvatli uzluksiz lazerdan femtosaniyali ultra qisqa pulslilazergacha yoki chuqur ultrabinafsha lazerdan infraqizil lazergacha klinik lazer turlari tobora koʻpayib bormoqda. jarrohlik, kasallik tashxisi, goʻzallik parvarishi muhim amaliy salohiyatni koʻrsatadi. Shuning uchun, tibbiy lazerni tanlashda, tibbiy lazer uchun oqilona va amaliy tanlov qilish uchun, eng mos lazer parametrlari va koʻrsatkichlari turli klinik ehtiyojlarga va lazer qismlarining eng yangi rivojlanishiga qarab aniqlanadi. Soʻnggi yillarda, lazer texnologiyasining jadal rivojlanishi va lazer qismlarining koʻpayishi bilan, yuqori quvvatli uzluksiz lazerdan femtosaniyali ultra qisqa pulslilazergacha yoki chuqur ultrabinafsha lazerdan infraqizil lazergacha klinik lazer turlari tobora koʻpayib bormoqda. jarrohlik, kasallik tashxisi, goʻzallik parvarishi muhim amaliy salohiyatni koʻrsatadi. Shuning uchun, tibbiy lazerni tanlashda, tibbiy lazer uchun oqilona va amaliy tanlov qilish uchun, eng mos lazer parametrlari va koʻrsatkichlari turli klinik ehtiyojlarga va lazer qismlarining eng yangi rivojlanishiga qarab aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

- 1)Sh.sodiqova,Sh.Otajonov, M.Qurbanov "lazerlar va ularning amaliyotdagi oʻrni" qoʻllanma Toshkent — «ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ НАШРИЁТ-МАТБАА УЙИ», 2020.
- 2)A.N.Reminzov" Tibbiy va biologik fizika "darslik sifatida tavsiya etilgan Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent 2005.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TARMOQ TEXNOLOGIYALARINI O'QITISHDA AMALIY-SIMULYATSION YONDASHUVNING SAMARADORLIGI

Navruzov Dilshodbek Normat o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Kompyuter tizimlari va ularning dasturiy ta'minoti yo'nalishi 1-bosqich magistranti

navruzovdilshodbek65@gmail.com

Annotatsiya

Raqamli iqtisodiyot shiddat bilan rivojlanayotgan bir sharoitda universitetlarda tarmoq texnologiyalarini o'qitish metodlari zamonaviy mehnat bozori talablariga mos holda takomillashtirilishi lozim. Mazkur maqola tarmoq texnologiyalarini o'rgatishda amaliy-simulyatsion yondashuvning o'quv jarayoniga ta'siri, talabalarning kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli va texnik ko'nikmalarni chuqur o'zlashtirishdagi afzalliklarini tahlil qiladi. Cisco Packet Tracer, GNS3, EVE-NG kabi virtual laboratoriyalar imkoniyatlari o'rganilib, real tarmoq infratuzilmasiga o'tish jarayonidagi pedagogik muammolar yoritiladi. Tadqiqot amaliy kuzatuvlar, o'quv jarayoniga integratsiya qilingan eksperimentlar va talabalar bilan olib borilgan baholash natijalariga tayangan holda metodning samaradorligini isbotlaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, simulyatsion yondashuv talabalarning algoritmik fikrlashi, tarmoq muammolarini aniqlash va bartaraf etish ko'nikmalari, hamda real tarmoqqa moslashuv darajasini sezilarli ravishda oshiradi.

Kalit so'zlar: Tarmoq texnologiyalari, simulyatsiya, Packet Tracer, GNS3, amaliy o'qitish, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya ta'limi, virtual laboratoriya.

Abstract

In the context of the rapidly developing digital economy, the methods of teaching network technologies in universities must be improved in accordance with the requirements of the modern labor market. This article analyzes the impact of the practical-simulation approach to teaching network technologies on the educational process, its role in the formation of students' competencies, and its advantages in the in-depth mastery of technical skills. The capabilities of virtual laboratories such as Cisco Packet Tracer,

GNS3, EVE-NG are studied, and pedagogical problems in the process of transition to real network infrastructure are highlighted. The study proves the effectiveness of the method based on practical observations, experiments integrated into the educational process, and the results of assessments conducted with students. The results show that the simulation approach significantly increases students' algorithmic thinking, skills in identifying and eliminating network problems, and the level of adaptation to real networks.

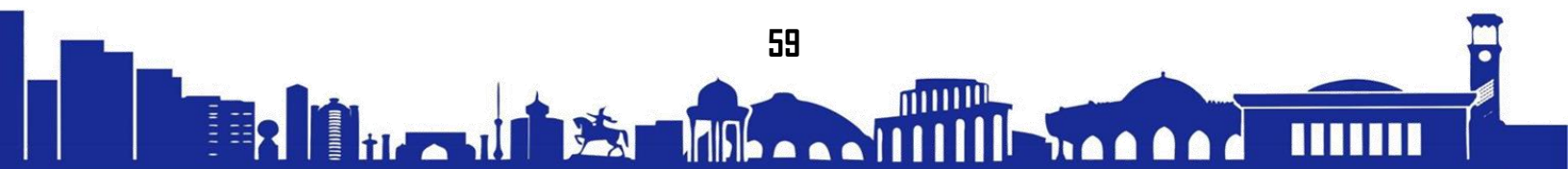
Keywords: Network technologies, simulation, Packet Tracer, GNS3, practical training, pedagogical technologies, information and communication education, virtual laboratory.

KIRISH

Bugungi globallashtirilgan va raqamlashtirilgan iqtisodiyotda tarmoq texnologiyalari barcha sohalarning asosiy infratuzilma qatlamiga aylandi. Korxonalar, ta'lim muassasalari, davlat sektorining barcha darajalari samarali ishlashi ko'p jihatdan tarmoq tizimlarining xavfsiz, barqaror va o'zaro muvofiqlikda faoliyat yuritishiga bog'liq. Shu bois oliy ta'lim tizimi axborot texnologiyalari mutaxassislarini tayyorlashda tarmoq texnologiyalarini chuqur o'rgatish metodlarini takomillashtirishni strategik vazifa sifatida belgilaydi. Namunali o'qitish uslublari — ma'ruza, laboratoriya, seminar — bu yo'nalishning murakkab texnik mazmunini yetarli darajada aks ettira olmay qoladigan hollari ko'p uchraydi. Ayniqsa, real tarmoq qurilmalarini yetarli miqdorda taqdim eta olmaslik, laboratoriyalarni zamonaviy uskunalarni bilan jihozlashning yuqori xarajatlari va talabalar sonining ko'pligi o'qitish jarayonida sezilarli cheklovlarga sabab bo'lmoqda.

Shu nuqtai nazardan, virtual laboratoriyalar va simulyatsion muhitlardan foydalanish tarmoq texnologiyalari ta'limini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Cisco Packet Tracer, GNS3, EVE-NG, NetSim kabi vositalar talabaga real tarmoqni qurmasdan turib murakkab topologiyalar yaratish, marshrutlash, kommutatsiya, xavfsizlik siyosatlari, VLAN, tunnelling, OSPF va BGP kabi protokollarni amaliy sinovdan o'tkazish imkoniyatini beradi. Bunday muhitlarda talabalar murakkab xatolarni aniqlash, tarmoq trafikini tahlil qilish, real texnik vaziyatlarga mos masalalarni hal etish orqali texnik ko'nikmalarni bosqichma-bosqich mustahkamlaydi.

Shuningdek, simulyatsion yondashuvni didaktik nuqtai nazardan tahlil qilganda, bu metod talabaning faol ishtirokini, o'z-o'zini baholashni, algoritmik fikrlashni, tizimli qaror qabul qilishni rag'batlantiradi. Ta'lim jarayonida talabaning "xato qilish — tuzatish

— qayta sinash” mexanizmi faol ishlaydi, natijada bilimlar sun’iy yodlash emas, balki amaliy refleksiya orqali shakllanadi.

Ushbu tadqiqot universitetlarda tarmoq texnologiyalarini o‘qitishda simulyatsion muhitlardan foydalanishning metodik asoslarini, uning afzalliklari va cheklovlarini aniqlashga bag‘ishlangan bo‘lib, real o‘quv amaliyotiga tayangan holda metodning ilmiy-pedagogik samaradorligini izohlaydi.

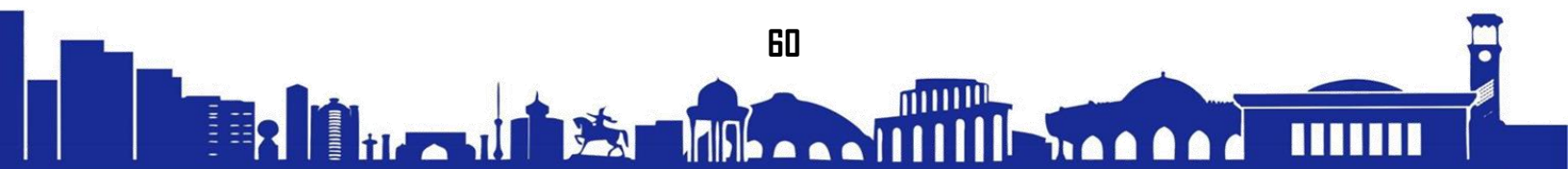
ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarmoq texnologiyalari ta’limiga oid ilmiy adabiyotlar uch asosiy yo‘nalishda jamlangan: nazariy-texnik bazani yorituvchi manbalar, amaliy laboratoriya yondashuvlarini tahlil qiluvchi tadqiqotlar va pedagogik yondashuvlarni o‘rganuvchi ishlar. Cisco Networking Academy tomonidan nashr etilgan metodik qo‘llanmalar tarmoq qurilmalarining konfiguratsiyasi, marshrutlash protokollari va xavfsizlik siyosatlarini o‘rgatish bo‘yicha standartlarni shakllantirgan. Yuqori texnik yondashuvlarga asoslangan bu manbalar amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishning bosqichma-bosqich modelini taklif qiladi.

GNS3 va EVE-NG bo‘yicha xorijiy tadqiqotlarda virtual muhitning real tarmoq xatti-harakatini simulyatsiya qilishdagi kuchli tomonlari ta’kidlangan. Ayniqsa, EVE-NG real router va switch obrazlarini ishlatish imkoniyati bilan ajralib turadi, bu esa tajriba jarayonida talabani murakkab amaliy vaziyatlar bilan tanishtirishga yordam beradi. Shuningdek, Packet Tracerning didaktik qulayligi — uning soddaligi, topshiriqlarni avtomatik baholash imkoniyatlari — bir qator ilmiy maqolalarda tarmoq ta’limiga mos metodik platforma sifatida e’tirof etilgan.

Pedagogik adabiyotlarda konstruktivistik yondashuv asosida amaliy topshiriqlar orqali o‘qitishning samaradorligi yoritilgan. Kolbning tajribaviy o‘qitish modeli, Blunning taksonomiyasi, faol ta’lim texnologiyalariga oid tadqiqotlar tarmoq texnologiyalari kabi murakkab fanlarda simulyatsiya asosida o‘qitishning nazariy asoslarini mustahkamlaydi.

Mahalliy adabiyotlar tahlilidan ko‘rinadiki, O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida tarmoq texnologiyalarini o‘qitish jarayonida real laboratoriyalar yetishmovchiligi, amaliy mashg‘ulotlar ulushining kamligi, o‘quv dasturlarining global standartlarga moslashtirilishi mavjud metodik muammolar sifatida qayd etiladi. Shu bilan birga so‘nggi

yillarda ayrim universitetlarda Packet Tracer, GNS3, MikroTik-Academy modellarining joriy etilishi ijobiy natijalar bergani bo'yicha ilmiy maqolalar paydo bo'lmoqda.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili simulyatsion yondashuvning amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanini ta'kidlaydi, biroq uning to'liq metodik asoslari hali ham etarlicha shakllanmagan.

Tadqiqot metodologiyasi aralash yondashuvga asoslanib, uch asosiy metoddan iborat bo'ldi: eksperimental ta'lim modeli, diagnostik baholash va komparativ tahlil. Eksperiment sifatida universitetning "Kompyuter tarmoqlari" fani bo'yicha ikki guruhda ta'lim jarayoni olib borildi: nazorat guruhi an'anaviy laboratoriyalar bilan ishlagan, eksperimental guruh esa Packet Tracer va GNS3 asosidagi simulyatsion darslarga jalb qilindi. Har ikki guruh bir xil nazariy ma'lumotlarga ega bo'ldi, farq faqat amaliy metodlarda kuzatildi.

Topsiriqlar tarkibiga marshrutlash protokollari (RIP, OSPF, EIGRP), kommutatsiya, VLAN, NAT, ACL, VPN tunnel, tizim xavfsizligi kabi real amaliyotda uchraydigan vaziyatlar kiritildi. Talabalar konfiguratsiya jarayonidagi xatolarni aniqlash, tarmoqdagi nosozliklarni lokalizatsiya qilish, tarmoq trafikini tahlil qilish bo'yicha mustaqil topshiriqlarni bajarishdi.

Baholash jarayoni uch bosqichdan iborat bo'ldi:

1. **Diagnostik test** — boshlang'ich darajani aniqlash uchun.
2. **Amaliy vazifa** — simulyatsiya yoki real laboratoriya muhitida bajariladigan murakkab masala.
3. **Post-test** — o'zlashtirish darajasining o'zgarishini aniqlash uchun.

Shuningdek, talabalar bilan 30 ta individual suhbat o'tkazilib, simulyatsion o'qitishning qulayliklari, qiyinchiliklari va motivatsiyaga ta'siri aniqlanib bordi. Tahlil uchun dispersiya tahlili, o'zgaruvchilar o'rtasidagi korrelyatsiya, klasterlash algoritmlari qo'llandi.

NATIJARAR

Eksperiment natijasida simulyatsiya asosida o'qitilgan guruhning o'zlashtirish ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Post-test natijalariga ko'ra, eksperimental guruhning o'rtacha balli 28% ga yuqori, amaliy vazifalardagi aniqlik darajasi esa 35% ga oshgan. Topologiya qurish bo'yicha xatolar soni nazorat guruhiga nisbatan ikki baravar

kam bo‘ldi. Talabalar murakkab marshrutlash ssenariylarini tezroq tahlil qila boshlagan, kommutatsiya muammolarini bartaraf etish ko‘nikmalari esa yanada mustahkamlangan.

Shuningdek, simulyatsion muhit talabalarni faol fikrlashga undagani kuzatildi: xatolarni aniqlash va tuzatish jarayoni tarmoq tushunchalarini chuqur o‘zlashtirishga olib kelgan. Real laboratoriyalarda uchraydigan cheklovlar — qurilma yetishmasligi, noto‘g‘ri ulanishlar, vaqt tanqisligi — simulyatsion muhitda to‘liq bartaraf etilgan.

Talabalar bilan suhbatlarda ularning ko‘pchiligi simulyatsion yondashuvni o‘quv jarayonining eng samarali qismi deb baholagan. Tarmoq xavfsizligi bo‘yicha amaliy topshiriqlar ham yanada aniq bajarilgan: ACL konfiguratsiyasi, NAT siyosatlari, VPN tunnelli bo‘yicha to‘g‘ri yechimlar ulushi ikki baravar oshgan.

MUHOKAMA

Tahlillar ushbu metodning samaradorligi bir nechta omillar bilan izohlanishini ko‘rsatadi. Birinchidan, simulyatsiya talabaning faol ishtirokini ta‘minlaydi; u nazariy bilimni darhol amaliy vaziyatga qo‘llashga majbur bo‘ladi, bu esa konstruktivistik pedagogik modelga to‘liq mos keladi. Ikkinchidan, tarmoq texnologiyalari murakkab tizim bo‘lgani sababli real qurilmalar bilan ishlashda xatolarni bartaraf etish qiyin; simulyatsiya esa xavfsiz “tajriba maydoni” sifatida xatolardan o‘rganish imkoniyatini yaratadi.

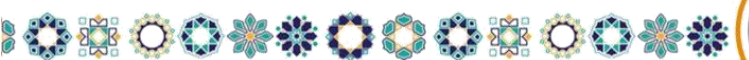
Uchinchidan, talaba virtual muhitda cheksiz sonli topologiyalar bilan ishlashi mumkin, bu real laboratoriyada imkonsiz. To‘rtinchidan, simulyatsion yondashuv real tarmoq xatti-harakatini imitatsiya qilgani sababli talabada tizimli fikrlash ko‘nikmasi shakllanadi, bu esa kelajakdagi kasbiy faoliyatda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ushbu metod o‘qituvchilar uchun ham metodik qulaylik yaratadi: ular murakkab ssenariylarni oson tuzishi va talabaning faolligini real vaqt rejimida kuzatishi mumkin. Global tajriba ham shuni ko‘rsatadiki, simulyatsion laboratoriyalar IT-sertifikatlash tizimlari (Cisco, Juniper, MikroTik) bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu integratsiya talabaning kasbiy muvaffaqiyatini oshiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari universitetlarda tarmoq texnologiyalarini o‘qitishda simulyatsion yondashuvni keng joriy etish zarurligini yaqqol ko‘rsatadi. Simulyatsion muhitlar amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, xatolarni tez aniqlash, real tarmoqlarga moslashish, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish kabi

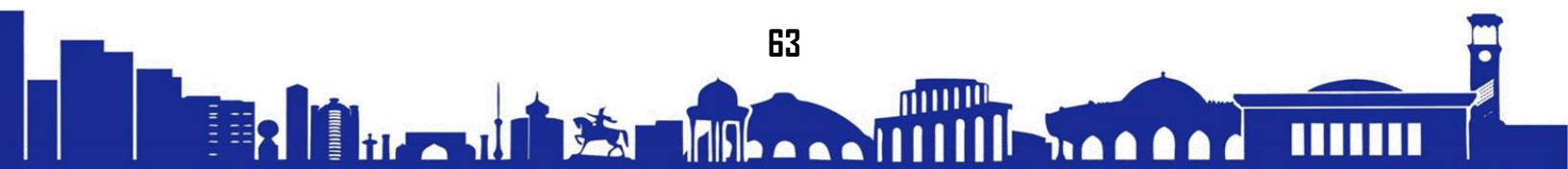

ko'nikmalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Tarmoq texnologiyalarini o'qitish jarayonida mazkur metodni qo'llash nafaqat o'quv sifati, balki universitetning raqamli transformatsiya salohiyatini ham kuchaytiradi. Kelgusida simulyatsion yondashuvni real laboratoriyalar bilan integratsiya qilish, sun'iy intellekt asosida avtomatik tahlil tizimlarini qo'llash va virtual-jonli tarmoq modellarini yaratish ushbu yo'nalishning rivojlanish istiqbollari sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lammle T. CCNA Routing and Switching Study Guide. – Indianapolis: Wiley, 2020. – 1136 p.
2. Odom W. CCNP Enterprise: Core Networking. – Cisco Press, 2021. – 980 p.
3. GNS3 Academy. Network Simulation and Emulation Guide. – New York: TechBooks, 2019. – 284 p.
4. Packet Tracer Instructor Manual. – Cisco Networking Academy, 2020. – 212 p.
5. Мирзаев А. Tarmoq texnologiyalari asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 265 b.
6. Qodirov B. Axborot tizimlari va tarmoqlar. – Toshkent: Universitet, 2019. – 318 b.
7. EVE-NG Documentation. – London: NetworkLabs Publishing, 2021. – 156 p.
8. Kolb D. Experiential Learning. – New Jersey: Prentice Hall, 2015. – 336 p.

BREND IMIJINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOY MEDIA KONTENTINING ROLI: VIZUAL KOMMUNIKATSIYA TAHLILI

Ahmedov Alim Babaniyazovich

Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi

alimahmedov25@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada brend imijini shakllantirish jarayonida ijtimoiy media kontentining, xususan vizual kommunikatsiyaning o'rni ko'rib chiqiladi. Zamonaviy raqamli muhitda brendlar auditoriya bilan doimiy o'zaro ta'sirga kirishar ekan, vizual kontent nafaqat estetik ifoda vositasi, balki identifikatsiya, emotsional pozitsionlashtirish va ma'no yaratish mexanizmlarining asosiy elementiga aylanmoqda. Tadqiqot turli nazariy yondashuvlar — semiotika, vizual retorika, brend kommunikatsiyasi va iste'molchi psixologiyasi asosida olib borilgan bo'lib, ijtimoiy tarmoqlarda qo'llanilayotgan tasvirlar, ranglar, grafika, kompozitsiya va narrativ strukturalar brend haqidagi perceptsiyani qanday shakllantirishi tahlil qilinadi. Natijalar ijtimoiy media kontenti brendning emotsional qabul qilinishiga, uning ishonchlilik darajasiga, auditorida shakllanuvchi tajribaviy tasavvurlarga va brendga bo'lgan sodiqlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Maqola vizual kommunikatsiyaning strategik ahamiyati, uning psixologik asoslari va amaliy ko'rinishlarini chuqur ilmiy tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Brend imiji; vizual kommunikatsiya; ijtimoiy media; kontent strategiyasi; tasvir tahlili; emotsional branding; auditoriya perceptsiyasi; semiotika; vizual retorika; raqamli marketing.

Abstract

This article examines the role of social media content, in particular visual communication, in the process of forming a brand image. As brands constantly interact with their audiences in the modern digital environment, visual content is becoming not only a means of aesthetic expression, but also a key element of identification, emotional positioning, and meaning-making mechanisms. The study is based on various theoretical approaches - semiotics, visual rhetoric, brand communication, and consumer psychology - and analyzes how images, colors, graphics, composition, and narrative structures used

in social networks shape brand perceptions. The results show that social media content has a significant impact on the emotional acceptance of a brand, its level of credibility, the experiential perceptions formed by the audience, and the level of brand loyalty. The article provides an in-depth scientific analysis of the strategic importance of visual communication, its psychological foundations, and practical manifestations.

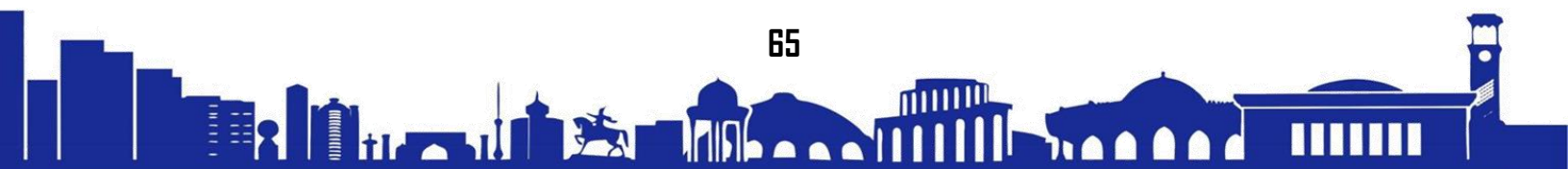
Keywords: Brand image; visual communication; social media; content strategy; image analysis; emotional branding; audience perception; semiotics; visual rhetoric; digital marketing.

KIRISH

Raqamli kommunikatsiya vositalarining keskin rivojlanishi brendlar auditoriya bilan o‘zaro aloqani mutlaqo yangi formatlarda qurish imkonini yaratdi. Ijtimoiy tarmoqlar ushbu jarayonning markazida turibdi: ular nafaqat brendlar uchun axborot tarqatish kanali, balki brend identiteti shakllanadigan, ma’no, qadriyat, obraz va tajriba konstruksiyalari ishlab chiqiladigan murakkab raqamli platformalardir. Ayniqsa vizual kontentning roli keskin ortdi — tasvirlar, infografikalar, qisqa videolar, rang kombinatsiyalari, grafika va kompozitsion yechimlar auditoriyaning brendga nisbatan birlamchi hamda ikkilamchi tasavvurlarini shakllantiradigan asosiy vosita sifatida qaralmoqda. Vizual signallar auditoriya ongiga nafaqat ongli tarzda, balki sezgi va assotsiativ kanallar orqali ta’sir qiladi; bu esa brend imijini shakllantirish jarayonini murakkab psixologik-madaniy mexanizmlar bilan bog‘laydi.

An’anaviy reklama modelida tasvirlar ko‘proq estetik qo‘shimcha sifatida qaralgan bo‘lsa, hozirgi ijtimoiy media muhitida ular brendning semantik yadrosiga aylangan. Brend haqida shakllanadigan perceptsia ko‘pincha logotip, rang palitrasi, vizual kompozitsiya va kontentning umumiy atmosferasi orqali shakllanadi. Bugungi iste’molchi — vizual axborotning asosiy iste’molchisi; u matndan ko‘ra tasvirga, uzun tavsifdan ko‘ra qisqa videoga tezroq javob qaytaradi. Shu bois vizual kommunikatsiya brendning emotsional testini beradi: tasvirda namoyon bo‘ladigan ohang, dinamika, rang ifodasi, obrazlarning tanlanishi auditoriya ongida brendning xarakterini belgilaydi.

Brend imijini shakllantirishda ijtimoiy media kontentining o‘rni auditoriya bilan ikki tomonlama muloqotni tashkil etish mexanizmlari orqali yanada kuchayadi. Instagram, TikTok, Facebook, Telegram kabi platformalarda auditoriya nafaqat passiv tomoshabin, balki aktiv sharhlovchi, baholovchi, qayta ulashuvchi, fikr bildiruvchi

ishtirokchi sifatida maydonga chiqadi. Bu esa vizual kommunikatsiyaning kuchini ikki karra oshiradi: tasvir nafaqat ma'noni uzatadi, balki muhokama va qo'llab-quvvatlash jarayonlarini tetiklashtiradi.

Shu sabab, ijtimoiy media vizual kontentining brend imiji shakllanishiga ta'sirini o'rganish nafaqat marketing amaliyoti, balki ijtimoiy psixologiya, madaniy tadqiqotlar, kommunikatsiya nazariyasi va semiotika nuqtayi nazaridan muhimdir. Mazkur maqola vizual kommunikatsiyaning brend tasviriga ta'sirini kompleks, ilmiy asoslangan yondashuvda tahlil qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Vizual kommunikatsiya va brend imiji bo'yicha ilmiy tadqiqotlar oxirgi yillarda sezilarli darajada kengaydi. Semiotika nazariyasi (Barthes, Eco) vizual signallarni ma'no ishlab chiqaruvchi tizim sifatida talqin qiladi. Barthesning "denotatsiya–konnotatsiya" modeli tasvirning birlamchi ma'no va ikkilamchi madaniy-shartli ma'nolarini tahlil qilishga imkon yaratadi, bu esa brendning vizual materiallarda berayotgan konnotativ xabarlarini qanday qabul qilinishini tushunishda muhimdir. Eco esa vizual belgilar tizimini ijtimoiy-madaniy kodlar bilan bog'laydi, bu esa brendlar tomonidan foydalanilayotgan obrazlarning madaniy adekvatligini baholash imkonini beradi.

Marketing nuqtayi nazaridan Kellerning Brend Kapitali modeli vizual elementlarning brend tanilishi, assotsiatsiyalar va sodiqlik shakllanishiga ta'sirini o'rganadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy media kontenti orqali shakllangan vizual obrazlar brend kapitalining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular brend haqidagi xotira tuzilmalarini mustahkamlaydi va iste'molchida ijobiy munosabat shakllanishiga xizmat qiladi.

Vizual retorika tadqiqotlari (Hansen, Scott) brendlar tasvirlar orqali qanday ritorik strategiyalarni — metafora, synecdoche, kontrast, dramatisatsiya — qo'llashini tahlil qiladi. Ushbu strategiyalar brendning narrativini kuchaytiradi va auditoriya bilan emotsional aloqani mustahkamlaydi.

Raqamli kommunikatsiya tadqiqotlari ijtimoiy media kontentining interaktiv tabiatiga e'tibor qaratadi. Kaplan va Haenlein platformalar ijtimoiylik va media boylik darajasi bo'yicha farqlanishini ko'rsatadi, bu esa vizual kommunikatsiya formatini tanlashda muhim hisoblanadi.

Shuningdek, brend estetikasining tajriba iqtisodiyoti bilan bog'liq qirralari Pine va Gilmore tomonidan izohlangan bo'lib, ular brendning vizual identiteti iste'molchining tajriba yaratish jarayonidagi asosiy mental triggerlardan biri ekanligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlarning umumiy xulosasi shuki: vizual kommunikatsiya brend imiji shakllanishining fundamental komponenti bo'lib, u iste'molchining hissiy javobini, brend bilan identifikatsiyasini va sodiqligini shakllantiradi.

Mazkur tadqiqot sifat tahlili va vizual kontentning semiotik-interpretativ yondashuv asosida o'rganilishiga tayangan. Tadqiqotning metodologik asosini uch bosqichli model tashkil etdi. Birinchi bosqichda ijtimoiy media platformalaridagi real brendlarning vizual kontentlari tanlab olindi — moda, texnologiya, oziq-ovqat, xizmat ko'rsatish kabi turli sohalardan 30 ga yaqin brend misollari jamlandi. Tanlov mezonlari sifatida vizual kontentning muntazamligi, auditoriya bilan faollik darajasi va vizual identitetning bir xilligi olindi.

Ikkinchi bosqichda semiotik tahlil usuli qo'llanildi: tasvirlarning denotativ va konnotativ ma'nolari, ranglar tizimi, kompozitsion markazlar, vizual metaforalar, ijtimoiy kontekst bilan aloqadorlik darajasi aniqlab borildi. Ushbu bosqichda Eco, Barthes, Kress & van Leeuwen modellari nazariy asos bo'lib xizmat qildi.

Uchinchi bosqichda foydalanuvchi reaksiyalari tahlil qilindi — izohlar, layklar, repostlar, emotsional javoblar. Bu ma'lumotlar vizual kontentning brend imiji shakllanishiga qanday hissa qo'shayotganini aniqlash imkonini berdi. Auditoriya faoliyati asosida kontentning ta'sir kuchi, emotsional rezonansi va brend haqidagi umumiy tasavvur o'zgargan-o'zgarmaganini baholash imkoniyati yaratildi.

Tadqiqot davomida triangulyatsiya yondashuvi qo'llanildi: vizual tahlil, auditoriya psixologiyasi va brend kommunikatsiyasi bo'yicha ma'lumotlar o'zaro taqqoslanib, asosiy natijalar chiqarildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari ijtimoiy media vizual kontenti brend imiji shakllanishiga bevosita va sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Eng avvalo, tasvirlar auditoriyada brend haqidagi birlamchi hissiy tasavvurlarni yaratadi. Ayniqsa ranglar palitrasi, obrazlar tanlovi va kompozitsiya brendning xarakterini ifodalovchi kod sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, iste'molchining fikriga ko'ra, minimalistik dizayn ishonchlilik, texnologik

yetuklik va zamonaviylik signali sifatida qabul qilinadi; yorqin ranglar esa energiya, dinamiklik va yoshlar auditoriyasiga yaqinlik belgisi bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchi natija shundan iboratki, brendning vizual kontenti barqaror bo‘lsa, auditoriyada brendni tez tanish va xotirada mustahkamlash jarayoni tezlashadi. Brend identifikatsiyasining vizual modullari — logotip, ranglar, estetik ramzlar — muntazam ko‘rinishda bo‘lishi brend kapitalini oshiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

Uchinchi natija auditoriya interaktivligiga taalluqli. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, izohlar, layklar va ulashishlar soni vizual kontentning emotsional rezonans darajasiga bevosita bog‘liq. Mazmunli, emotsional va madaniy kontekstga mos vizual postlar auditoriyada kuchli rezonans uyg‘otadi, bu esa brend imijini ijobiy shakllantiradi.

To‘rtinchi natija vizual narrativ bilan bog‘liq. Brendlar tomonidan qo‘llanilayotgan hikoya qilish uslubidagi tasvirlar auditoriya bilan shaxsiy aloqani kuchaytiradi, brendni insoniyashtiradi, brend qadriyatlarini obrazlarda mujassamlashtiradi.

MUHOKAMA

Natijalar vizual kommunikatsiyaning brend imiji shakllanishidagi o‘rni haqida chuqur nazariy xulosalar chiqarishga imkon beradi. Birinchidan, vizual signallar brendning emotsional xarakterini belgilaydi; ular iste‘molchi ongida tez shakllanadigan ma‘no konnotatsiyalarini formalashtiradi. Ikkinchidan, vizual kontent auditoriyani brendning madaniy pozitsiyasi bilan tanishtiruvchi ramka rolini bajaradi; brend o‘zini qanday madaniy kontekstga joylashtirayotgan bo‘lsa, vizual kontent ham shu kontekstni aks ettiradi.

Uchinchi jihat — ijtimoiy media auditoriyaning faol qatnashuvi sababli vizual kontentning ommaviy talqini brendning qayta konstitutsiya qilinishiga olib keladi. Ya’ni brend faqat o‘zi yaratgan kontent orqali emas, balki auditoriyaning uni talqin qilish amaliyoti orqali ham shakllanadi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, brendlar tez-tez vizual kommunikatsiyada madaniy kodlardan foydalanishi kerak. Madaniy nozikliklar, ijtimoiy kontekst, auditoriya qadriyatlariga moslik — bularning barchasi brendning muvaffaqiyatli vizual strategiyasida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

XULOSA

Maqola ijtimoiy media kontenti, xususan vizual kommunikatsiyaning brend imiji shakllanishiga qo‘shgan ulkan hissasini aniqlab berdi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki,

ijtimoiy media — brend identiteti, qadriyatlarini, xarakteri va o‘zini tutish uslubining ko‘rinishiga chiqadigan asosiy maydonidir. Vizual elementlar brend haqidagi ma’no konstruksiyalarini axborot emas, emotsiya, assotsiatsiya va identifikatsiya orqali shakllantiradi. Bu brendning nafaqat ko‘rinishini, balki uning iste’molchining ongida qanday aks etishini belgilaydi. Shuningdek, vizual strategiyalar brendning uzoq muddatli kapitalini mustahkamlash, sodiqlikni oshirish va auditoriya bilan munosabatlarni chuqurlashtirishning muhim vositasidir. Kelajak tadqiqotlari vizual kommunikatsiya va auditoriya psixologiyasining chuqurroq kesishmalarini o‘rganishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Barthes R. *Image, Music, Text*. – London: Fontana Press, 1977. – 220 p.
2. Eco U. *A Theory of Semiotics*. – Bloomington: Indiana University Press, 1976. – 354 p.
3. Keller K. Building strong brands in a modern marketing communications environment // *Journal of Marketing Communications*. – N.Y.: Routledge, 2009. – Vol. 15. – Pp. 139–155.
4. Hansen F., Scott L. Visual persuasion in marketing // *Journal of Marketing Theory*. – Chicago: AMA, 2015. – Vol. 11(2). – Pp. 88–104.
5. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media // *Business Horizons*. – Amsterdam: Elsevier, 2010. – Vol. 53. – Pp. 59–68.
6. Pine B., Gilmore J. *The Experience Economy*. – Boston: Harvard Business Review Press, 1999. – 252 p.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

INVESTIGATING CASES OF CRIMINAL VIOLATIONS OF THE RULES OF THE ROAD TRAFFIC ACT. INVESTIGATING THE CRIME OF TERRORISM

Mamanarov Xaitmurat

Lecturer, Department of "Fundamentals of State and Law", Faculty of Law, Termez State University

sardorhaitmurodov2506@gmail.com

Аннотация

В данной статье рассматривается криминалистическая методология расследования двух различных, но одинаково сложных категорий преступного поведения: преступных нарушений правил безопасности дорожного движения и расследований преступлений, связанных с терроризмом. Хотя эти правонарушения принципиально различаются по своим мотивам, механизмам и социальным последствиям, они сталкиваются с общими методологическими проблемами, связанными с реконструкцией доказательств, поведенческой оценкой и многоисточниковой проверкой. Исследование синтезирует правовую доктрину, криминалистику, реконструкцию ДТП, анализ разведывательной информации и поведенческую криминологию для формулирования единой методологической перспективы. Результаты показывают, что уголовные правонарушения, связанные с дорожным движением, требуют точности в технической реконструкции и причинно-следственной оценке, в то время как расследования терроризма требуют стратегической интеграции разведывательной информации, контекстуального поведенческого анализа и многоуровневой доказательственной базы. Посредством систематического изучения теоретической литературы, анализа случаев и методологического моделирования в статье показано, что эффективное расследование должно сочетать в себе научную строгость, юридическую точность и междисциплинарное сотрудничество. В исследовании сделан вывод о том, что современная следственная практика требует адаптивной методологии, способной расследовать как обычные правонарушения, так и особо опасные террористические акты в рамках целостной судебно-экспертной системы.

Ключевые слова: расследование дорожно-транспортных преступлений, судебно-медицинская реконструкция ДТП, расследование терроризма, методология доказательной базы, анализ разведывательных данных, криминалистика, ситуационная реконструкция, поведенческое профилирование, многоисточниковая верификация, судебная экспертиза.

Abstract

This article examines the forensic methodology of investigating two distinct yet equally complex categories of criminal behavior: the criminal violation of road traffic safety rules and the investigation of terrorism-related crimes. Although these offenses differ fundamentally in their motivations, mechanisms, and societal implications, they share methodological challenges related to evidence reconstruction, behavioral assessment, and multi-source verification. The study synthesizes legal doctrine, forensic science, accident reconstruction, intelligence analysis, and behavioral criminology to formulate a unified methodological perspective. The findings demonstrate that traffic-related criminal violations require precision in technical reconstruction and causal assessment, while terrorism investigations demand strategic intelligence integration, contextual behavioral analysis, and a multi-level evidentiary framework. Through systematic examination of theoretical literature, case analyses, and methodological modeling, the article shows that effective investigation must combine scientific rigor, legal accuracy, and interdisciplinary cooperation. The study concludes that contemporary investigative practice requires adaptive methodology capable of addressing both routine regulatory crimes and high-threat terrorism incidents within a coherent forensic system.

Keywords: traffic crime investigation, forensic accident reconstruction, terrorism investigation, evidentiary methodology, intelligence analysis, criminalistics, situational reconstruction, behavioral profiling, multi-source verification, forensic science.

INTRODUCTION

Investigating the criminal violation of road traffic safety rules and the investigation of terrorism appear at first glance to belong to entirely separate domains of criminalistics. Yet both categories require investigators to operate at the intersection of complex factual environments, high social risk, and rapidly evolving forms of evidence. Traffic-related crimes—particularly those involving gross violations of safety rules, reckless behavior, or deliberate disregard for operational regulations—have become increasingly common in

modern societies characterized by dense traffic networks and technological dependence. These offenses often result in serious injuries or fatalities, raising questions of causal responsibility, driver behavior, environmental factors, and compliance with traffic norms. Their investigation necessitates meticulous reconstruction of vehicle movement, impact dynamics, road conditions, and driver perception, integrating engineering principles with behavioral interpretation.

Terrorism, on the other hand, constitutes one of the gravest threats to public security, political stability, and societal order. Unlike traffic crimes, which typically arise from personal negligence, impulsivity, or lack of compliance, terrorism involves deliberate, ideologically motivated acts designed to cause mass harm, instill fear, or disrupt governmental structures. The investigative methodologies required are correspondingly complex, involving intelligence gathering, network analysis, communication interception, financial tracing, and behavioral profiling.

Despite their clear differences, the investigation of both categories shares certain foundational principles. Investigators must examine how actions unfolded over time, which actors participated, what environmental conditions shaped the event, and how evidence formed under dynamic circumstances. The reconstruction of traffic accidents requires analysis of vehicle trajectories, braking behavior, reaction time, mechanical integrity, and the physical laws governing motion. Terrorism investigations demand understanding of communication networks, radicalization pathways, operational planning, material acquisition, and risk assessment.

In both fields, the investigator must avoid cognitive bias and premature judgments. Traffic investigations may be distorted by assumptions based on injury severity or public pressure, while terrorism investigations may be influenced by preconceived narratives of culpability or organizational affiliation. Maintaining objectivity requires systematic hypothesis testing, comprehensive evidence evaluation, and interdisciplinary consultation.

The purpose of this article is to articulate a methodological framework that reflects the complexity of both types of investigations. It explores the scientific, legal, and behavioral foundations that shape investigative reasoning; evaluates the relevant scholarly literature; describes methodological tools used in practice; and presents findings that illustrate recurring evidentiary patterns. By integrating concepts from accident

reconstruction and counter-terrorism analysis, the study demonstrates that modern investigative systems must be capable of adapting their methodology to radically different factual and criminogenic contexts.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The scholarly literature on road traffic crime investigation has developed significantly over the past decades. Early forensic research emphasized mechanical defects and environmental conditions, but recent literature broadens the analytical scope to include human behavior, perception-reaction time, cognitive load, and situational awareness. Studies in accident reconstruction highlight the importance of mathematical modeling of vehicle dynamics, skid mark interpretation, friction coefficients, impact deformation analysis, and the role of digital tachograph data. Contemporary researchers such as Fricke and Brach emphasize that modern accident reconstruction relies heavily on computer simulation, sensor data, and on-board vehicle recording systems, which provide highly detailed temporal information not previously available.

Criminological literature on traffic violations shows that offender behavior varies widely—from simple negligence to reckless indifference to deliberate disregard of traffic norms. Studies analyzing intoxicated driving, speeding, and aggressive driving indicate that psychological factors such as impulsivity, risk-seeking, stress, and fatigue significantly influence driver behavior. These insights have important implications for investigative methodology, particularly in interpreting driver actions prior to the incident.

Terrorism-related scholarship forms a vast interdisciplinary field involving political science, criminology, psychology, and intelligence studies. Foundational works by Hoffman, Laqueur, and Sageman conceptualize terrorism as a form of asymmetrical conflict driven by ideological, political, or religious motives. More recent literature emphasizes the decentralized nature of modern terrorist networks, the role of online radicalization, encrypted communication, and the increasing prevalence of lone-actor terrorism. Forensic literature on terrorism stresses the importance of explosive residue analysis, digital forensic examination, financial tracking, and behavioral profiling.

Studies in intelligence analysis highlight the challenges investigators face when attempting to interpret ambiguous information, manage classified intelligence, and coordinate international cooperation. Scholars discuss the importance of fusion centers, interagency collaboration, and the integration of open-source intelligence with classified

materials. A significant portion of the literature focuses on the legal and ethical dimensions of counter-terrorism investigation, including surveillance regulation, procedural safeguards, and proportionality.

A key convergence in the literature on both traffic crimes and terrorism is the recognition that investigators must adapt to emerging technologies. Vehicle investigations increasingly rely on digital forensics, while terrorism investigations depend heavily on cyber intelligence, communication metadata, and financial algorithms. Both fields require analytical flexibility and interdisciplinary skill.

The methodology of this study is based on a combination of forensic science, doctrinal legal analysis, accident reconstruction modeling, intelligence assessment techniques, and comparative case evaluation. The legal component examines statutory provisions regulating road traffic safety and anti-terrorism laws, focusing on elements of criminal liability, investigation procedure, and evidentiary standards. This legal grounding ensures that the methodological proposals remain aligned with procedural requirements.

The forensic component follows principles of accident reconstruction and explosive or incident scene analysis. Techniques used include mathematical modeling of vehicle trajectories, calculation of stopping distances, reconstruction of pre-impact behavior, and evaluation of environmental conditions such as visibility, lighting, friction coefficients, and road geometry. Investigators collect and analyze physical traces such as tire marks, debris patterns, vehicle deformation, and biological traces, which reveal occupant position and pre-impact posture.

The terrorism-related forensic component incorporates explosive residue testing, ballistics, structural damage interpretation, digital device extraction, and communication analysis. Intelligence-based methodology includes examination of communication networks, operational planning indicators, financial transactions, encrypted message analysis, and behavioral patterns of radicalization.

Behavioral modeling is applied across both crime types. For traffic violations, modeling focuses on driver cognition, situational stress, reaction time, decision-making deficits, and impairment. For terrorism cases, behavioral modeling examines ideological commitment, recruitment pathways, operational discipline, and psychological traits associated with violent extremism.

Comparative case analysis enables identification of recurring patterns in evidence formation, investigative errors, and successful investigative strategies. In both fields, triangulation of evidence—physical, digital, testimonial, and behavioral—forms a core methodological principle. This triangulation mitigates the risk of cognitive bias and enhances the reliability of investigative conclusions.

RESULTS

The findings of the study reveal significant methodological distinctions and shared principles between the investigation of traffic safety violations and terrorism-related crimes. In traffic investigations, early scene control and systematic measurement proved critical. Cases where investigators documented skid marks, vehicle positions, deformation profiles, and environmental conditions immediately after the incident produced far more accurate reconstructions than those where scene preservation was delayed. On-board digital data—such as GPS logs, event data recorders, and dashcam footage—played an increasingly important role, providing precise temporal information on speed, braking, and steering.

Driver behavior emerged as a key determinant of causation. Findings showed that intoxication, distraction, and aggressive driving were consistently linked with severe outcomes. Traffic investigations that incorporated behavioral analysis of driver perception, attention, and intent provided more reliable assessments of criminal culpability.

Terrorism-related investigations produced a different evidentiary landscape. Successful cases integrated physical forensic evidence—such as explosive residue, DNA traces, or weapon identification—with digital evidence, including communication metadata, online activity, and financial transfers. Intelligence data often provided context for operational planning and network connections. The study found that terrorism investigations were most effective when investigators established clear analytical links between ideological motivation, logistical preparation, and operational execution.

In several cases, digital surveillance and financial analysis were decisive in identifying co-conspirators, funding channels, and coordination mechanisms. The results also indicated that terrorism investigations require rigorous multi-agency coordination, as critical information is often dispersed across law enforcement, intelligence agencies, financial institutions, and international partners.

Across both crime types, the most reliable investigations were those employing evidentiary triangulation and avoiding early hypothesis fixation. The study also found that cases relying excessively on testimonial evidence—especially in stressful or high-threat situations—were more vulnerable to misinterpretation.

DISCUSSION

The results demonstrate that while traffic crime investigations and terrorism investigations differ in purpose, scale, and criminogenic context, both require investigators to adopt a disciplined, scientific, and unbiased methodological approach. In traffic cases, the investigator’s analytical grounding must lie in physical science—vehicle dynamics, friction, impact physics, and human behavior under stress. In terrorism cases, the investigator’s grounding is in intelligence synthesis, threat evaluation, behavioral extremism, and forensic tracing of operational logistics.

The discussion emphasizes that both types of investigations face a common risk: cognitive bias arising from public pressure, emotional intensity, or preconceived notions. Traffic collisions involving fatalities often produce moral judgments that investigators must avoid; terrorism cases risk prejudgment based on ideology, ethnicity, or political context. Methodological rigor safeguards against these distortions.

The study also highlights institutional challenges. Traffic investigators may lack advanced digital forensic training needed to analyze on-board vehicle systems. Terrorism investigators may struggle with integrating intelligence information due to classification barriers, organizational fragmentation, or incompatible data systems. Strengthening interagency coordination and analytical capacity is essential.

Another important theme is the role of emerging technologies. Autonomous vehicle systems, telematics, encrypted messaging platforms, cryptocurrency transactions, and AI-driven radicalization pathways significantly reshape the evidentiary landscape. Investigators must adapt continuously to incorporate technological advances into their methodology.

Ultimately, the discussion argues that a unified forensic paradigm—rooted in scientific reasoning, multi-source verification, and interdisciplinary knowledge—provides the most effective basis for investigating both traffic crimes and terrorism.

CONCLUSION

The study concludes that investigating criminal traffic safety violations and terrorism requires two methodologically divergent yet conceptually integrated approaches. Traffic investigations rely on scientific precision in reconstructing physical events, assessing driver responsibility, and interpreting dynamic environment factors. Terrorism investigations require strategic intelligence integration, behavioral insight, and the ability to map complex networks of communication, financing, and operational planning.

Despite their differences, the general principles of forensic methodology apply consistently across both domains: systematic planning, evidence-based reasoning, interdisciplinary cooperation, cognitive neutrality, and thorough documentation. These principles ensure that investigative outcomes rest on scientifically valid and legally sound foundations.

The conclusion emphasizes the need for expanding technical capacity—both in accident reconstruction and in counter-terrorism forensics. Enhanced digital forensic expertise, improved interagency communication, and integration of advanced modeling tools will significantly strengthen investigative accuracy. The article also stresses the ethical responsibility of investigators to avoid bias, protect procedural rights, and ensure the proportionality of investigative measures.

Ultimately, modern criminalistics requires investigators capable of shifting between routine regulatory offenses and high-risk terrorism cases while maintaining methodological integrity. Strengthening investigative training, improving institutional infrastructure, and adopting a scientific mindset will enable law enforcement systems to meet these evolving challenges.

REFERENCES

1. Gross H. Criminal investigation: a practical handbook. – Lond.: Butterworths, 2019. – 412 p.
2. Locard E. Criminal investigation and forensic science. – Par.: Masson, 2018. – 284 p.
3. Belkin R.S. Criminalistics: general theory of forensic science. – M.: Yurlitinform, 2021. – 540 p.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

4. Inbau F.E., Reid J.E., Buckley J.P., Jayne B.C. Criminal interrogation and confessions. – N.Y.: Jones & Bartlett, 2019. – 482 p.
5. Fisher R.P., Geiselman R.E. Memory-enhancing interview techniques. – N.Y.: Springer, 2020. – 312 p.
6. Turvey B.E. Criminal profiling: behavioral evidence analysis. – Lond.: Academic Press, 2021. – 560 p.
7. Osterburg J.W., Ward R.H. Criminal investigation: method for reconstructing the past. – Cinc.: Anderson Publ., 2017. – 640 p.
8. Casey E. Digital evidence and computer crime. – Lond.: Elsevier, 2020. – 832 p.
9. Hollien H. Forensic voice science. – N.Y.: Academic Press, 2018. – 388 p.
10. Jessen M. Voice and speaker identification. – Berl.: Springer, 2019. – 402 p.

IQTISODIY NUTQDA FRAZEOLOGIYA

Safarmaxmatova Zarrina Narzullaevna

Termiz Davlat Universiteti, katta o'qituvchi (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy nutqda frazeologizmlarning o'рни va ularning kommunikativ, emotsional hamda stilistik funksiyalari tahlil qilinadi. Iqtisodiy sohada ishlatiladigan barqaror iboralar matnning ta'sirchanligini oshiradi, mutaxassislar nutqini jonlantiradi hamda axborotni esda qolarli qiladi. Shuningdek, maqolada iqtisodiy matnlarda uchraydigan frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy nutq, frazeologizm, barqaror ibora, iqtisodiy metafora, til uslubi, nutq madaniyati.

ФРАЗЕОЛОГИЯ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Сафармахматова Заррина Нарзуллаевна

Старший преподаватель, (PhD)

Термезского государственного университета

Аннотация: В статье рассматривается роль фразеологизмов в экономической речи, их коммуникативные и стилистические функции. Отмечается, что устойчивые выражения в экономических текстах усиливают выразительность и делают профессиональный язык более живым и запоминающимся. Также анализируются культурно-национальные особенности экономических фразеологизмов.

Ключевые слова: экономическая речь, фразеологизм, устойчивое выражение, метафора, стиль, культура речи.

PHRASEOLOGY IN ECONOMIC DISCOURSE

Safarmakhmatova Zarrina Narzullaevna

Senior Lecturer, (PhD) Termez State University

Iqtisodiy nutqni iqtisodiy jarayonlarni tavsiflash va tahlil qilish bilan bog'liq matnlar va bayonotlar to'plami sifatida ta'riflash mumkin: ilmiy maqolalardan gazeta nashrlarigacha, biznes muzokaralarigacha. Unda frazeologik birliklar bir nechta funktsiyalarni bajaradi:

- tushuntirish: murakkab hodisalarni tasvirlar orqali yanada tushunarli qilish;
- hissiy: nutqning ekspressivligini oshirish;
- kommunikativ: tinglovchilar bilan aloqa o'rnatishga hissa qo'shish;
- baholash: vaziyat yoki hodisani tavsiflashga imkon bereng.

Masalan, "to tighten one's belt" ("belni mahkamlash") iborasi iqtisod zarurligini osongina tushuntiradi va "boom va bust" metaforasi iqtisodiyotning tsiklik xususiyatini aks ettiradi. Bundan tashqari, frazeologik birliklardan foydalanish raqobat muhitida ma'lumotni yanada samarali etkazishga yordam beradi, bu erda auditoriya e'tiborini jalb qilish muhim manba hisoblanadi.

3. Iqtisodiy frazeologik birliklarning tipologiyasi

Iqtisodiy nutqdagi frazeologik birliklarni bir necha guruhga bo'lish mumkin:

1. Moliyaviy iboralar: "Money doesn't grow on trees" ("pul daraxtlarda o'smaydi"), "time is money". Ushbu iboralar resurslarning qiymati va cheklanganligini ta'kidlaydi.

2. Savdo va biznes iboralar: "to strike a bargain" ("bitim tuzish"), "corner the market" ("bozorni egallash"). Ular savdo va tadbirkorlik tarixi bilan bog'liq.

3. Iqtisodiyotning metaforik tasvirlari: "the invisible hand" (bozorning ko'rinmas qo'li — Adam Smit atamasi), "economic bubble" ("iqtisodiy qabariq"). Bunday iboralar mavhum hodisalar va jarayonlar dinamikasini vizual ravishda tasvirlashga yordam beradi.

4. Zamonaviy atamalar va neologizmlar: "cashless society" ("naqd pulsiz jamiyat"), "golden parachute" ("oltin parashut" — top-menejerga kompensatsiya). Ushbu frazeologik birliklar globallashgan iqtisodiyot haqiqatlarini aks ettiradi, shuningdek, yangi texnologiyalar ta'sirida iqtisodiy ongning o'zgarishini qayd etadi.

4. Tarjima muammolari

Iqtisodiy nutqda frazeologik birliklarni tarjima qilish ayniqsa qiyin. So'zma-so'z tarjima ko'pincha ma'noni buzadi va boshqa tilda ekvivalentning yo'qligi funktsional analogni izlashni talab qiladi. Masalan, inglizcha "bull market" "buqa bozori" deb tarjima qilinmaydi, balki "o'sish tendentsiyasiga ega bozor" deb tarjima qilinadi. Xuddi shunday,

“bear market” iborasi "ayiq bozori" emas, balki "pasayish tendentsiyasiga ega bozor" degan ma'noni anglatadi.

Bundan tashqari, madaniy tafovutlar "tarjimonning soxta do'stlari" paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Tarjimon aniqlik va ifodani saqlab qolish uchun matnning pragmatik jihati va kommunikativ vazifasini hisobga olishi kerak.

5. Amaliy ahamiyati

Iqtisodiy nutqda frazeologiyadan foydalanish muhim rol o'ynaydi:

- o'qitishda: frazeologik birliklar talabalarga professional so'z boyligini yaxshiroq o'rganishga va til kompetentsiyasini rivojlantirishga yordam beradi;

- ommaviy axborot vositalarida: barqaror iboralar maqolalarni yanada jonli, dinamik va esda qolarli qiladi;

- biznes aloqalarida: idiomalar fikrni qisqa va majoziy ma'noda ifodalashga imkon beradi, o'zaro tushunishni osonlashtiradi va ishonchli muhit yaratadi.

Shunday qilib, frazeologiya nafaqat dunyoning lingvistik rasmining bir qismi, balki professional sohada ham samarali vositadir. Zamonaviy iqtisodiy voqealar iqtisodiyotning raqamlashtirilishi va globallashtirishini aks ettiruvchi yangi barqaror kombinatsiyalarni shakllantirishini hisobga olish ayniqsa muhimdir.

Xulosa

Iqtisodiy nutqdagi frazeologik birliklar muhim funksiyalarni bajaradi: ular ma'lumotni idrok etishni soddalashtiradi, nutqqa obrazlilik va hissiyot bag'ishlaydi, shuningdek tinglovchilar bilan aloqa o'rnatishga yordam beradi. Tarjima qiyinchiliklariga qaramay, ulardan foydalanish fan, ommaviy axborot vositalari va biznes aloqalarida talab bo'lib qolmoqda. Keyingi tadqiqotlar istiqbollari raqamli asrda paydo bo'lgan va global iqtisodiy o'zgarishlarni aks ettiruvchi yangi frazeologik birliklarni o'rganish bilan bog'liq. Iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida fan va biznes tilini yaqinroq va tushunarli qilishga yordam beradigan frazeologiya.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ahmadaliyev A. O'zbek tilining frazeologik tizimi. — Toshkent: Fan, 2017.
2. Cook G. The Discourse of Advertising. — London: Routledge, 2020
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 2003.

4. Rasulova N. Iqtisodiy matnlarda til va uslub masalalari. — Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
5. Safarmakhamatova Z.N. Mediamatnda maqol va matallarning til tizimidagi uslubiy roli. — Samara: «LJournal» nashriyoti, 2025
6. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya: semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty. — Moskva: Nauka, 2017.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

SURXONDARYO VILOYATI SHAROITIDA DORIVOR PLANTAGO MAJOR (ZUBTURUM L.) O‘SIMLIGINI IN VITRO SHAROITIDA INTENSIV YETISHTIRISH

b.f.n. dots: Sattarov Abdumurod Sattarovich

magistr: Eshpo‘latov Sunnatullo Erkin o‘g‘li

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Dorivor o‘simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi mutaxassisligi

eshpulatov_sunnatullo@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining iqlim-sharoitlari va mahalliy ekotizim xususiyatlarini inobatga olgan holda Plantago major (Zubtutum L.) o‘simligini in vitro sharoitida intensiv ko‘paytirish protokoli ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: Surxondaryo, Plantago major, zubtutum, in vitro, mikroko‘paytirish, sterilizatsiya, adaptatsiya.

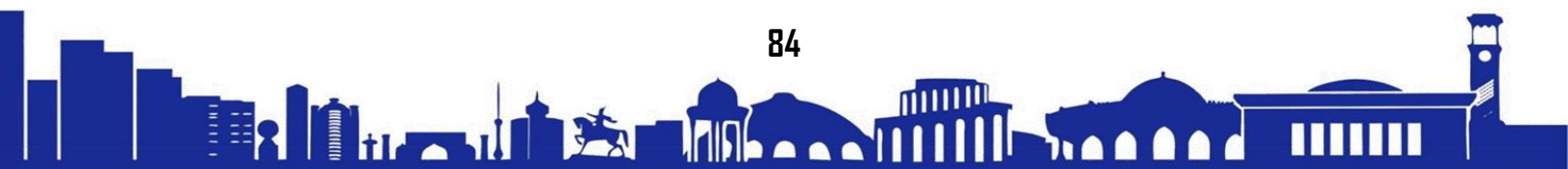
Аннотация. В данной статье разработан протокол интенсивного размножения подорожника большого (зубтutum L.) in vitro с учётом климатических условий Сурхандарьинской области и особенностей местной экосистемы.

Ключевые слова: Сурхандарья, подорожник большой, зубтutum, in vitro, микроразмножение, стерилизация, адаптация.

Abstract. This article develops a protocol for intensive in vitro propagation of plantain (Denthurium L.), taking into account the climatic conditions of the Surkhandarya region and the characteristics of the local ecosystem.

Keywords: Surkhandarya, plantain, Denthurium, in vitro, micropropagation, sterilization, adaptation.

So‘ngi yillarda dunyo miqyosida kasaliklar turi va kasallanish sonining ortishi dori darmonga bo‘lgan ehtiyojning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar dunyoning rivojlangan mamlakatlari ko‘plab laboratoriyalarida olib borilmoqda. Shuningdek, O‘zbekistonda ham farmatsevtik ishlab chiqarishni rivojlantirish, mahalliy xom ashyolar asosida dori preparatlarining texnologiyasini

ishlab chiqish, hamda bu ishlarni amaliyotga tatbiq qilish ayni damda bu soha vakillarining muhim vazifalaridan biri bo'lib hisoblanmoqda. Zubtutumning dorivorlik xususiyatlari asosan uning bargi, urug'i va ildizidagi bioaktiv moddalar — flavonoidlar, saponinlar, taninlar, polisaxaridlar, A, C va K vitaminlari, shuningdek, antibakterial fermentlar bilan bog'liq. Ushbu moddalar yallig'lanishga qarshi, mikrobgga qarshi, og'riq qoldiruvchi, qon to'xtatuvchi va yaralarni bitkazuvchi xususiyatlarga ega [1].

Xalq tabobatida zubtutumdan quyidagi hollarda foydalaniladi:

1. Ochilmagan yaralar va kuyishlar uchun kompress sifatida;
2. Yo'tal, bronxit, shamollashda damlama ko'rinishida;
3. Oshqozon-ichak kasalliklarida me'da faoliyatini yaxshilovchi vosita sifatida.

Farmatsevtika sanoatida esa zubtutum asosida sirop, damlama, maz va tabletkalar ishlab chiqarilmoqda. Shu bilan birga, u biologik faol qo'shimcha (BFQ) sifatida ham keng qo'llaniladi. Zubtutum o'simligi ekologik jihatdan ham juda chidamli bo'lib, turli tuproq sharoitlarida o'sishga moslashgan. Ayniqsa, u tuproqdagi og'ir metallarni o'zlashtirib, bioremediatsiya (tabiiy tozalash) jarayonlarida foydali bo'lishi mumkin. Shuningdek, zubtutum changga, pestitsidlarga va atrof-muhitdagi zararllovchi omillarga nisbatan yuqori darajada qarshilik ko'rsatadi, bu esa uni ekologik toza hududlar bilan bir qatorda sanoat zonalarida ham o'stirish imkonini beradi. Tibbiyotda ushbu o'simlikdan yaratilgan preparatlar ayniqsa pediatriya, dermatologiya va gastroenterologiya sohalarida qo'llanilmoqda. Misol uchun, bolalarda bo'ladigan yengil nafas yo'llari yallig'lanishlari va yo'talga qarshi zubtutum siropi samarali hisoblanadi. Zubtutum urug'i esa hozirgi kunda parhezda qo'llanilib, ovqat hazm qilishni yaxshilovchi tabiiy vosita sifatida tan olinmoqda. Zubtutumning xalq tabobatidagi qadimiy qo'llanilishi ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlanib, bugungi kunda biologik faol moddalarning laboratoriya sharoitida aniqlanishi va dorilar shaklida ishlab chiqilishi orqali tibbiyotda yangi imkoniyatlar ochmoqda. Shu bois ushbu o'simlikni chuqur o'rganish, ilmiy asosda tadqiq etish va undan samarali foydalanish istiqbollari juda keng.

Zubtutum, bargizub (*Plantago major L.*) o'simligining kimyoviy tarkibi (%).

1-jadval

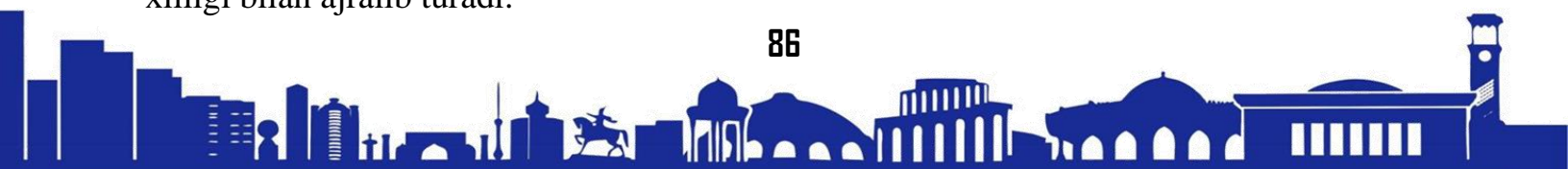
Moddalar nomi	Qaysi organda ko'p miqdorda bo'lishi	% miqdori
---------------	--------------------------------------	-----------

Efir moylar	Yer ustki qismida	0.1
C va K vitamin	Yer ustki qismida	3
karotin, flavonoidlar	Yer ustki qismida	4.5-32.91
Yo g' saponinlar	Urug'da	22
Shilliq	Urug'da	44

Mikroklonal ko'paytirish – o'simliklarni hujayra va to'qimalari orqali jinsiy ko'paytirish usuli bo'lib, undan xuddi ona o'simlik bilan har jihatdan o'xshash organizmni hosil bo'lishidir. Mazkur texnologiya haqida gap ketar ekan, o'z o'rnida uning samaradorligini ham ta'kidlash lozim. Masalan: 1. Tez ko'paytirish: In-vitro usuli orqali o'simliklarni ko'paytirish jarayoni an'anaviy usullarga nisbatan ancha tez va samarali. Bu usul orqali bir yil davomida millionlab ko'chatlar olish mumkin. 2. Genetik barqarorlik: Ushbu texnologiya o'simliklarning genetik barqarorligini saqlab qoladi, ya'ni bir xil sifatdagi ko'chatlar olinadi. 3. Yuqori hosildorlik: In vitro texnologiyasi orqali ko'paytirilgan o'simliklar yuqori hosildorlik va kasalliklarga chidamlilik ko'rsatadi. In-vitro uslubining foydali tomonlaridan biri shuki, ushbu ko'paytirish usullari ekologik jihatdan xavfsiz bo'lib, tabiiy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Shuningdek, an'anaviy ko'paytirish usullariga nisbatan bu texnologiya orqali xarajatlar sezilarli darajada kamayadi. Va albatta, in-vitro texnologiyasi ilm-fan, qishloq xo'jaligi sohalarida ko'plab innovatsiyalarga imkoniyat yaratadi, bu esa qishloq xo'jaligi rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. In-vitro texnologiyalari qishloq xo'jaligida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning samaradorligi, afzalligi va ko'plab foydali tomonlari tufayli bu usul keng tarqalmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida yuqori hosildorlik, sog'lom ko'chatlar va ekologik barqarorlikni ta'minlash mumkin. Bu esa qishloq xo'jaligining samaradorligini oshirish va yangi innovatsion yutuqlarga erishish imkoniyatlarini ochib beradi. Surxondaryo Viloyati O'zbekistonning eng issiq hududi bo'lib, dorivor o'simliklar xilma-xilligi bilan ajralib turadi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Namunalar Surxondaryoning Quyoshli, Termiz tumani atroflaridan yig'ildi

Sterilizatsiya ketma-ketligi:

- 70% etanol – 40 soniya
- 2.5% NaOCl – 10 daqiqa

NATIJALAR

Ko'payish samaradorligi:

- MS + 1 mg/l BAP + 0.1 mg/l NAA – 5–7 baravar ko'payish.
- IBA bilan ildizlanish – 88–92%.

MUHOKAMA

Surxondaryo populyatsiyasi stressga chidamliligi sababli in vitro ko'payish koeffitsiyenti yuqori bo'ldi.

XULOSA

- Eng yaxshi ko'paytirish muhiti: MS + BAP 1 mg/l + NAA 0.1 mg/l
- Sterilizatsiyaning optimal rejimi: 70% etanol + 2.5% NaOCl
- IBA bilan ildiz hosil bo'lish: 90% gacha

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki odatiy o'simlik ko'chatlaridan ko'ra in-vitro laboratoriyalarida yetishtirilgan nihollarning ham bir necha afzalliklari mavjud. Sog'lom ko'chatlar: Laboratoriya sharoitida ko'paytirilgan o'simliklar viruslardan xoli, sog'lom va kasalliklarga chidamli bo'ladi. Turli xil o'simliklarni ko'paytirish: In-vitro texnologiyasi orqali ko'paytirish jarayoni murakkab bo'lgan hamda noyob o'simliklarni ham ko'paytirish mumkin. Yangi navlarni o'stirish: Genetik modifikatsiya va seleksiya usullari yordamida yangi navlarni yaratish, ularni keng ko'lamda sinab ko'rish imkoniyati mavjud. Yana qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki Zubturus (Plantago major) o'simligi o'zining boy kimyoviy tarkibi va keng dorivorlik xususiyatlari bilan qadimdan xalq tabobatida muhim o'rin egallab kelmoqda. Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni

ko'rsatadiki, ushbu o'simlik tarkibidagi bioaktiv moddalar turli kasalliklarni davolashda samarali bo'lib, ayniqsa yallig'lanishga qarshi, mikrobg qarshi va yaralarni bitkazuvchi ta'sir ko'rsatadi. Zubtutum oson yetishtiriladigan, ekologik barqaror va arzon manba bo'lib, undan nafaqat an'anaviy tibbiyotda, balki zamonaviy farmatsevtika sanoatida ham keng foydalanish mumkin. Shu bois, kelgusida zubtutumning farmakologik imkoniyatlarini chuqurroq o'rganish va undan dori vositalarini ishlab chiqarishda foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Murashige T., Skoog F. (1962)
2. George E.F., Hall M.A., De Klerk G.-J. (2008)
3. WHO Monographs on Selected Medicinal Plants
4. Surxondaryo ekologik atlas ma'lumotlari
5. Rahimov A., Karimova S. (2021)
6. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, 2017 yil
7. Butenko R.G. Biologiya kletok vısshix rasteniy in vitro i biotexnologii na ix osnove. – M.: FBK-PRESS, 1999. – 160 s
8. Babikova A.V., Gorpenchenko T.Y., Juravlev Yu.I. Rastenie kak obyekt biotexnologii // Komarovskie chteniya. – Vıpr. LV. – 2007. –S. 184-211
9. Karimov, A.X., & Xabibullayeva, M. (2019). Dorivor o'simliklar va ularning xalq tabobatidagi o'rni. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
10. Xolmatova, G.T. (2021). "Zubtutum o'simligining biologik xususiyatlari va farmakologik ahamiyati", Biologiya va tibbiyot muammolari jurnali, 3(5), 44–49.

ANTROPOLOGIYA FANI TADQIQOT MARKAZIDA TANOVUL MADANIYATI

Fayzullayeva Mavlyuda Xamzayevna

Tarix fanlari doktori (DSc)

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

[+998915807293 mavlyuda.fayzullayeva@tues.uz](mailto:mavlyuda.fayzullayeva@tues.uz)

Annotatsiya. Hozirgi zamon antropologiyasida odamlar va hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda taomning ahamiyati ta'kidlanib, tanovul madaniyatining ramziy tomonlari o'rganiladi. Maqolada taomlanish madaniyati, inson va taom o'rtasidagi munosabatning ijtimoiy hayot bilan bog'liqligi yoritilgan bo'lib, taom va taomlanishning belgi va marosimiy tomonlariga, taomlanishdagi ta'qiq va cheklovlarga hamda taomlanishning ramziy ma'nosiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Taom, tanovul, ijtimoiy hayot, marosim, urf-odat, sovchilik, to'y, kelin-kuyov, shirinlik, ichimlik.

КУЛЬТУРА ПИТАНИЯ В ЦЕНТРЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. В современной антропологии подчеркивается значение пищи в регуляции отношений между людьми и социальными явлениями, а также изучаются символические аспекты культуры питания. В статье раскрываются вопросы культуры питания, взаимосвязи человека и пищи с социальной жизнью, уделяется особое внимание знаковым и ритуальным сторонам приема пищи, существующим пищевым запретам и ограничениям, а также символическому значению еды.

Ключевые слова: пища, прием пищи, социальная жизнь, обряд, традиция, сватовство, свадьба, жених и невеста, сладости, напитки.

CULTURE OF FOOD IN THE CENTER OF ANTHROPOLOGICAL RESEARCH

Abstract. Modern anthropology emphasizes the significant role of food in regulating social relations and shaping various social phenomena. This article examines

key aspects of food culture and the relationship between humans and food within the context of social life. Special attention is given to the symbolic and ritual functions of eating, existing dietary taboos and restrictions, as well as the symbolic meanings attributed to food in different cultural traditions.

Keywords: food, eating practices, social life, ritual, tradition, matchmaking, wedding, bride and groom, sweets, beverages.

Kirish. An'anaviy etnografiyada, taomlar, qoidaga ko'ra doimo moddiy madaniyatning etnografik uchligi: taomlar, kiyim kechaklar, turar joylarning bir muhim komponenti sifatida o'rganilib kelgan.

Bugungi kunda taomlanish antropologiyasi - zamonaviy etnologlar, ijtimoiy va madaniy antropologlar tomonidan dinamik tarzda tadqiq etib borilmoqda. Milliy oshxona esa har doim klassik etnografiyaning betakror tadqiqot ob'yekti bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi.

Taomlarning tarkibi va tayyorlanishiga tabiiy-geografik, xo'jalik, tarixiy-madaniy va kundalik turmush tarzidagi odatiy faktorlar o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi. Shuningdek, hayot tajribasining ajralmas qismi bo'lgan taomlanish inson mavjud bo'lishining zaruriy sharti hisoblanadi. Demakki, inson va taom o'rtasidagi munosabat ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lib, amaliy bilimlar fonida shakllanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. An'anaviy taomlar va ular bilan bog'liq marosimlar tarixini to'laqonli o'rganishda tarixiy yozma manbalar, arxiv hujjatlari, tarixiy-ilmiy adabiyotlar, arxeologik topilmalar va etnografik dala ma'lumotlari qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Umuman olganda, mavzuga bevosita taalluqli bo'lgan adabiyotlar, ya'ni turli davr va hududlarda o'tkazilgan etnografik, antropologik va madaniyatshunoslik tadqiqotlari quyidagicha tadqiq qilindi.

Markaziy Osiyo xalqlarining, ayniqsa o'zbeklar, tojiklar va qirg'izlarning **marosim madaniyati, nikoh va to'y an'analari, taom va ovqatlanish bilan bog'liq urf-odatlarini** o'rganishda **M. Fayzullayeva, A. Ashirov, G. Zunnunovalar** o'zbek xalqining milliy taomlari, ular atrofidagi marosimlar, urf-odatlar, qadimiy e'tiqodlar va ularning ijtimoiy ahamiyatiga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borib, xususan, M. Fayzullayeva Surxon vohasidagi taomlar va ularga oid an'analarni mahalliy etnografik materiallar asosida yoritisa, A. Ashirov qadimiy e'tiqodlar va marosimlar bilan birga

taomning marosimiy vazifalarini keng ko‘lamda tahlil qiladi. G. Zunnunova esa o‘zbeklarda rituallik masalasini ilmiy-nazariy yondashuv bilan yoritib, taomning simvolik funksiyalarini ko‘rsatadi. Bu tadqiqotlar **taomlanish madaniyatining antropologik mohiyatini** tushunishda asosiy manbalardan bo‘lib xizmat qiladi.

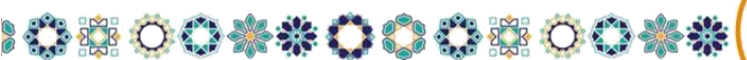
Etnograf olimlar N.P. Lobacheva, N.A. Kislyakov, S.A. Abramzon, A.L. Troitskayalarning tadqiqotlarida Markaziy Osiyo xalqlarining nikoh, to‘y va oilaviy marosimlarining tarixiy-etnografik ildizlari o‘rganilib, N.A. Kislyakovning bir necha asarlari to‘y marosimlarining strukturasi, marosim elementlarining ma‘nosini, ularning ijtimoiy funksiyasini chuqur tahlil qilsa, N.P. Lobacheva Xorazm o‘zbeklari to‘y an‘analarini etnografik tasvirlar bilan ochib beradi. Shuningdek, S.A. Abramzon Pamir qirg‘izlarining to‘y marosimlarini o‘rgansa, A.L. Troitskaya esa yuqori Zaravshon vodiysi tojiklarining qadimiy urf-odatlarini yoritadi. Ushbu manbalar taom va taomlanishning **marosimiy kontekstda qanday rol o‘ynaganini** tushunish uchun juda muhim, ya‘ni, to‘y dasturxonining tartibi, taomlar ramziy ma‘nosi, mehmon kutish odatlari va ularning ijtimoiy vazifalari batafsil ko‘rsatiladi.

Yevropa xalqlaridagi taomlar bilan bog‘liq marosimlar, xususan, donli mahsulotlarning ko‘payish, baraka, farovonlik ramzi sifatida tushunilishini tahlil qilgan olim N.M. Listovanning **ishlari** o‘zbek va boshqa xorijiy dunyo xalqlaridagi o‘xshash ramzlar bilan qiyosiy tahlil uchun foydalidir.

Demak, yuqorida keltirilgan adabiyotlar **taomlanish madaniyati** Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy hayoti, urf-odatlari va marosimlarida muhim o‘rin tutishini belgilab beradi. Shuningdek, taomning **ramziy ma‘nosi** bo‘lib, unumdorlik, baraka, poklik, baxt kabi tushunchalar bilan bog‘lanishi tahlil qilinadi. Bundan tashqari, nikoh va to‘y marosimlari haqidagi etnografik tadqiqotlar taomning **ijtimoiy tartibotni mustahkamlashdagi** rolini ochib beradi. Qolaversa, mahalliy va qiyosiy tadqiqotlar tanovul bilan bog‘liq marosimlarning **umuminsoniylik va mahalliylik** xususiyatlari simbiozini yoritishda xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy antropologiya va etnografiya fanining asosiy yondashuvlari tashkil etadi. Taom va taomlanish madaniyatining ijtimoiy, marosimiy hamda ramziy funksiyalarini o‘rganishda quyidagi metodlardan foydalanildi. Surxon vohasi, Farg‘ona vodiysi, Xorazm hududi qishloqlarida o‘tkazilgan bevosita kuzatuvlar orqali to‘y, sovchilik, kelin-kuyov

marosimlarida taomning tutgan o'rnini o'rganildi. Marosim taomlarining tuzilishi, tarqatilishi, ishtirokchilar o'rtasidagi vazifalar kuzatilib, ularning ramziy ma'nolari etnografik kuzatuv metodlari orqali qayd etildi.

Shuningdek, mahalliy aholi, kayvoni ayollar, oshpazlar, sovchilar hamda oqsoqollardan olingan suhbatlar tahlil qilinib, informatorlarning shaxsiy xotiralari, avloddan-avlodga o'tuvchi urf-odatlar haqidagi ma'lumotlar asosiy empirik material sifatida suhbat va intervyu sifatida foydalanildi.

Qiyosiy-etnografik tahlil orqali esa o'zbek xalqining marosim taomlari boshqa Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan, qozoq, qirg'iz, tojik xalqlarining an'analari bilan qiyoslab tahlil qilindi. Bu esa sovchilik taomlari, nikoh marosimlaridagi «quyruq-bo'vur», «tarhovla», «ona tovoq», «to'qqiz tovoq» kabi udumlarning umumiylik va farqlarini aniqlash imkonini berdi.

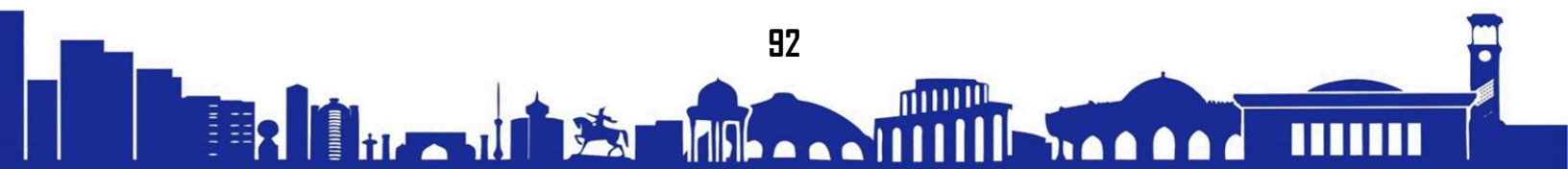
Arxiv hujjatlari, etnografik ekspeditsiya materiallari, eski yozma manbalar hamda etnograf olimlar N. Kislyakov, S. Abramzon, A. Ashirov, G. Zunnunova va boshqalarning ilmiy ishlari o'rganilib, ularning yondashuvlari asosida marosim taomlarining tarixiy ildizlari va ramziy vazifalari tarixiy tahlil metodi yordamida analiz qilindi.

Taomning ramziy, marosimiy va ijtimoiy munosabatlar vositasi sifatida talqin qilinishida simvolik antropologiya, marosim nazariyasi va ijtimoiy almashinuv nazariyasining asosiy g'oyalariga tayanilib, ushbu yondashuvlar orqali taomning nafaqat moddiy ne'mat, balki ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi ramz sifatidagi funksiyasini ochib berishda antropologik interpretatsiya metodi yordamga keldi.

Tanovulning marosimlardagi vazifalari, ya'ni, qarindoshlik aloqalarini mustahkamlash, nikohni tasdiqlash, ijtimoiy maqomni belgilash, marosim ishtirokchilari o'rtasida vazifalarni taqsimlash kabi jihatlarni tahlil qilishda strukturaviy-funksional yondashuv metodiga tayanildi.

Tahlil va natijalar. Antropologiya fanida taom va taomlanishning belgi va marosimiy tomonlariga, taomlanishdagi ta'qiq va cheklovlarga hamda taomlanishning ramziy ma'nosiga ham alohida e'tibor qaratish lozim.

Jumladan, taom tayyorlash va bir-biriga taom tortiq qilish urf-odatlarini o'rganganda, Surxon vohasining Bandixon tumani qishloqlarida to'y marosimlari bilan bog'liq bo'lgan «og'iz moylandi» udumiga e'tibor qaratamiz [1. 16]. Qiz xonadoniga sovchilar borganda qiz tomon rozilik alomati sifatida sovchining oldiga sariyog' eritib

qo‘ygan va sovchi shuni tanovul qilishi shart bo‘lgan. Ushbu taom har ikki tomonning qarindoshchilik qilishining ramzi bo‘lib, buning asosida sariyog‘day muloyim qizlarini ularga berganligini, shu bilan birgalikda yoshlarning kelgusi hayoti shu sariyog‘day silliq, muloyim va rizqlari ham yog‘liqqina bo‘lishiga ishora qilingan. So‘ng kuyov tomondagilar sovchilar qaytishganda «qalay, og‘iz moylandimi?» deb so‘rashgan. «Ha moylandi» desa, demak, qiz tomonning rozi bo‘lganligini bilib olishgan.

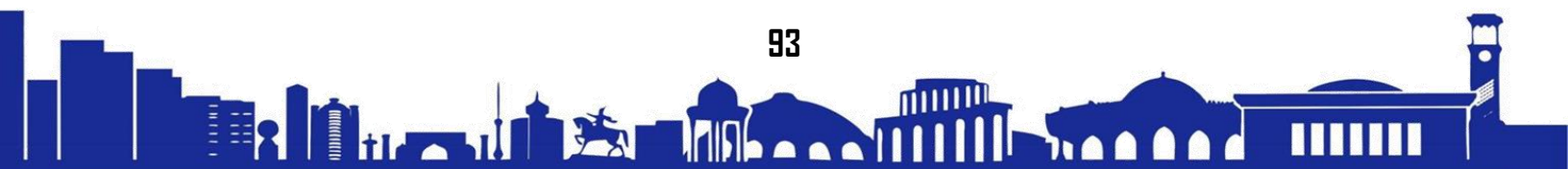
Xorazm o‘zbeklarida esa sovchilikka to‘qqizta qatlama qilib borilgan. Sovg‘alarni qabul qilinishi qiz tomonning rozi ekanligidan dalolat bergan. Aksincha, rozi bo‘lmasa olib borilgan qatlamalardan sakkiztasi va bir non qaytarilgan [2. 140]. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, bu yerda taomlar ramziy ma‘no kasb etib, o‘z fikrlarini shu taomlar orqali bayon etganlar.

Sovchilarni marosim taomi bilan siylash an‘anasi butun Markaziy Osiyo xalqlarida ham bo‘lgan. Masalan, qozoq xalqlarida qiz uyiga sovchilar borganda, nikoh haqida har ikki tomon kelishib, qalin bichilgandan keyin an‘anaviy marosim taomi quyruq bovr bilan birga qo‘y to‘shi qo‘yilgan. Taom avval kuyov tomonga, so‘ngra kelin tomonga tortilganki, bu o‘rtadagi kelishuvni buzmaslik sharti hisoblangan. Qirg‘izlarda ham «qalin bichish» marosimi an‘anaviy taom quyruq bovr yeyish bilan mustahkamlangan [3. 101-115].

Surxon vohasida oshiqli ilik kuyovga nikoh to‘yi kuni ya‘ni, kelin uyiga tashrif buyurganda nasib etgan. Bu marosim «to‘qqiz tovoq» [4. 35] deb atalib, yangalar tomonidan to‘qqizta tovoqda har xil taomlar keltirilgan. Shular ichida alohida tovoqda kuyovga atab, go‘шти bilan oshiqli ilik olib kelingan. Kuyov ilikni bir tishlab, jo‘ralariga uzatgan va hammasi bir-bir tishlab yeb tugatgan. Buning zamirida kuyov jo‘ralar ham shunday kunlarga yetishsin, degan yaxshi niyat bo‘lgan.

Farg‘ona vodiysi qipchoqlarida esa to‘qqiz tovoq marosimida kuyovga atab, qizning onasi tomonidan tayyorlangan, qo‘y to‘shidan pishirilgan taom «ona tovoq» kiritilgan. O‘z navbatida, kuyov mazkur taomni o‘zining eng qadrlı mehmoniga ilingan [5. 210].

Surxon vohasining Qumqo‘rg‘on tumani Bog‘aro, Xo‘jamulki va Qarsoqli qishloqlarida esa kuyov oldiga qo‘yning kalla-pochasi qo‘yilgan. Endi aksincha, jo‘ralar kalla-pochani bir-bir tishlab, yeb, kuyovga uzatganlar va kuyov kalla-pochaning

hammasini oxirigacha yeyishi shart bo'lgan. Bu bilan kuyov o'zining kuchli va baquvvatligini isbotlamoqchi bo'lgan.

Bunday marosimlar mamlakatimizning boshqa hududlarida ham amalga oshirilgan. Masalan, Toshkent shahrida kuyov oldiga ikki laganda *palov* keladi. Kuyov birinchi lagandagi palovdan totib ko'rib, kelin va uning dugonalariga uzatadi. Ular esa oxirigacha yeyishlari kerak. Ikkinchi lagandagi palov bilan kuyov o'zining uylanmagan jo'ralarini siylaydi. Bu yerda laganlardagi taom ramziy ma'no kasb etib, go'yoki kelinning turmushga chiqmagan dugonolari va kuyovning uylanmagan jo'ralariga baxt ulashgan [6. 75].

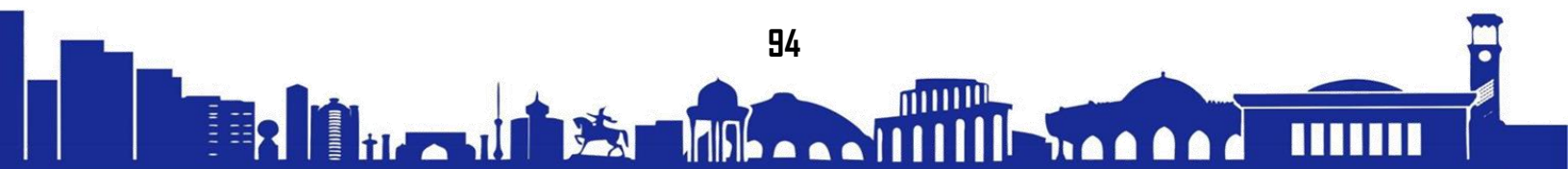
An'anaviy nikoh to'yi tantanalarida taomlar ramziy ahamiyat kasb etibgina qolmay qator afsungarlik vazifalarini ham bajargan.

Jumladan, Surxon vohasining Denov tumani qishloqlarida kelin kelgandan keyin dasturxonga kelina atab pishirilgan atala (bulamiq) qo'yilgan va birinchi bo'lib kelin totib ko'rgan. Kelinga atab pishirilgani uchun «kelin bulamiq» nomini olgan bu taom «kelinimiz ko'ngli shu bulamiqday yumshoq va muloyim bo'lsin», degan niyatda qilingan [1. 31].

Bunday marosimlar boshqa millat vakillarida ham o'tkazilganini ko'ramiz. Biroq, bunday marosimlar o'tkazilgan shakli bilan farqlansada, maqsad va mohiyati jihatidan bir xil mazmun kasb etgan. Masalan, Qorategin va Darvoz tojiklarida kelinning yuz ochar marosimida «*tarhovla*» (un va yog'dan qilingan atalaga o'xshash quyuc taom) olib kelishgan. Kelin unga qo'l urmay o'tirgan. Shunda qaynonasi: «Mana senga bog'rog'larim, endi sening hayoting shularga bog'liq. Ol, yegin», - deb aytgan. Shundan so'ng kelin taomga qo'l uzatgan [7. 53]. Albatta, qaynona keliniga bu gaplarni ramziy ma'noda aytgan va o'z navbatida kelin ham o'zining yangi uyida qaynonasidan iliq so'zlarni kutib turgan. Bu o'rtada taom qaynona-kelinning iliq munosabatini ifodalash vazifasini o'tagan.

Yuqori Zarafshon tojiklarida ham to'y o'tgandan keyin kelining yuzi yorug' bo'lib chiqqanini eshitgan qaynonasi holva pishirib tol tovoqqa solgan va ustidan yigirmata chalpak qo'yib kelinini ko'rgani kirgan [8. 233].

Surxon vohasining Sariosiyo tumani qishloqlarida «kelinimiz qo'shgani bilan moshi-guruch bo'lib ketsin», deb moshkichiri taomini qo'yishgan [1. 120]. Birinchidan, yangi kelin o'zining yangi uyida «mosh-guruchdek aralashib ketsin, moshkichiridek muloyim, yuvosh va kirishimlik bo'lsin» desa, ikkinchidan, mosh ko'payish xususiyatiga

ega bo'lgani tufayli «o'zidan ko'payib yursin», degan afsungarlik niyati mujassamlashgan [9. 164].

Surxon vohasining Sherobod tumani Oqjar qishlog'ida esa, kelin oldiga shirguruch qo'yilgan va «kelinimiz yuzi yorug', sariyog'day muloyim, sutdek oqko'ngil, tili shakardek shirin va guruchdek serhosil-serfarzand bo'lsin», deb niyat qilishgan [1. 120].

Xulosa. Hozirgi zamon antropologiyasida odamlar va hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda taomning ahamiyati ta'kidlanib, tanovul madaniyatining ramziy tomonlarini o'rganiladi. Xususan, insonlarning bir dasturxonda o'tirib ovqatlanishi samimiy harakatlarni yuzaga keltiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, moddiy madaniyatni o'rganish yetakchi yo'nalishlardan biri bo'lishiga qaramay taomlanish madaniyati juda kam o'rganilgan. Vaholanki, taomlar xo'jalik-madaniy tiplarning aksi sifatida, mahsulot sifatida, madaniyat kodi sifatida, xotirada saqlab qolish joyi sifatida va hokazo shakllarda ko'rinadi. Milliy oshxonaning o'ziga xos xususiyatlari esa u yoki bu millat madaniyatining qadimiy ildizlarini o'zida mujassam etadi.

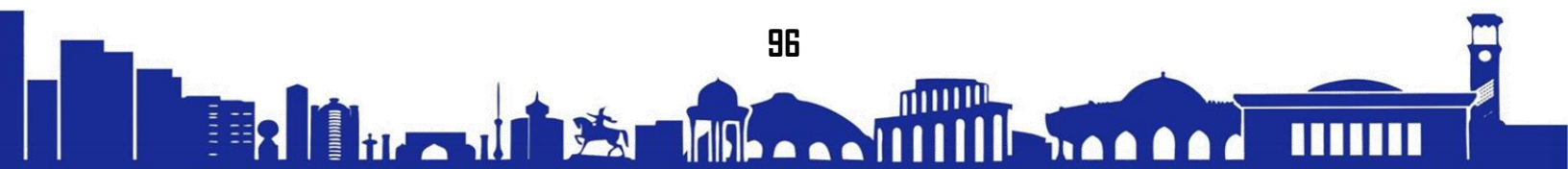
Demakki, taomlanish mavzusi etnograflarning qarashlaricha moddiy madaniyatning bir qismi sifatida ko'riladi, ammo, antropologiyaning o'ziga xos shartiga ko'ra konsyeptual ravishda o'z o'rnini topib oldi. Darhaqiqat, taomlanish madaniyatini o'rganish antropologlar uchun tadqiqot markaziga aylanib bormoqda.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Файзуллаева М. Ўзбек таомлари билан боғлиқ анъаналар (Сурхон воҳаси мисолида). Тошкент, «YANGI NASHR» нашриёти. 2010. – Б. 116.
2. Лобачева Н.П. Свадебный обряд хорезмских узбеков. КСИЭ, в.34, 1960. - С.39-48.; Кисляков Н.А. Брачные обряды и церемонии. // Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. Л., Наука, 1969. - С.140.
3. Кисляков Н.А. Брачные обряды и церемонии. // Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. Л., Наука, 1969. - С. 118.; - С. 115.
4. Абрамзон С.А. Свадебные обычаи у киргизов Памира. // Труды АН Тадж ССР. Т. 20. - М.,1959. – С. 35.; - Б. 210.
5. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. Т., 2007. - Б. 210.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

6. Зуннунова Г. К вопросу о ритуальной обрядности узбеков. // Ўзбекистон тарихи. 2002. №1. - Б.75.
7. Кисляков Н.А. Таджики Каратегина и Дарваза. Душанбе., Дониш. 1976. - С.53.
8. Троицкая А.Л. Некоторые старинные обычаи поверья таджиков долины верхнего Зеравшана. // Занятия и быт народов Средней Азии. Л., Наука,1971. - С.233.
9. Европа халқларида ҳам мош, тариқ каби донлар кўпайиш рамзи ҳисобланган. Қаранг: Листова Н.М. Пицца в обрядах и обычаях // Календарне обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. М., 1983. - С. 164.

ПРИМЕНЕНИЕ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ В МЕДИЦИНЕ И ФАРМАКОЛОГИИ

Исмаилов Улугбек студент 2-курса

Ташкентский государственный медицинский университет

Аннотация. Органические соединения играют важную роль в современной медицине и фармакологии. Они служат основой для создания широкого спектра лекарств, направленных на лечение инфекционных заболеваний, рака, сердечно-сосудистых заболеваний, психических расстройств и многих других патологий. В статье рассмотрены различные аспекты применения органических молекул, включая их синтез, механизм действия и практическое использование в терапевтических целях. Особое внимание уделено антибиотикам, противовирусным средствам, химиотерапевтическим препаратам, а также препаратам для лечения сердечно-сосудистых заболеваний и психических расстройств. Рассмотрены также вопросы токсичности и побочных эффектов органических препаратов, а также вызовы, связанные с устойчивостью патогенов к антибиотикам. Заключение подчеркивает важность дальнейших исследований в области органической химии и фармацевтики для создания более эффективных и безопасных медикаментов.

Ключевые слова: органические соединения, медицина, фармакология, антибиотики, противовирусные препараты, химиотерапия, кардиология, нейрофармакология, побочные эффекты, токсичность, устойчивость патогенов, молекулярное моделирование, фармацевтика

Введение. Органические соединения играют ключевую роль в разработке и применении лекарств, составляя основу современной медицины и фармакологии. Эти молекулы, обладая уникальными химическими свойствами, способны эффективно взаимодействовать с биологическими системами, что позволяет им оказывать влияние на различные физиологические процессы в организме. В результате длительных исследований и экспериментов органические соединения были интегрированы в терапевтическую практику для лечения множества заболеваний, включая инфекционные болезни, онкологические заболевания, расстройства сердечно-сосудистой системы и неврологические расстройства.

С момента открытия первых органических препаратов, таких как морфий и хинин, и до появления современных синтетических молекул, органическая химия претерпела значительные изменения. Сегодняшний уровень развития органической

химии и молекулярной фармацевтики позволяет создавать препараты с высокой специфичностью действия, минимизируя побочные эффекты и повышая эффективность лечения. Новые методы синтеза органических молекул, молекулярное моделирование и персонализированная медицина открывают новые горизонты для разработки лекарств, способных точно воздействовать на молекулы, участвующие в патогенезе различных заболеваний.

Однако, несмотря на значительные достижения в области органической фармацевтики, существует ряд проблем, таких как токсичность препаратов, побочные эффекты, а также растущая угроза антибиотикорезистентности, что подчеркивает необходимость дальнейших исследований и усовершенствования существующих методов лечения. В связи с этим, важно рассматривать как достижения, так и вызовы, с которыми сталкивается современная медицина при использовании органических соединений в лечебной практике.

Органические соединения как основа для создания лекарств. Органические молекулы обладают уникальными свойствами, которые делают их подходящими для использования в медицинских целях. Одним из основных факторов, делающих органические соединения идеальными кандидатами для фармацевтического применения, является их способность взаимодействовать с биологическими молекулами, такими как белки, нуклеиновые кислоты, рецепторы и ферменты, оказывая на них специфическое воздействие.

С момента открытия первых органических веществ, применяемых в медицине, такие как морфий и хинин, органические соединения продолжали эволюционировать, становясь основой для разработки новых препаратов. Сегодня органические молекулы являются составной частью множества медикаментов, применяемых для лечения инфекционных заболеваний, кардиологических и неврологических расстройств, а также для борьбы с раковыми заболеваниями.

Современные фармацевтические компании активно занимаются синтезом органических молекул с целенаправленным действием. Молекулярное моделирование и высокоскоростной синтез органических соединений позволяют разрабатывать препараты, которые могут точно воздействовать на целевые молекулы в организме, минимизируя побочные эффекты и улучшая эффективность лечения.

Органические соединения в лечении инфекционных заболеваний. Антибиотики являются одними из наиболее известных органических препаратов, используемых для борьбы с бактериальными инфекциями. Природные антибиотики, такие как пенициллин, были открыты еще в середине XX века, но сегодня разработаны и синтетические аналоги, которые обладают более широким

спектром действия и устойчивостью к антибиотикорезистентности. Среди таких препаратов можно выделить цефалоспорины, макролиды и фторхинолоны.

Механизм действия антибиотиков заключается в их способности нарушать жизненно важные процессы в клетках микроорганизмов, такие как синтез клеточной стенки, репликация ДНК или синтез белков, что приводит к гибели бактерий.

Органические соединения в онкологии. Органические молекулы активно используются в химиотерапии для лечения рака. В этой области применяются препараты, которые воздействуют на быстро делящиеся клетки, что особенно важно при лечении онкологических заболеваний. Классическими примерами таких препаратов являются алкилирующие агенты, антиметаболиты и препараты на основе платины, такие как цисплатин.

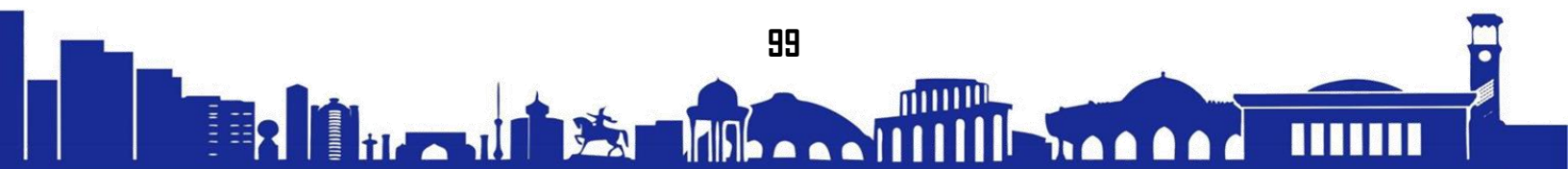
Цисплатин и его производные связываются с ДНК раковых клеток, что препятствует их делению и вызывает клеточную смерть. Однако из-за высокой токсичности и побочных эффектов химиотерапия остается областью активных исследований, направленных на создание более безопасных и эффективных препаратов.

Таргетные препараты. Совсем недавно появились таргетные препараты, которые действуют на специфические молекулы, участвующие в развитии раковых клеток. Например, препараты, направленные на ингибирование рецепторов роста эпидермального фактора (EGFR) или антиангиогенные средства, блокируют кровоснабжение опухолей, ограничивая их рост. Примеры таких препаратов включают трастузумаб и бевацизумаб, которые являются органическими молекулами, направленными на лечение конкретных типов рака.

Органические соединения в кардиологии. Органические соединения активно используются для лечения сердечно-сосудистых заболеваний. Препараты для лечения гипертонии, аритмий и сердечной недостаточности часто основываются на органических молекулах.

Одним из примеров является использование органических нитратов, таких как нитроглицерин, который помогает расширить кровеносные сосуды и улучшить кровообращение при стенокардии и других заболеваниях сердца. Также широко применяются органические соединения, такие как блокаторы кальциевых каналов, которые уменьшают нагрузку на сердце и контролируют артериальное давление.

Для лечения нарушений сердечного ритма (аритмий) применяются органические молекулы, такие как амидафон и флекаинид. Эти препараты регулируют электрофизиологические процессы в сердце и помогают восстанавливать нормальный ритм.

Применение органических соединений в нейрофармакологии. Органические соединения широко используются для лечения психических заболеваний, таких как депрессия, шизофрения и биполярное расстройство. Антидепрессанты, такие как сертралин и флуоксетин, являются органическими молекулами, которые регулируют уровень нейромедиаторов в мозге, что способствует улучшению настроения и снижению симптомов депрессии.

Органические соединения также активно используются для лечения заболеваний, таких как болезнь Паркинсона. Леводопа, которая используется в качестве основного средства лечения, является органическим соединением, которое преобразуется в допамин в мозге и помогает улучшить движение у пациентов с этим заболеванием.

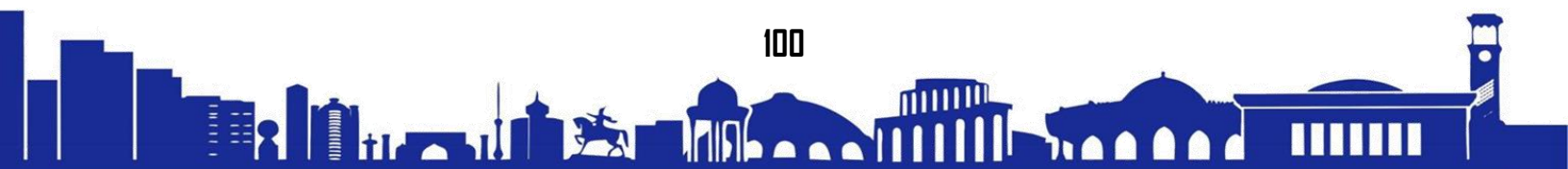
Экологическая безопасность и побочные эффекты. Применение органических соединений в медицине не обходится без определенных рисков. Одним из важных аспектов является токсичность препаратов. Многие органические молекулы могут оказывать побочные эффекты на организм, что требует тщательной дозировки и мониторинга при их применении.

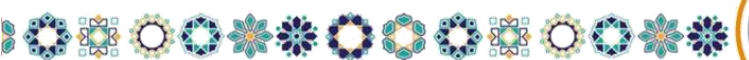
Кроме того, важным вопросом является устойчивость патогенов к антибиотикам, что требует постоянных исследований и разработки новых, более эффективных и безопасных препаратов.

Заключение. Органические соединения играют незаменимую роль в современной медицине и фармакологии, являясь основой для разработки множества эффективных препаратов, направленных на лечение различных заболеваний. От антибиотиков и антисептиков до таргетных терапий для лечения рака и заболеваний сердечно-сосудистой системы, органические молекулы продолжают оказывать значительное влияние на терапевтическую практику. Синтетическая и природная органическая химия позволяет разрабатывать препараты, обладающие высокой специфичностью действия, что способствует минимизации побочных эффектов и повышению эффективности лечения.

Однако несмотря на значительные успехи в этой области, существует ряд актуальных проблем, таких как токсичность препаратов, побочные эффекты, а также угроза устойчивости патогенов к антибиотикам. Эти вызовы подчеркивают важность дальнейших исследований и разработок, направленных на создание более безопасных и эффективных лекарств, а также на поиск новых методов борьбы с проблемой антибиотикорезистентности.

В будущем органические соединения будут оставаться в центре внимания фармацевтической индустрии, открывая новые возможности для создания инновационных препаратов. Применение молекулярного моделирования,

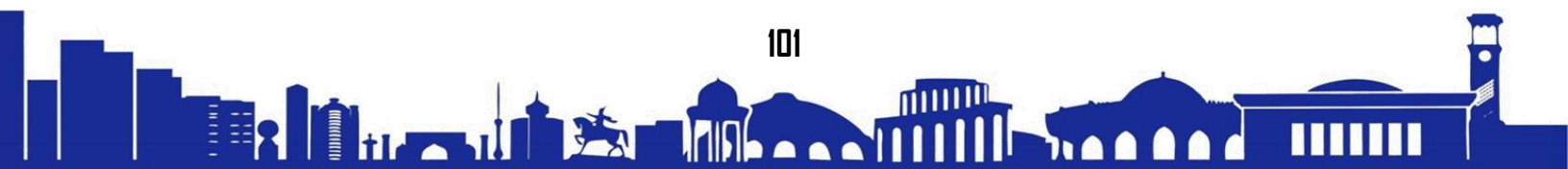

персонализированной медицины и новых синтетических подходов поможет разработать лекарства, которые точно воздействуют на молекулы-мишени, обеспечивая более эффективное и безопасное лечение. Это позволит не только улучшить терапевтические результаты, но и снизить риски, связанные с применением органических препаратов, что, в свою очередь, будет способствовать улучшению качества жизни пациентов по всему миру.

Список литературы

1. Левин, Ю. Л. (2008). *Основы органической химии*. М.: Высшая школа.
2. Уильямс, Д. А., Лафферти, С. Л. (2014). *Основы фармакологии*. М.: Медицина.
3. Бенедикт, С. Дж., Хоук, Т. П. (2011). *Фармакология: принципы и практика*. М.: ГЭОТАР-Медиа.
4. Росман, Г. М., Кларк, Д. С. (2000). *Молекулярная фармакология: принципы и практика*. Лондон: Academic Press.
5. Шульц, Р. Э., Ван дер Валь, А. (2016). *Фармацевтическая химия: основы и приложения*. Москва: Химия.
6. Лангр, Р. П., Хирш, В. Э. (2007). *Применение органических молекул в биологии и медицине*. М.: Наука.
7. Котляров, И. В., Смирнов, А. В. (2015). *Антибиотики: от молекулы до клиники*. М.: Медицина.
8. Топчиев, К. А., Ким, С. Ю. (2013). *Химиотерапевтические препараты: органические соединения в лечении рака*. Химия, 51(9), 1123-1137.
9. Григорьев, А. И. (2020). *Современные подходы к разработке синтетических противовирусных препаратов*. Вестник фармацевтики, 3(5), 234-249.
10. Силкин, М. И. (2006). *Таргетная терапия в онкологии: молекулярные механизмы и клинические применения*. М.: Медицина.

REPRODUKTIV YOSHDAGI AYOLLARDA VAZN ORTISHI: SABABLARI VA YECHIMLARI

Mavftuna Abdixamidova Shavkat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot
fakulteti davolash ishi talabasi

e-mail: abduhamidovamaftuna665@gmail.com

Qayumova Shaxnoza Jamshidovna

Termiz iqtisodiyot va serevis universiteti tibbiyot fakulteti
Tibbiy fundamental fanlar kafedrası o'qituvchisi

e-mail: shqayumova1996@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishiga olib keluvchi asosiy omillar — gormonal o'zgarishlar, turmush tarzi, ovqatlanish buzilishlari, stress va homiladorlik bilan bog'liq metabolik jarayonlar — tahlil qilindi. Tadqiqot davomida adabiyotlar sharhi va 200 nafar ayol o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari o'rganildi. Natijalarga ko'ra, jismoniy faollikning yetishmasligi, yuqori kaloriyali ovqatlanish va gormonal disbalans vazn ortishining eng ko'p uchraydigan sabablaridir. Vazn oshishi hayz siklining buzilishi, fertilitetning pasayishi va metabolik kasalliklar xavfining ortishi bilan bog'liqligi aniqlandi. Maqolada ushbu muammoni kamaytirish uchun sog'lom ovqatlanish, muntazam jismoniy faollik, stressni boshqarish va gormonal nazorat kabi amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: reproduktiv yosh, ayollarda vazn ortishi, gormonal disbalans, ovqatlanish odatlari, jismoniy faollik, stress, polikistoz tuxumdon sindromi, metabolik sindrom, insulin rezistentligi, postpartum davr, sog'lom turmush tarzi.

WEIGHT GAIN IN WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE: CAUSES AND SOLUTIONS

Annotation: This article analyzes the main factors leading to weight gain in women of reproductive age - hormonal changes, lifestyle, eating disorders, stress and metabolic

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

processes associated with pregnancy. The study examined the results of a literature review and a questionnaire survey among 200 women. According to the results, lack of physical activity, high-calorie diet and hormonal imbalance are the most common causes of weight gain. Weight gain has been linked to menstrual irregularities, reduced fertility, and an increased risk of metabolic diseases. The article provides practical recommendations to reduce this problem, including healthy eating, regular physical activity, stress management, and hormonal control.

Keywords: reproductive age, weight gain in women, hormonal imbalance, eating habits, physical activity, stress, polycystic ovary syndrome, metabolic syndrome, insulin resistance, postpartum period, healthy lifestyle.

УВЕЛИЧЕНИЕ ВЕСА У ЖЕНЩИН РЕПРОДУКТИВНОГО ВОЗРАСТА: ПРИЧИНЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье анализируются основные факторы, приводящие к увеличению веса у женщин репродуктивного возраста: гормональные изменения, образ жизни, расстройства пищевого поведения, стресс и метаболические процессы, связанные с беременностью. В исследовании были изучены результаты обзора литературы и анкетирования 200 женщин. Согласно результатам, наиболее частыми причинами набора веса являются недостаточная физическая активность, высококалорийное питание и гормональный дисбаланс. Увеличение веса связано с нарушениями менструального цикла, снижением фертильности и повышенным риском метаболических заболеваний. В статье представлены практические рекомендации по снижению этой проблемы, включая здоровое питание, регулярную физическую активность, управление стрессом и контроль гормонального фона.

Ключевые слова: репродуктивный возраст, набор веса у женщин, гормональный дисбаланс, пищевые привычки, физическая активность, стресс, синдром поликистозных яичников, метаболический синдром, инсулинорезистентность, послеродовой период, здоровый образ жизни.

Kirish: Reproduktiv yosh (15–49 yosh) ayollar hayotidagi eng faol fiziologik davrlardan biri bo‘lib, ularning salomatligi nafaqat o‘zlariga, balki kelajak avlod salomatligiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda dunyo miqyosida ortiqcha vazn va semirish ko‘rsatkichlarining oshishi aynan reproduktiv yoshdagi ayollar orasida ham tez-tez uchrayotgani kuzatilmoqda. Ushbu holat metabolik jarayonlarning buzilishi, gormonal o‘zgarishlar, psixologik omillar va turmush tarzidagi nomutanosibliklar bilan chambarchas bog‘liq.

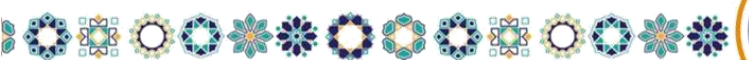
Reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishi nafaqat tashqi ko‘rinishdagi o‘zgarish bilan cheklanmay, balki hayz siklining buzilishi, ovulyatsiya jarayonining sekinlashishi, polikistoz tuxumdon sindromi, insulin rezistentligi, homiladorlikning og‘ir kechishi va metabolik kasalliklar xavfining ortishi kabi muhim tibbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu esa ayolning reproduktiv salohiyatiga, psixologik holatiga va hayot sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Vazn ortishiga sabab bo‘luvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ularga noto‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollikning yetishmasligi, surunkali stress, uyqu rejimining buzilishi, gormonal muvozanatning o‘zgarishi va homiladorlikdan keyingi davrda organizmning tiklanishdagi qiyinchiliklar kiradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi — reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishiga olib keluvchi eng muhim omillarni aniqlash, ularning sog‘liq uchun oqibatlarini yoritish va ushbu muammoni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan yechimlarni taklif qilishdir.

Muammoning dolzarbligi: Reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining ko‘payishi bugungi kunda jamoat salomatligi uchun muhim muammo hisoblanadi. Ushbu davrda organizm gormonal va metabolik o‘zgarishlarga sezgir bo‘lgani uchun ortiqcha vazn hayz siklining buzilishi, ovulyatsiya muammolari, bepushtlik xavfining oshishi, PTSD va metabolik sindrom kabi kasalliklarning kuchayishiga olib keladi. So‘nggi yillarda ayollar orasida jismoniy faollikning pasayishi, yuqori kaloriyalik ovqatlanish, stress va o‘tirib ishlash tarzining keng tarqalishi bu muammoni yanada kuchaytirmoqda.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Maqsadi: Reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining asosiy sabablari va uning sog‘liqqa ta‘sirini aniqlash hamda vazn ortishini kamaytirish va oldini olish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Vazifalari: Reproktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishiga olib keluvchi gormonal, metabolik va turmush tarzi omillarini aniqlash va tahlil qilish. Vazn ortishining hayz sikli, ovulyatsiya va reprovktiv salomatlikka ta'sirini o'rganish. Ovqatlanish odatlari, jismoniy faollik va psixologik holat bilan vazn ortishi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish. Homiladorlik va tug'ruqdan keyingi davrda vazn ortishining xususiyatlarini aniqlash. Vazn ortishini kamaytirish va oldini olish bo'yicha amaliy tavsiyalar, jumladan sog'lom ovqatlanish, jismoniy faollik, stressni boshqarish va gormonal nazorat bo'yicha strategiyalar ishlab chiqish. Ushbu maqsad va vazifalar tadqiqot natijalari orqali reprovktiv yoshdagi ayollarning sog'lom vaznni saqlashini ta'minlash, ularning reprovktiv salomatligini yaxshilash va profilaktik choralarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodlari: Ushbu tadqiqot reprovktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining sabablari va uning sog'liqqa ta'sirini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ilmiy uslubda tizimli yondashuv asosida o'tkazildi.

Tadqiqot obyekti va namunasi: Tadqiqot obyekti — 18–45 yoshdagi ayollar. Umumiy 200 nafar ayol ixtiyoriy tanlov asosida tadqiqotga jalb qilindi. Respondentlar orasida turli turmush tarzi, kasbiy faoliyat va reprovktiv tajribaga ega ayollar mavjud edi. Ishtirokchilar orasida homiladorlikni rejalashtirayotganlar, tug'ruqdan keyingi davrda bo'lganlar va hayz sikli muntazam bo'lgan ayollar o'rin oldi. Tadqiqotga jalb etilish sharti sifatida qatnashchilar salomatligida jiddiy surunkali kasalliklar mavjud emasligi va yozma rozilik berilishi talab qilindi.

Tadqiqot metodlari: Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

Adabiyotlarni tizimli tahlil qilish: So'nggi 10 yil ichida nashr etilgan ilmiy maqolalar, klinik tavsiyalar va meta-tahlillar o'rganilib, reprovktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar aniqlangan.

So'rovnoma va intervyu metodlari: Ishtirokchilardan quyidagi ma'lumotlar yig'ildi: Tana massasi indeksi (BMI) va tana vazni; Ovqatlanish odatlari (kunlik kaloriyalarning miqdori, shirinlik va fastfud iste'moli, kech ovqatlanish); Jismoniy faollik

darajasi (haftalik mashqlar soni va turi); Hayz sikli xususiyatlari va buzilishlar; Stress darajasi va emotsional holat.

Klinik va laboratoriya tekshiruvlari: Vazn ortishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin bo‘lgan gormonal va metabolik ko‘rsatkichlar aniqlash uchun: Qalqonsimon bez gormonlari (T3, T4, TSH); Insulin va qonda glyukoza darajasi; Prolaktin darajasi; Polikistoz tuxumdon sindromi (PTSO) diagnostikasi o‘tkazildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish: Olingan ma’lumotlar deskriptiv statistika usullari bilan qayta ishlanib, o‘rtacha qiymat, standart chetlashuv va foizlar hisoblandi. Shuningdek, vazn ortishiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash uchun korrelyatsion tahlil va chi-kvadrat testlar qo‘llanildi. Tadqiqot natijalari grafik va jadval ko‘rinishida vizual tarzda taqdim etildi.

Tadqiqot etikasi: Tadqiqot etik qoidalariga to‘liq rioya qilindi. Barcha ishtirokchilardan yozma rozilik olindi, ma’lumotlar maxfiy saqlanishi ta’minlandi va tadqiqot davomida shaxsiy ma’lumotlardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanildi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari 200 nafar reproduktiv yoshdagi ayol orasida vazn ortishining asosiy sabablari va uning sog‘liqqa ta’sirini aniqlashga qaratilgan. Olingan ma’lumotlar deskriptiv statistika va korrelyatsion tahlil yordamida qayta ishlandi.

Vazn ortishining asosiy sabablari: So‘rovnoma va klinik tekshiruvlar natijasida vazn ortishiga eng ko‘p ta’sir qiluvchi omillar aniqlangan: **Gormonal disbalans (43%)** Polikistoz tuxumdon sindromi (PTSO) Qalqonsimon bez gormonlarining yetishmovchiligi Insulin rezistentligi **Ovqatlanish buzilishlari (57%)** Yuqori kaloriyali ovqatlar va shirinliklarni ko‘p iste’mol qilish Kech ovqatlanish odatlari Fastfud va gazlangan ichimliklarga qaramlik **Jismoniy faollik yetishmasligi (62%)** Haftada kamroq mashq qilish Ish faoliyati o‘tirish tarzida bo‘lishi. **Stress va psixologik omillar (48%)** Surunkali stress va emotsional ovqatlanish **Homiladorlik va postpartum davr (35%)** Metabolik jarayonlarning sekinlashishi, Uyqu va dam olishning yetarli bo‘lmasligi

Jadval tavsiyasi:

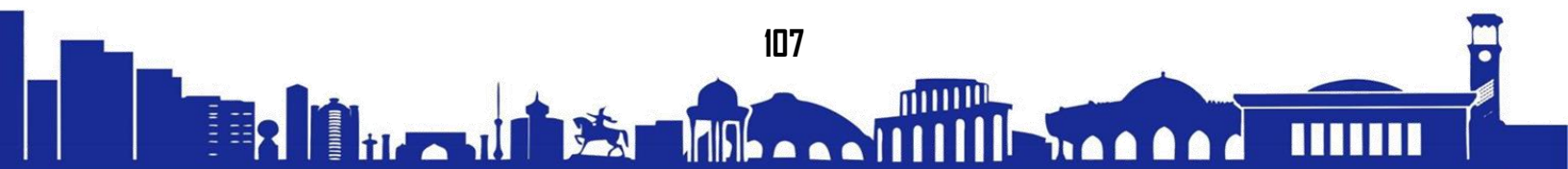

Omil	Foiz (%)
Ovqatlanish buzilishlari	57%
Jismoniy faollik yetishmasligi	62%
Stress va psixologik omillar	48%
Homiladorlik/postpartum	35%
Gormonal disbalans	43%

Vazn ortishining sog'liqqa ta'siri: **Vazn ortgan ayollarda quyidagi holatlar ko'proq kuzatildi: Hayz siklining buzilishi — 28% Fertilitetning pasayishi — 18% Insulin rezistentligi va 2-tip diabet xavfi — 22% Arterial gipertenziya — 14%** Shuningdek, vazn ortishi psixologik holatga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, stress va depressiya darajasini oshirdi. Tahlil shuni k'rsatadiki, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining sabablari ko'p omilli bo'lib, turmush tarzi, ovqatlanish odatlari va gormonal muvozanat eng muhim rol o'ynaydi.

Vazn ortishining reproduktiv yoshdagi ayollarning sog'lig'iga ta'siri

Sog'liq ko'rsatkichi	Vazn ortgan ayollarda uchrashi (%)	Izoh / Ta'sir
Hayz siklining buzilishi	28%	Hayz siklining muntazamligi pasayadi, ovulyatsiya jarayoni sekinlashadi
Fertilitetning pasayishi	18%	Homilador bo'lish imkoniyati kamayadi
Insulin rezistentligi / 2-tip diabet xavfi	22%	Glikozaga nisbatan organizm sezgirligi pasayadi

Arterial gipertenziya	14%	Qon bosimi ko‘tarilishi va yurak-qon tomir kasalliklari xavfi ortadi
Psixologik ta’sir (stress, depressiya)	36%	Emotsional holat yomonlashadi, stress va depressiya darajasi ortadi

Muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unga gormonal, metabolik, turmush tarzi va psixologik omillar birgalikda ta’sir qiladi. Eng ko‘p uchraydigan sabablar sifatida jismoniy faollikning yetishmasligi (62%), noto‘g‘ri ovqatlanish odatlari (57%), gormonal disbalans (43%) va stress (48%) aniqlangan. Shu bilan birga, homiladorlik va postpartum davr ham ayollarda vazn ortishida sezilarli rol o‘ynaydi (35%). Gormonal omillar, xususan polikistoz tuxumdon sindromi (PTSO) va qalqonsimon bez gormonlarining yetishmovchiligi metabolizmni sekinlashtirib, vazn ortishiga olib keladi. Shu bilan birga, insulin rezistentligi va 2-tip diabet xavfi ortishi ham aniqlangan, bu esa reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining metabolik salomatlikka bevosita ta’sirini ko‘rsatadi. Turmush tarzi omillari — noto‘g‘ri ovqatlanish, yuqori kaloriyali mahsulotlar va fastfud iste’moli hamda jismoniy faollikning kamayishi — vazn ortishida asosiy rol o‘ynaydi. So‘nggi yillarda ishlash va hayot tarzi bilan bog‘liq ravishda o‘tirish faoliyati ko‘payganligi ham muammoni kuchaytiradi. Stress va emotsional ovqatlanish psixologik omillar sifatida vazn ortishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, bu esa olingan korrelyatsion tahlil natijalari bilan ham tasdiqlangan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishini kamaytirish va oldini olish nafaqat fiziologik, balki psixologik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu profilaktik choralar reproduktiv salomatlikni yaxshilash, homiladorlik va tug‘ruq jarayonlarini optimallashtirish hamda kelajak avlod sog‘lig‘ini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

Yechimlar: Tadqiqot natijalariga asoslanib, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining oldini olish va kamaytirish bo'yicha quyidagi yechimlar tavsiya etiladi:

Sog'lom ovqatlanish — kunlik kaloriyani me'yorda iste'mol qilish, sabzavot va oqsilga boy mahsulotlar, shirinlik va fastfudni kamaytirish. **Jismoniy faollikni oshirish** — haftada kamida 150 daqiqa o'rta intensivlikdagi aerobik mashqlar, yurish, suzish yoki yoga. **Stressni boshqarish** — meditatsiya, psixologik maslahatlar va dam olish tartibini yaxshilash. **Gormonal holatni nazorat qilish** — qalqonsimon bez gormonlari, insulin va prolaktin darajasini muntazam tekshirish, PTSD mavjudligi aniqlangan ayollarni mutaxassis nazorati ostida kuzatish. **Postpartum davrda tiklanish dasturi** — uyqu gigiyenasini yaxshilash, individual ovqatlanish va jismoniy mashqlar rejasini ishlab chiqish.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining asosiy sabablari ko'p qirrali bo'lib, ularga gormonal disbalans, noto'g'ri ovqatlanish odatlari, jismoniy faollik yetishmasligi, stress va homiladorlik/postpartum davrdagi metabolik o'zgarishlar kiradi. Vazn ortishi hayz siklining buzilishi, ovulyatsiya jarayonining sekinlashishi, fertilitetning pasayishi, insulin rezistentligi va metabolik sindrom xavfi bilan bog'liq bo'lib, shuningdek, psixologik holatga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, reproduktiv yoshdagi ayollarda vazn ortishining oldini olish va uni boshqarish nafaqat fiziologik, balki psixologik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Tavsiyalar: Ovqatlanishni me'yorlashtirish — kunlik kaloriyani me'yorda iste'mol qilish, sabzavot va oqsilga boy ovqatlarni afzal ko'rish, shirinlik va fastfudni kamaytirish. **Jismoniy faollikni oshirish** — haftada kamida 150 daqiqa o'rta intensivlikdagi aerobik mashqlar (yurish, suzish, yoga). **Stressni boshqarish** — meditatsiya, psixologik maslahatlar va dam olish tartibini yaxshilash. **Gormonal nazorat** — qalqonsimon bez gormonlari, insulin va prolaktin darajasini muntazam tekshirish; PTSD aniqlangan ayollarni mutaxassis nazorati ostida kuzatish. **Postpartum davrda tiklanish dasturi** — uyqu gigiyenasini yaxshilash, individual ovqatlanish va jismoniy mashqlar rejasini ishlab chiqish. Ushbu tavsiyalar reproduktiv yoshdagi ayollarning sog'lom vaznini saqlash, reproduktiv salomatligini yaxshilash, homiladorlik va tug'ruq

jarayonlarini optimallashtirish hamda kelajak avlodning sog‘lom rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. **Obesity and overweight**. WHO Fact Sheet. 2021. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>
2. Pasquali, R., et al. **Obesity and reproductive disorders in women**. *Human Reproduction Update*, 2006; 12(3): 293–310.
3. Jensen, M. D., et al. **2014 AHA/ACC/TOS guideline for the management of overweight and obesity in adults**. *Journal of the American College of Cardiology*, 2014; 63(25 Pt B): 2985–3023.
4. Legro, R. S., et al. **Polycystic ovary syndrome and obesity: pathophysiology, diagnosis, and management**. *Endocrine Reviews*, 2013; 34(1): 34–80.
5. American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). **Obesity in reproductive-age women**. Practice Bulletin No. 230, 2021.
6. Catalano, P. M., & Shankar, K. **Obesity and pregnancy: mechanisms of short term and long term adverse consequences for mother and child**. *BMJ*, 2017; 356: j1–j13.
7. National Institute of Diabetes and Digestive and Kidney Diseases. **Insulin resistance & prediabetes**. 2022. Available at: <https://www.niddk.nih.gov/health-information/diabetes/overview/what-is-diabetes/prediabetes-insulin-resistance>
8. Tremellen, K. **Obesity and reproductive health: a review of the evidence**. *Current Opinion in Obstetrics & Gynecology*, 2009; 21(4): 278–284.
9. A. Aminov, T. Tilavov, O. Mavlonov — *Odam va uning salomatligi* [E-library SamMU](#)
10. G.K. Dustova, S.B. Israilova — *Onalik va bolalar salomatligini muhofaza qilish* [E-library SamMU](#)
11. **Ayollar salomatligi** (Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim uchun darslik) [aylim-kutubxona.uz](#)

SUN'YI INTELEKT YORDAMIDA BEMORLARNI TASHXISLASH VA DORILARNI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYALARI

Xursanov Sherzod Ulaboyevich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, o'qituvchisi

xursanovsherzod2928@gmail.com

Nabijonov Salimjon Sherqo'ziyevich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

salimjonnabijonov3@gmail.com

Annotatsiya: Butun dunyo bo'ylab, sun'iy intellekt (SI) diagnostika aniqligini oshirish, davolash natijalarini yaxshilash, operatsion xarajatlarni kamaytirish va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini oshirish orqali sog'liqni saqlash sohasini jadal o'zgartirmoqda. Ushbu maqola SI-ning sog'liqni saqlashda turli xil qo'llanilishini, shu jumladan diagnostika vositalari, shaxsiy tibbiyot, bemorlarni monitoring qilish va robot jarrohliklarini o'rganadi. Maqolada, shuningdek, SI-ning samaradorlikni oshirish, xarajatlarni pasaytirish va qulaylikni oshirish kabi muhim afzalliklari muhokama qilinadi, shu bilan birga ma'lumotlar maxfiyligi masalalari, axloqiy masalalar va SI-ni mavjud sog'liqni saqlash tizimlariga integratsiyalashuvi kabi asosiy muammolarni hal qiladi. Maqola SI-ga asoslangan sog'liqni saqlash innovatsiyalarining kelajakdagi tendentsiyalarini, shu jumladan SIning dori-darmonlarni kashf etish, bashoratli tibbiyot va ruhiy salomatlikni saqlashdagi ro'lini ta'kidlab o'tadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt (SI), sog'liqni saqlash texnologiyalari, diagnostika vositalari, bashoratli tahlil, dori ishlab chiqarishda SI.

Абстрактный: Во всем мире искусственный интеллект (ИИ) быстро трансформирует здравоохранение, повышая точность диагностики, улучшая результаты лечения, сокращая эксплуатационные расходы и расширяя доступ к

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

медицинским услугам. В этой статье рассматриваются различные применения СИ в здравоохранении, включая диагностические инструменты, персонализированную медицину, мониторинг пациентов и роботизированную хирургию. В статье также обсуждаются важные преимущества SI, такие как повышение эффективности, снижение затрат и повышение удобства, при этом решаются такие ключевые проблемы, как проблемы конфиденциальности данных, этические проблемы и интеграция SI в существующие системы здравоохранения. В статье освещаются будущие тенденции в инновациях в сфере здравоохранения на основе искусственного интеллекта, включая роль искусственного интеллекта в разработке лекарств, прогностической медицине и психиатрической помощи.

Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), технологии здравоохранения, диагностические инструменты, прогнозная аналитика, ИИ в производстве лекарств.

Tibbiyotda sun'iy intellekt (SI) tizimini joriy etish – bu jahon sog'liqni saqlashning muhim zamonaviy trendlaridan biri. SI texnologiyalari jahon sog'liqni saqlash tizimini tubdan o'zgartirib, tibbiy diagnostika tizimini butunlay qayta ishlab chiqish, yangi dori-darmonlarni yaratish hamda tibbiy klinikalar uchun xarajatlarni bir vaqtning o'zida kamaytirish imkonini beradi.

Jihozlangan SI asboblari turli sohalarda qo'llaniluvchi g'oyalarni taklif etgan holda katta hajmdagi ma'lumotlardan ahamiyatga ega ma'lumotni chiqarib olishi mumkin.

Davolash variantlari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etish: SI texnologiyalari yordamida shifokorlar tibbiy qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash uchun tibbiy adabiyotlarda ma'lumot topishlari mumkin.

Kasalliklarni tashxislash to'g'ri davolanishni rejalashtirish va bemorlarning farovonligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Inson xatosi aniq tashxis qo'yishga to'sqinlik qiladi, chunki tibbiy ma'lumotni talqin qilish kognitiv nuqtai nazardan qiyin vazifadir. SIDan foydalanish tashxislashning aniqligi va samaradorligi darajasini oshirishi mumkin [1].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Misol uchun, Google Deepmind Health simptomlarni tahlil qiladi va bir nechta tashxislarni taklif etadi. Qidiruv natijalari hatto eng kam ma'lum kasalliklarni o'z ichiga olgan ilmiy ma'lumotlarning millionlab sahifalariga asoslangan.

MedClueRx servisi simptomlarni tahlil qiladi va nafaqat kasallikni tashxislaydi, balki bemorning o'ziga xos xususiyatlariga qarab maksimal tarzda xavfsiz va samarali preparatlarni tanlaydi. Zebra Medical Vision va Arterys servislari diagnostika shifokorlariga bemorlar bilan muloqotga o'z fikrini jamlash, o'pka suratlari va yurak ultratovush tekshiruvining mayda detallariga qarab turish zaruratidan qutilishga yordam beradi.

23andMe servisi genetik axborotni tahlil qiladi va foydalanuvchiga uning ajdodlari haqida ma'lumot beradi. Sophia Genetics startapi ayrim kasalliklarga moyillikni aniqlash uchun genetik ma'lumotlarni qo'llaydi. Bemorlar shunday qilib o'z hayot tarzlarini to'g'rilaydilar, shifokorlar esa eng to'g'ri keluvchi tashxisni tanlashadi [2]. OneCell tibbiy startapi tashxislash doirasida bitta yuklanishda operatsiya qilingan o'smalar va biopsiyalarning 250 tadan gistologik shishalarini avtomatik rejimda raqamlashtirish imkonini beruvchi skanerni ishlab chiqdi. Ishlab chiquvchilarning fikriga ko'ra, skaner mustaqil ravishda kerakli slaydni belgilashni o'tkazadi, qiziqish zonalarini ajratib ko'rsatadi va avtofokus kadrini quradi. Slaydni olib tashlagandan so'ng tasvir SI texnologiyalari yordamida keyingi tahlil qilish uchun kompyuterdagi ma'lumotlar bazasiga o'tkaziladi [3].

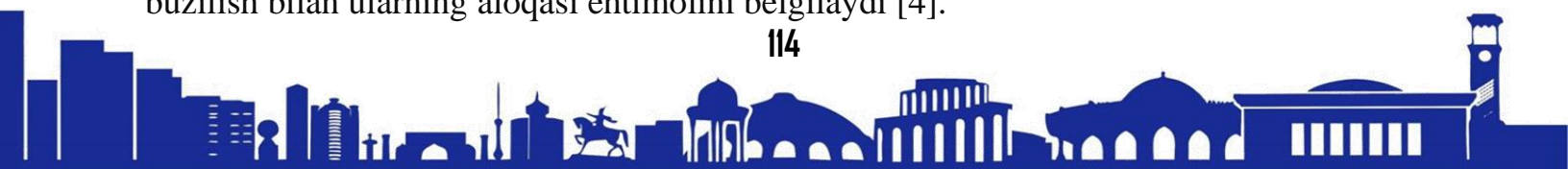

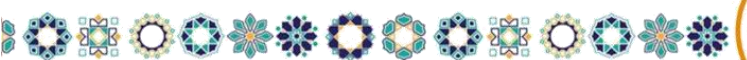

Face2Gene ilovasi noyob kasalliklar bilan bog'liq yuzning morfologiyasini aniqlash uchun fotosuratlarini tahlil qiladi. Ushbu texnologiya yuzlarning fotosuratlarini har bir yuz tuzilishining tavsiflarini ta'riflaydigan shaxssiz matematik algoritimga o'zgartiradi. Dastur ta'minoti butun dunyo bo'yicha yuzlab genetiklar tomonidan ishlatiladigan bepul vosita hisoblanadi.

Bemorlarning fotosuratlarini tahlil qilish jarayonida SI muayyan fenotiplar va genetik buzilish bilan ularning aloqasi ehtimolini belgilaydi [4].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

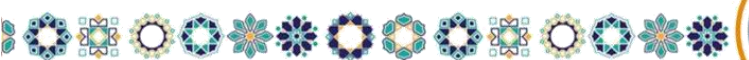
Dorilarni ishlab chiqish – bu qiymati baland jarayondir. Dorilarni ishlab chiqishda ko‘plab tahliliy jarayonlarni SI yordamida yanada samarali qilish mumkin. Bu ko‘p yillik ish va yuz millionlab investitsiyalarni tejash imkonini beradi [5].

II vositalari allaqachon quyidagi sohalarda qo‘llaniladi:

Yangi dorilarni kashf qilish: SI tadqiqotchilarga ko‘proq kimyoviy birikmalarni aniqlash va tekshirish, shuningdek, yangi davolash qo‘llanishlari borasida mavjud birikmalarni tekshirishda yordam beradi.

Klinikadan oldingi tadqiqotlar: tadqiqotchilar klinikadan oldingi sinovlarni yaxshilash va odamlarda potensial dorilarni sinashdan oldin toksiklikni prognoz qilish uchun SIDan foydalanadilar. Bu klinik sinovlardan o‘tmagan birikmalarni chiqarib tashlashga yordam beradi, bu sezilarli tarzda xarajatlarni kamaytiradi. Klinik sinovlar: SI klinik sinovlarni o‘tkazish uchun bemorlarni tanlashda yordam beradi [6].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

DSP-1181 inson qo‘li bilan yaratilmagan dori vositasining birinchi molekulasi allaqachon klinik tekshiruvlarning 1-bosqichiga kirdi.

Molekula Buyuk Britaniyada yapon Sumitomo Dainippon Pharma va Exscientia o‘rtasida sheriklik mahsulotiga aylangan SIDan foydalanish bilan ishlab chiqildi va uzoq ta’sir qiluvchi 5-HT_{1A} serotonin retseptorlarining kuchli agonisti hisoblanadi. Kimyoviy birikma rekord vaqt ichida ishlab chiqildi va SI odatda besh yil vaqtni talab etadigan ishni 12 oyda yakunlay oldi. Shunday qilib, preparat algoritmlardan foydalanish bilan yaratildi, ularga SI har qanday insonga nisbatan tezroq ishlov bera oldi [7].

Preparat boshqa dorilardan ko‘ra uzoqroq va samaraliroq ta’sir etishi va obsessiv-kompulsiv buzilishi (OKB)ni davolash uchun ishlatilishi kutilmoqda.

SI asosida dori-darmonlarni yaratish mana shunda tugamaydi. Gonkongda joylashgan Insilico Medicine kompaniyasi SI va chuqur o‘rganish asosida uning tizimi bor-yo‘g‘i 3 hafta ichida ma’lum bir patologiyalarga qarshi yangi dorilarni yaratish mumkinligini ko‘rsatadigan tadqiqot natijalarini e’lon qildi.

Bu esa an’anaviy uslublarga nisbatan bir necha o‘n marotaba tezdir [8].

Insilico mushak fibrozini davolash uchun dorilarning 6 ta variantlarini yaratish uchun GENTRL SIni qo‘llashdi. Yaratilgan dori vositalari kasallikning rivojlanishida ishtirok etadigan DDR1 retseptori moddalarining faolligini so‘ndiradi. Buning uchun SIga 21 kun kerak bo‘ldi, shundan so‘ng olimlar eng munosib dori variantlarini tanladilar va ularni laboratoriya hayvonlarida sinab ko‘rdilar. Bunga yana 25 kun ketdi. Shunday qilib, potensial dorini tanlash uchun bor-yo‘g‘i 46 kun kerak bo‘ldi. Taqqoslash uchun,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

an'anaviy dori ishlab chiqish jarayoni kamida 8 yilni tashkil etadi va kompaniyalarning xarajatlari bir necha million AQSh dollariga yetadi. Shu bilan birgalikda SIni yaratishga bor-yo'g'i 150 ming dollar ishlatildi [9].

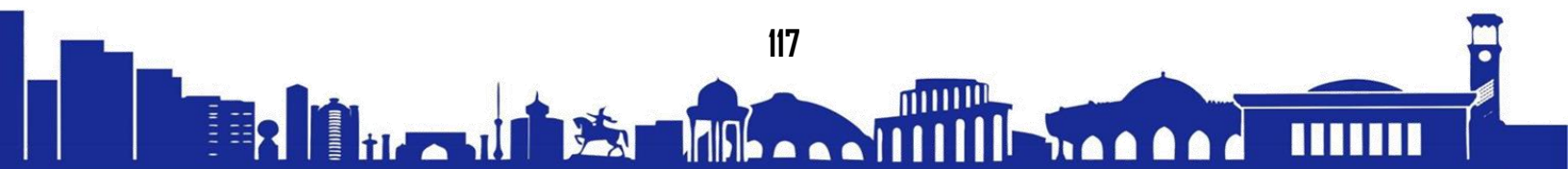
Antibiotiklarga barqarorlik – bu zamonaviy tibbiyotning katta muammolaridan biri. Antibiotiklarning keng foydalanishi va shifokor ko'rsatmalariga rioya qilmaslik tufayli dorilar bakteriyalarga ta'sir qilmay qo'ydi, bu ham eng keng tarqalgan kundalik kasalliklar, ham og'ir kasalliklarni davolashda muammolarni keltirib chiqarmoqda[10].

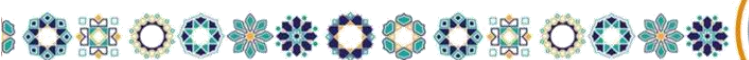
Amerikalik va rossiyalik tadqiqotchilar guruhi VarQuest sifatida ma'lum bo'lgan antibiotik algoritmini yaratdilar. Algoritm antibiotiklarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan peptid guruhlarining mingdan ortiq variantlarini taqdim eta oldi.

Ehtimol, VarQuest mikrobiologik dunyoning trendlari yoki patternlari haqida olimlarni ogohlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Artificial intelligence in disease diagnostics: A critical review and classification on the current state of research guiding future direction // <https://link.springer.com/article/10.1007/s12553-021-00555-5>
2. Искусственный интеллект в медицине: применение и перспективы // <https://vc.ru/azoft/216336-iskusstvennyy-intellekt-v-medicine-primenenie-i-perspektivy>
3. OneCell разрабатывает первый российский гистосканер с ИИ для онкодиагностики // <https://vademec.ru/news/2021/03/23/onecell-razrabatyvaet-pervyy-rossiyskiy-skaner-gistologicheskikh-stekol-dlya-onkodiagnostiki/>
4. Give a Face to a Syndrome // <https://bohring-opitz.org/bohring-opitz-syndrome-asx11/current-research/face2gene/>
5. Künstliche Intelligenz in der Medizin // <https://www.datarevenue.com/de-blog/kuenstliche-intelligenz-in-der-medizin>
6. Could AI Help Create New Medicines? // <https://www.gao.gov/blog/2020/02/06/could-ai-help-create-new-medicines>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

7. For The First Time Ever, A Drug Developed By AI Will Be Tested In Human Trials // <https://www.forbes.com/sites/danadovey/2020/02/11/first-time-ever-artificial-intelligence-develops-drug-candidate/?sh=7862d0ea60de>
8. Искусственный интеллект создал новое лекарство всего за 21 день // <http://news.muz.uz/news/91381/iskusstvennyj-intellekt-sozdal-novoe-lekarstvo-vsego-za-21-den>
9. Искусственный интеллект создал новое лекарство всего за 21 день // <https://internetua.com/iskusstvennyi-intellekt-sozdal-novoe-lekarstvo-vsego-za-21-den>
10. Поиском новых антибиотиков займется искусственный интеллект // <https://www.popmech.ru/technologies/news-407312-poiskom-novyh-antibiotikov-zaymetsya-iskusstvenny-intellekt/>
11. Xursanov, S., & Aliyev, S. (2024). Tibbiyotda sun'iy intellektning o'rni va ahamiyati. *Journal of universal science research*, 2(12), 199-205.

O‘ZBEKISTONDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLARNING IQTISODIY-FALSAFIY ASOSLARI

Muallif: Mamatkulov Eldor Safarovich FF.F.D(P.H.D)

Termiz Davlat Universiteti falsafasi kafedrası katta o‘qituvchisi

Termiz Davlat Universiteti 2 bosqich talabasi Diyorbek Ro‘ziyev Rustam o‘g‘li

893rustamivich@gmail.com + 998 91 232 23 06

ANNOTATSIYA (o‘zbek tilida)

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning falsafiy mohiyati, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Islohotlarning iqtisodiy-falsafiy asoslari inson omili, adolat, mulk, erkinlik va taraqqiyot tamoyillari bilan bog‘liq holda yoritilgan. “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi doirasidagi o‘zgarishlar milliy qadriyatlar bilan uyg‘unligi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: islohotlar, iqtisodiy falsafa, Yangi O‘zbekiston, modernizatsiya, innovatsiya, inson kapitali, adolat, bozor iqtisodiyoti, ijtimoiy taraqqiyot, barqaror rivojlanish.

АННОТАЦИЯ (на русском языке)

В данной статье раскрывается философская сущность проводимых в Узбекистане экономических реформ, их роль и значение в развитии общества. Философские основы реформ рассматриваются в связи с такими категориями, как человек, справедливость, собственность, свобода и прогресс. Изменения в рамках концепции «Новый Узбекистан» анализируются с точки зрения гармонии с национальными ценностями.

Ключевые слова: реформы, экономическая философия, Новый Узбекистан, модернизация, инновация, человеческий капитал, справедливость, рыночная экономика, социальное развитие, устойчивое развитие.

ABSTRACT (in English)

This article explores the philosophical essence of the economic reforms carried out in Uzbekistan and their role in the country's social development. The philosophical foundations of the reforms are analyzed through such concepts as human value, justice, property, freedom, and progress. The changes within the framework of the "New Uzbekistan" concept are examined in terms of their harmony with national values.

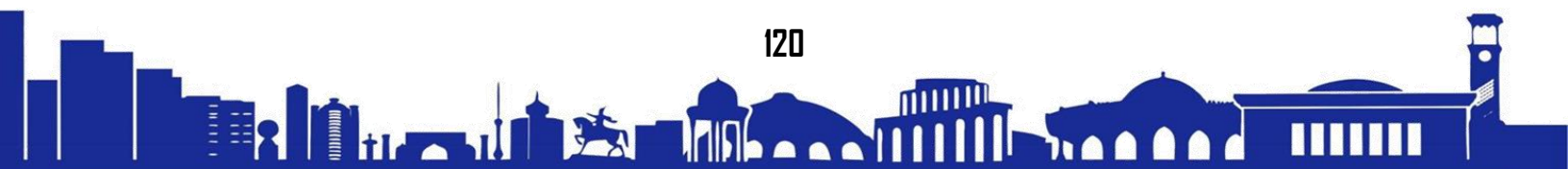
Keywords: reforms, economic philosophy, New Uzbekistan, modernization, innovation, human capital, justice, market economy, social progress, sustainable development.

KIRISH

Maqolada Islohotlar, iqtisodiy falsafa, Yangi O'zbekiston, modernizatsiya, innovatsiya, inson kapitali, adolat, bozor iqtisodiyoti, ijtimoiy taraqqiyot, barqaror rivojlanish. Ushbu maqolada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning falsafiy mohiyati, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Islohotlarning iqtisodiy-falsafiy asoslari inson omili, adolat, mulk, erkinlik va taraqqiyot tamoyillari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi doirasidagi o'zgarishlar milliy qadriyatlar bilan uyg'unligi nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Bugungi globallashuv sharoitida har bir davlatning taraqqiyot darajasi uning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy barqarorligi va inson salohiyatiga bog'liqdir. O'zbekiston ham mustaqillikka erishgan ilk yillardan boshlab bosqichma-bosqich iqtisodiy islohotlar yo'lidan bormoqda. Ushbu islohotlarning asosiy maqsadi — inson manfaatlarini ustuvor qilib, ijtimoiy adolat, barqaror iqtisodiy o'sish va milliy manfaatlarga asoslangan yangi taraqqiyot modelini shakllantirishdir.

Islohotlar faqat iqtisodiy mexanizmlarni yangilash emas, balki jamiyat tafakkurini, ijtimoiy ongini va madaniyatni o'zgartiruvchi falsafiy jarayondir. Falsafa nuqtai nazaridan

islohotlar inson hayot tarzini takomillashtirishga qaratilgan ongli harakat sifatida talqin etiladi. Shu bois O‘zbekiston iqtisodiy siyosati nafaqat raqamlar va ko‘rsatkichlar bilan, balki inson qadri, erkin fikrlash, mas’uliyat va yaratuvchanlik g‘oyalari bilan uyg‘unlashgan.

“Ma’naviyat insonni yuksaklikka, ezgulikka chorlaydi. Ma’naviyati yuksak xalqni hech qanday kuch yenga olmaydi”¹

Bu g‘oya iqtisodiy islohotlarning falsafiy asosida inson ma’naviyatini yuksaltirish, tafakkurni yangilash zarurligini ifodalaydi.

“Bizning asosiy maqsadimiz – inson manfaatlari yo‘lida xizmat qiladigan adolatli va ochiq jamiyat barpo etishdir.”²

Mazkur tamoyil mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning falsafiy mazmunini belgilaydi. Zero, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolat o‘zaro uyg‘unlashgan holda rivojlanmaguncha, haqiqiy taraqqiyotga erishish mumkin emas.

Shunday qilib, ushbu maqolada O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning iqtisodiy va falsafiy asoslari, ularning jamiyat hayotiga ta’siri, inson omilining o‘rni, modernizatsiya va innovatsiya jarayonlari tahlil qilinadi.

ISLOHOTLARNING IQTISODIY VA FALSAFIY MOHIYATI

Islohot (arabcha “islāh” — tuzatish, yaxshilash) tushunchasi falsafiy jihatdan inson tafakkurining o‘zgaruvchanligi va yangilanishga intilishi tamoyiliga asoslanadi.

“Islohot bu falsafiy hodisa”,

“Inson tafakkuri va qadriyatlar o‘zgarishi”,

Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

² Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

“Islohot – tafakkur yangilanishi bilan bog‘liq”.³

Iqtisodiy ma’noda esa islohot mavjud tizimni takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishni anglatadi.

O‘zbekiston tarixida islohotlarning mazmuni turli davrlarda o‘ziga xos shakllarda namoyon bo‘lgan. Mustaqillikdan so‘ng mamlakat bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tish yo‘lini tanladi. Bu yo‘lning falsafiy mohiyati inson manfaatlarini iqtisodiy tizim markaziga qo‘yish, adolat va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan edi.

Falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har qanday islohot uchta asosiy omilga tayanadi:

1. Inson tafakkuri va qadriyatlarining o‘zgarishi;
2. Iqtisodiy tizimning yangi talablar asosida yangilanishi;
3. Jamiyatda ijtimoiy ong va mas’uliyatning kuchayishi.

Shunday ekan, iqtisodiy islohotlarni faqat iqtisodiy jarayon sifatida emas, balki jamiyatni yangilovchi falsafiy hodisa sifatida tahlil etish lozim. Chunki inson tafakkuri yangilanmasdan iqtisodiy tizimni o‘zgartirish barqaror natija bermaydi.

O‘zbekiston misolida, islohotlarning asosiy falsafiy tamoyillari quyidagicha ifodalanadi:

Inson qadri – iqtisodiy taraqqiyotning markazida inson manfaatlarini turadi;

Adolat – islohotlar natijalari jamiyatning barcha qatlamlari uchun teng imkoniyat yaratishi kerak;

Yangilanish va innovatsiya – iqtisodiy tizimni zamonaviy fan va texnologiyalarga moslashtirish;

Barqarorlik – islohotlar uzoq muddatli natijaga yo‘naltirilgan bo‘lishi shart.

---

³ Jo‘rayev B. Iqtisodiy tafakkur falsafasi. – Toshkent: Fan, 2020.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Bu tamoyillar mamlakat taraqqiyotining falsafiy poydevorini tashkil etadi.

Islom Karimov aytganidek:

> “Odamlar ongi, tafakkuri o‘zgarimasdan turib, jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi” (Karimov, 2008, 27-bet).

Bu fikr islohotlarning falsafiy mohiyatini to‘liq ifodalaydi — inson tafakkurining yangilanishi iqtisodiy barqarorlikning garovidir.

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY ISLOHOTLARNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

O‘zbekiston iqtisodiyotida olib borilayotgan islohotlar, avvalo, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini chuqur qaror toptirishga qaratilgan. Iqtisodiy nazariyada bozor mexanizmi — bu talab va taklifning erkin harakati asosida resurslarni taqsimlovchi kuchdir. Shu boisdan islohotlarning iqtisodiy-falsafiy asosida erkinlik, raqobat va adolat tamoyillari yotadi.

“Iqtisodiy tafakkur — bu faqat iqtisodiy jarayonlarni tushunish emas, balki insonning ongida yangicha dunyoqarash, mas’uliyat va qaror qabul qilish madaniyatining shakllanishidir.”⁴

2.1. Iqtisodiy islohotlarning asosiy yo‘nalishlari

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilgan islohotlar quyidagi yo‘nalishlarda o‘z ifodasini topmoqda:

Mulkchilikni isloh qilish va xususiy sektorni rivojlantirish;

Soliq tizimini soddalashtirish va adolatli moliya siyosatini joriy etish;

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash;

Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish;

Hududiy iqtisodiy rivojlanish va infratuzilmani modernizatsiya qilish.

---

⁴ Jo‘rayev B. Iqtisodiy tafakkur falsafasi. — Toshkent: Fan, 2020

Bu jarayonlar natijasida iqtisodiy faollik ortib, aholining farovonlik darajasi oshmoqda. Ammo bu natijalarning barqarorligi uchun iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda, falsafiy tafakkur ham yangilanishi zarur.

2.2. Falsafiy tahlilda iqtisodiy erkinlik

Falsafada erkinlik – inson faoliyatining eng oliy qadriyatlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy nuqtai nazardan esa, bu – insonning o'z mehnati, mulki va tashabbusi orqali jamiyatda faol ishtirok etish huquqidir.

O'zbekiston iqtisodiy islohotlarining falsafiy asosida aynan shu erkinlik tamoyili turadi. Chunki erkin iqtisodiyot erkin fikrlovchi, tashabbuskor insonlar tomonidan boshqariladi. Shuning uchun mamlakatda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, byurokratik to'siqlarni kamaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash islohotlarning amaliy ifodasiga aylandi.

2.3. Inson kapitalining ustuvorligi

Islohotlarning falsafiy mohiyatida inson kapitali asosiy o'rinni egallaydi. Chunki iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omili – bu insonning bilim, salohiyat va ijodiy fikrlash qobiliyatidir.

O'zbekistonda ta'lim, fan, innovatsiya va kadrlar tayyorlash tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa iqtisodiy o'sishni falsafiy asos bilan mustahkamlashga xizmat qiladi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev shunday degan edi:

> “Bizning asosiy boyligimiz – bu tabiiy resurslar emas, balki bilimli, tashabbuskor, vatanparvar insonlardir.”

Bu g'oya iqtisodiy islohotlarning falsafiy poydevorida inson tafakkurini rivojlantirish, uni jamiyatning asosiy kuchi sifatida tan olish tamoyilini mustahkamlaydi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2022-yil 28-yanvarda PF-60-sonli farmon bilan tasdiqlangan “Yangi O'zbekiston strategiyasi”ning bosh g'oyasi — “Inson qadri uchun” tamoyilidir.

U quyidagi 7 ta ustuvor yoʻnalishni oʻz ichiga oladi:

1. Inson qadri va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish;
2. Adolat va qonun ustuvorligini taʼminlash;
3. Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish;
4. Ijtimoiy himoya va inson kapitalini yuksaltirish;
5. Maʼnaviy taraqqiyot va madaniyatni yangi bosqichga koʻtarish;
6. Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish;
7. Xavfsizlik, tashqi siyosat va milliy manfaatlarni himoya qilish.⁵

Bu yoʻnalishlar iqtisodiy islohotlarning falsafiy poydevorini mustahkamlaydi.

“YANGI O‘ZBEKISTON” STRATEGIYASI VA UNING FALSAFIY MOHIYATI

“Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini belgilab berdi. Bu strategiya iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy adolat, inson qadri va maʼnaviy yangilanishni oʻz ichiga oladi. Falsafiy jihatdan bu – jamiyatni yangilash va yangicha tafakkur asosida rivojlantirish konsepsiyasidir.

Mazkur strategiyaning markazida “inson qadri uchun” tamoyili turadi. Bu tamoyil, aslida, falsafiy jihatdan Aristotelning “inson — jamiyatning maqsadi” degan g‘oyasiga uygʻun keladi. O‘zbekiston sharoitida bu g‘oya iqtisodiy siyosatning barcha yoʻnalishlarida oʻz ifodasini topmoqda: taʼlim tizimining isloh qilinishi, mehnat bozorining liberallasuvi, xotin-qizlar va yoshlar uchun imkoniyatlarning kengayishi shular jumlasidandir.

“Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi quyidagi falsafiy va iqtisodiy tamoyillarga asoslanadi:

---

⁵ 1 Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

insonni davlat siyosatining markaziga qo'yish

iqtisodiy faoliyatda ochiqlik va adolat tamoyillarini qaror toptirish;

raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar orqali yangi ishlab chiqarish tizimini yaratish;

barqaror rivojlanish va ekologik muvozanatni ta'minlash.

Shu jihatdan "Yangi O'zbekiston" nafaqat siyosiy dastur, balki milliy iqtisodiy tafakkurning yangi paradigmasidir.

INNOVATSIYA, MODERNIZATSIYA VA INSON KAPITALI FALSAFASI

Innovatsiya va modernizatsiya iqtisodiy islohotlarning harakatlantiruvchi kuchidir. Falsafiy nuqtai nazardan, innovatsiya inson tafakkurining ijodiy kuchi, ongning yangi bosqichga ko'tarilishidir.

O'zbekistonda innovatsion rivojlanish siyosati davlat darajasida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, elektron hukumat, "aqli shaharlar" konsepsiyasi — bularning barchasi yangilanish jarayonining iqtisodiy-falsafiy ko'rinishidir.

Innovatsiyalar quyidagi falsafiy asoslarni mujassamlashtiradi:

1. Bilim va tafakkur ustuvorligi. Zamonaviy iqtisodiyotning bosh omili — bu insonning intellektual salohiyati.
2. Ijodkorlik va tashabbuskorlik. Har bir yangilik insonning ichki kuchi – fikrlash erkinligidan tug'iladi.
3. Barqarorlik va moslashuvchanlik. Falsafiy jihatdan innovatsiya — bu jamiyatning o'zgarishlarga moslashish qobiliyatidir.

Modernizatsiya jarayonlari, ayniqsa, ishlab chiqarish, transport, energetika va axborot infratuzilmasida keng kechmoqda. Bu jarayon iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda, inson tafakkurini ham modernizatsiya qiladi.

IJTIMOY ADOLAT VA BARQAROR RIVOJLANISH FALSAFASI

Ijtimoiy adolat — bu iqtisodiy islohotlarning eng muhim falsafiy mezonidir. Falsafada adolat tushunchasi qadimdan mavjud bo‘lib, Platon, Forobiy, Ibn Sino, Navoiy asarlarida ham insonning teng huquqli va adolatli jamiyatda yashash huquqi asosiy qadriyat sifatida talqin qilingan.

O‘zbekiston iqtisodiy islohotlarining falsafiy mohiyatida ham ijtimoiy adolat markaziy o‘rinni egallaydi. Davlat tomonidan kambag‘allikni qisqartirish, aholiga ijtimoiy yordamni kuchaytirish, yoshlar va ayollar bandligini ta‘minlash bo‘yicha olib borilayotgan siyosat ana shu qadriyatning amaliy ifodasidir.

Shuningdek, barqaror rivojlanish tushunchasi ham iqtisodiy-falsafiy tahlilda muhim o‘rin tutadi. U uchta asosiy komponentni o‘z ichiga oladi:

iqtisodiy o‘shish;

ijtimoiy adolat;

ekologik muvozanat.

Falsafiy nuqtai nazardan, bu tamoyillar uyg‘unlashgan holdagina insoniyat barqaror taraqqiyot sari yo‘l oladi. O‘zbekistonda ham “yashil iqtisodiyot” strategiyasi, energiya tejankor texnologiyalar, ekologik madaniyatni oshirish bo‘yicha tashabbuslar buni tasdiqlaydi.

O‘zbekiston iqtisodiy islohotlari — bu faqat iqtisodiy yangilanish emas, balki falsafiy tafakkurning, inson dunyoqarashining, qadriyatlarning o‘zgarishidir.

Mamlakatda olib borilayotgan islohotlarning asosida inson qadri, adolat, yangilanish va barqarorlik g‘oyalari yotadi. Bu g‘oyalar O‘zbekiston taraqqiyotining falsafiy poydevorini tashkil etiladi.

Bugungi kunda “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi amalda iqtisodiy, ijtimoiy va ma‘naviy uyg‘unlikka asoslangan yangi taraqqiyot modelini shakllantirmoqda. Iqtisodiy-falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, haqiqiy islohotlar insonni o‘zgartirishdan boshlanadi. Inson o‘zgarsa — jamiyat, iqtisodiyot va davlat ham yangilanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Shunday qilib, O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlarning iqtisodiy-falsafiy asoslari milliy taraqqiyotning zamonaviy bosqichini belgilab, kelajak avlod uchun mustahkam poydevor yaratmoqda.

Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida aytganidek(3)

“Ma’naviyati yuksak xalqni hech qanday kuch yenga olmaydi” (Karimov, 2008).

Demak, O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlarning iqtisodiy-falsafiy asoslari inson qadri, adolat, ma’naviyat va yangilanish g‘oyalari bilan uyg‘unlashgan holda, milliy taraqqiyotning zamonaviy poydevorini yaratmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar – bu jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgan keng ko‘lamli yangilanish jarayonidir. Bu islohotlar nafaqat iqtisodiy tizimni modernizatsiya qilish, balki inson tafakkurini, ma’naviyatini va ijtimoiy ongini o‘zgartirishga qaratilgan.

Islohotlarning falsafiy mohiyatida inson qadri, adolat, erkinlik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillari yotadi. “Yangi O‘zbekiston” strategiyasida belgilangan “Inson qadri uchun” g‘oyasi esa barcha islohotlarning bosh maqsadi va yo‘nalishini belgilab beradi.

Bugungi islohotlar natijasida mamlakatda bozor iqtisodiyoti tamoyillari mustahkamlanmoqda, tadbirkorlik va innovatsiyalar rivojlanmoqda, inson kapitaliga e’tibor kuchaymoqda. Eng muhimi, iqtisodiy o‘sish ma’naviy yangilanish, adolat va ijtimoiy barqarorlik bilan uyg‘un tarzda olib borilmoqda.

Demak, O‘zbekiston tajribasida islohotlarning iqtisodiy va falsafiy asoslari bir-biri bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, ular mamlakatning barqaror taraqqiyoti, ma’naviy yuksalishi va inson manfaatlarini himoya qiluvchi yangi bosqichga olib chiqmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1 Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017–2024-yillardagi farmon va qarorlari to'plami. – Toshkent: O'zbekiston, 2024.

4. Jo'rayev B. Iqtisodiy tafakkur falsafasi. – Toshkent: Fan, 2020.

УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПРИБРЕЖНЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ ЗОН ДАРГОМА

И.С.Шукуров¹, Л.И. Шукурова², З. АскарOVA³

¹ Самаркандский государственный архитектурно-строительный университет.
д.т.н., проф.

e-mail: shukurov2007@yandex.ru

<https://orcid.org/0000-0002-5886-3744>

² Самаркандский государственный архитектурно-строительный университет, д.
филосф. (PhD)

³. Самаркандский государственный архитектурно-строительный университет,
магистрант

Аннотация.

Ключевые слова: Даргом. экологическая устойчивость, зеленые коридоры, развитие, городская среда, связи, прибрежная зона.

Река, как и другие водоемы, — это места, где люди хотят проводить время.

Создание рекреационных зон часто было связано с наличием воды в ландшафте.

Несмотря на то, что эстетический вопрос не получил однозначного ответа за последние несколько сотен лет, пространство с водоемом и обилие окружающей природы, представляет собой область, которая положительно действует на людей, которые там проживают. В соответствии с работами Американского философа Денис Даттона, универсальные эстетические критерии [1], независимо от географической широты, люди предпочитают зеленую среду с рекой.

Основные потребности, необходимые человеку для выживания, и связанные с этим эстетические потребности, привели к строительству поселений в окрестностях рек. Река обычно становится важным элементом, составляющий городской план. При правильном использовании река — это элемент городской композиции, которая формируется в зависимости от горожан, а точнее от их потребностей. Как

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

и любой природный строительный материал, реку также можно использовать для создания архитектурного пространства.

Из анализа территории было выявлено отсутствие внимания к реке. С точки зрения планировки города – город и река существуют раздельно.

Необходимо создать общественные пространства, не только путем увеличения зеленых территорий, но и другие места притяжения граждан в городском пространстве - магазины, рестораны, зоны и площадки отдыха. Отсутствие сейчас связи между существующими зелеными пространствами, тоже является недостатком. Нет подходов к реке, что делает ее бесполезной для жителей города

Самарканд. Побережье Даргома

Озеленение – при назначении форм и размещения элементов системы озеленения следует учитывать, что, вопреки широко распространенному мнению, зеленые насаждения могут сыграть отрицательную роль в распространении благоприятного тепло-ветрового воздействия реки на застройку прибрежных территорий. Плотные многорядные посадки деревьев вдоль береговой линии на нижней и промежуточных террасах берегового склона, а также в непосредственной близости от его бровки препятствуют продвижению воздушных масс с реки на прибрежную территорию. Посадки на бровке верхней террасы увеличивают аэродинамическое сопротивление склона и способствуют отклонению бризовых потоков вверх, где они смешиваются с воздухом суши и теряют положительные свойства.

Формирования комфортного тепло-ветрового режима. Воздействие плотных зеленых посадок и подошвы склона суммируются с аэродинамическим сопротивлением самого склона, что способствует уменьшению скорости потока на 20% - 30% первоначального значения. Тем самым увеличивается время трансформации воздушных масс с реки над сушей и, как следствие, сокращается зона влияния реки на застроенную территорию. Собственная генерация зелеными насаждениями пониженной температуры и повышенной влажности воздуха в летний период энергетически значительно менее активна, чем аналогичное воздействие реки. Тепло-ветровое воздействие ограниченного по размерам массива деревьев распределяется в основном лишь на его площадь.

Поэтому при решении проблемы улучшения тепло-ветрового режима застройки с использованием благоприятного воздействия реки предпочтение следует отдавать проектным решениям озеленения территории, которые способствуют свободному поступлению воздушных масс с реки в застройку. С этой точки зрения целесообразно применение следующих основных приемов и решений. На площадях, которые расположены ближе к береговому склону свободных от водонепроницаемых покрытий, следует применять посев трав (газон) и посадку кустарников небольшими массивами в соответствии с общим архитектурно-композиционным решением набережной (одно-, двух рядный кустарник вдоль проезжей части, тротуаров и т.д.). При необходимости размещения деревьев для декоративного оформления их следует располагать отдельными группами, не создающими плотной непрерывной преграды для воздушных потоков. На верхней террасе полоса шириной.

Деревья должны группироваться на удаленной от бровки берегового откоса территории (450 - 600 м) непосредственно перед фронтом застройки. При этом массивы деревьев целесообразно располагать напротив фасадов зданий, оставляя в створе улиц и крупных разрывов между ними, выходящих из застройки на верхнюю террасу, коридоры для пропуска воздушных потоков с реки в застройку.

Склоны следует планировать с наклоном $6^\circ - 16^\circ$ (уклон 1: 3), что совпадает с требованиями устойчивости. При этом следует избегать больших перепадов, высоких подпорных стенок, древесной растительности на бермах и террасах.

Целесообразно устройство промежуточных горизонтальных террас, которые способствуют стабилизации потоков. Ширина террас определяется значениям общего проектного уклона и формами естественного рельефа планируемого склона.

Микроклиматическая эффективность различных мероприятий по озеленению территории улиц и застройки, а также устранению перегрева подстилающей поверхности приведены в таблице 1.

При размещении зданий и элементов системы озеленения на такой территории следует предусматривать возможность поступления масс воздуха с реки по улицам-створам и экранирование зданиями и массивами зелени ветров, несущих нагретый

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

сухой воздух из районов, удаленных от реки, формирующих дискомфортный тепло-ветровой режим в застройке. Этому способствует раскрытие застройки в сторону поступающих потоков воздуха с реки и плотная фронтальная постановка зданий по направлению неблагоприятных ветров.

При использовании периметральной и квартальной застройки целесообразно озеленение дворовых пространств для создания сомкнутого полога крон деревьев, предохраняющих здания и дворовое пространство от перегрева.

Таблица 1. Эффективность мероприятий, способствующих увеличению влияния реки и регулирующих микроклиматические условия прибрежных территорий

	Рекомендуемо мероприятие	Эффект воздействия	Значение эффекта
1	Устройство газонов и зеленого покрова	Снижение температуры воздуха Повышение влажности воздуха	4°C -5°C 18%
2	Озеленение нагреваемых склонов и поверхностей кустарником и группами деревьев	Снижение температуры воздуха в пределах затененной площадки в солнечные штилевые дни	8°C -10°C
3	Устройство парков	Снижение температуры и повышение влажности воздуха в прибрежной зоне	8°C -12°C 28%
4	Развитие системы парков и бульваров	Снижение температуры воздуха в парке утром и вечером	5°C -7°C до 10°C
5	Насаждения вдоль асфальтовых пешеходных дорожек и тротуаров	Снижение температуры стен зданий	2-3°C
6	Дождевание зеленых насаждений	Снижение температуры и повышение влажности воздуха	5°C -6°C 20%

Рекомендации по контролю за уровнем реки, изменение русла реки

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Влияние реки на городское пространство представляет собой противоречие. По многим очевидным причинам река может быть основной причиной создания города, и в то же время действовать как мощная граница внутри его структур. Строительные переходы, участки суши под застройку, регулирование его хода, а также защита от затопления - огромные инженерные усилия. Несоответствие человека и природы всегда сопровождает архитектурное пространство. Строя дом, человек старается изолировать себя от природы, при этом человек не может обходиться полностью без контакта с природой.

Аналогичный сценарий касается и города, который развивается на реке, хотя масштаб намного больше. Город, который имеет функционирующую реку имеет дело со всеми последствиями его присутствия. Двойственный характер функционирования рек в городах проявляется и в их городской состав. Исключая позитивные аспекты природы, такие как доступ к воде, естественные укрепления и удобное сообщение и транспорт, стоит отметить, что присутствие воды в ландшафте доставляет людям массу положительных эмоций.

Плотины - одни из самых известных аспектов современной инфраструктуры водной системы. На протяжении всей истории плотины играли важную роль в росте и расширении цивилизации. Многие древние градостроители полагались на плотины, чтобы направлять воду через свои города, даже если они были далеко, в то время как военные лидеры использовали плотины, чтобы изменить местность, на которой они планировали сражаться.

Однако их существование спорно. Паводковые воды могут обеспечить почву ценными питательными веществами и легко восполнить запасы воды, но также могут разрушить дома и имущество, если не контролировать их должным образом. В результате строятся плотины для хранения воды и контроля количества воды, движущейся вниз по ручью или реке.

Плюсы плотин:

– Гидроэнергетика - одно из наиболее выгодных аспектов плотин является возможность создания гидроэлектроэнергии. Гидроэлектроэнергия создается, когда вода проходит через плотину через турбину.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Гидроэлектроэнергия - одна из наиболее изученных форм альтернативной энергии, поскольку она относительно надежна и стабильна, а большинство гидроэлектростанций имеют низкие эксплуатационные и эксплуатационные расходы.

– Контроль водных путей – это защита от наводнений, так как это проблема может иметь катастрофические последствия для многих сообществ, особенно если близлежащие водные ресурсы трудно контролировать. Плотины могут перенаправлять водные пути в другие районы, чтобы обезопасить общины или открыть больше земли для строительства. Плотины для защиты от наводнений специально смягчают паводковые воды, собирая воду, а затем безопасно отводя воду.

– Отличный источник орошения - наличие плотины создает водохранилище, которое можно использовать в качестве отличного источника воды, особенно для сельскохозяйственных и промышленных предприятий.

Минусы плотин:

– Риск накопления осадка - когда вода устремляется через плотину и ее внутренние турбины, она может создать отличное место для захвата и скопления слоев отложений, которые затем могут загрязнить воду и нарушить экологию водной среды.

– Вред для окружающей среды - стремительные паводковые воды пополняют запасы питательных веществ в почве в воде, что полезно для всех растений и животных в реках и других водотоках. Отвод воды из-за плотины может серьезно нарушить хрупкую природную экосистему.

– Эрозия окружающей почвы - после строительства многих плотин была замечена эрозия прилегающих земель.

Так как исследование проводилось при определенном уровне реки, и соответственно влияние реки определялось при этом же уровне, то в случае изменения уровня реки, влияние реки тоже будет изменяться.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

Сейчас уровень Даргома не всегда стабилен, возникают случаи сильного уменьшения уровня и наоборот. В связи с этим вопрос управления за уровнем реки в быстрорастущем городе Самарканд становится актуальным. Для того чтобы предотвратить чрезвычайные ситуации необходимо разработать вопрос отсутствия сооружений инженерной защиты от негативного воздействия вод, так как город и река находятся в определенной близости друг от друга.

Заключение

Даргом в Самарканде предоставляет собой важный источник естественной вентиляции территории и одновременно мощный термостат для города. Прибрежная часть Даргома — это наиболее комфортные градостроительные территории, требующие комплексного градостроительного освоения.

Поэтому, для формирования развитой социальной и инженерно-транспортной инфраструктуры прибрежной зоны Даргома властям города Самарканда необходимо формирование концепции развития прибрежных территорий Даргома.

Литература

1. Леонов, О.В. Застройка приречных территорий городов / Градостроительная оценка и принципы планировочной организации. / О.В. Леонов. – Киев: Будивельник, 1977. – 72 с.
2. Методика оценки среды при проектировании жилых районов и микрорайонов. - М., 1990
3. . Микулина, Е.М. Взаимодействие города и окружающей среды / Е.М. Микулина. - М.:МАРХИ, 1985. – 33 с.
4. . Борушко, И.С. Влияние водоемов на температуру и влажность воздуха побережья. - В кн. Трудов ГГО им. А.И. Войкова, вып. 182. - Гидрометеиздат, Л., 1965. - 81-98 с.
5. Шукуров И.С. Организация инженерно-технического обустройства городских территорий. М., АСВ, 2015
6. Иваненко Т.А. Комплекс экологически безопасных технических решений застройки прибрежных рекреационных зон / Т. А. Иваненко, Н. М. Ветрова // Проблемы экологии. — 2013. — № 1 (31). — С. 91—99.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

YANGI O‘ZBEKISTONDA ILM-FAN RIVOJLANISHI – TENDENSIYALAR VA TRANSFORMATSIYALAR

Faxriddin Yormatov Joylovovich,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Tarix kafedrasini mudiri, t.f.n, dotsent.

faxriddin_yormatov@tues.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston davrida ilm-fan sohasini rivojlantirishga bo‘lgan e‘tibor hamda erishilgan ijobiy o‘zgarishlar haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, ilm-fan, innovatsion rivojlanish, amaliy loyihalar, Prezident farmonlari, konsepsiya.

РАЗВИТИЕ НАУКИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ – ТЕНДЕНЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ

Фахриддин Ёрматов Джайловович
Кандидат исторических наук, доцент,
заведующий кафедрой “История”
Термезского университета экономики и сервиса

faxriddin_yormatov@tues.uz

Аннотация. В данной статье представлена информация о внимании, уделяемом развитию сферы науки в период Нового Узбекистана, а также о достигнутых положительных изменениях.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, наука, инновационное развитие, прикладные проекты, указы Президента, концепция.

DEVELOPMENT OF SCIENCE IN NEW UZBEKISTAN: TRENDS AND TRANSFORMATIONS

Faxriddin Yormatov Djoylovovich

PhD in History, Associate Professor

Head of the Department of History

Termez University of Economics and Service

Abstract. This article provides information regarding the increased focus on the development of the scientific sphere during the New Uzbekistan period, as well as the positive advancements achieved in this direction.

Keywords: New Uzbekistan, science, innovative development, applied projects, presidential decrees, concept.

Jamiyat taraqqiyotini ilm-fan hamda texnika rivojisiz tasavvur etib bo'lmaydi, shu ma'noda dunyoning barcha mamlakatlarida ilm-fanga alohida e'tibor qaratiladi. Ilm-fan-har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Davlatning rivojlanishini fan taraqqiyoti orqali baholash juda ham o'rinli, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak madaniyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqliq, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi. Eng katta boylik-aql-zakovat va ilm, eng katta meros—bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik—bu bilimsizlikdir"[1].

Shu bois halqimizning bilimi, saviyasini oshirish orqali O'zbekistonda ilm-fanni taraqqiy ettirish farovonlik va barqarorlik yo'lidagi muhim qadamlardan biridir. Yangi tahrirda qabul qilingan hamda 2023 yil 1 maydan amal qila boshlagan Konstitutsiyamizning 53-moddasida "har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Davlat jamiyatning ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi" deya qa'tiy belgilab qo'yilganligi ham mazkur ishlarni yanada rivojlantirishga bo'lgan e'tiborning yaqqol ifodasidir. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yana bir uyg'onish jarayoni kechmoqda. Shuning uchun yangi O'zbekiston va uchinchi renessans so'zlari hayotimizda o'zaro uyg'un va hamohang bo'lib yangramoqda, halqimizni ulug' maqsadlar sari ruhlantirmoqda[2].

Intellectual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi. Tarixdan o'zbek jamiyatida ilmga hurmat va ehtirom an'ana sifatida saqlanib kelgan. Buyuk bobokalonimiz Imom Buxoriy

aytganlaridek, “dunyoda ilmdan boshqa najot yo‘q va bo‘lmagay”. Shunisi e‘tiborliki, ilm-fan ijtimoiy asoslarda yoki davlat tarkibiy tuzilmalarida amalga oshirilmasin, u davlat ahamiyatiga ega bo‘ladi. O‘tmishda ham olimlar, ijod ahli faoliyati davlat rahbarlari tomonidan qo‘llab-quvvatlangan. Bizning zamonimizga kelib, u aksariyat davlatlarda xalq xo‘jaligining ajralmas sohasiga aylangan va u davlat tomonidan mablag‘ bilan ta‘minlanadi hamda uning ijrosi nazorat qilinadi. Dunyo mamlakatlarida fan va texnikaning rivojlanish tarixi va sanoatdagi ulkan o‘zgarishlarning o‘ziga xos jihatlarini hamda uning insoniyat hayotida tutgan o‘rnini ilmiy jihatdan yanada ko‘proq o‘rganish juda muhimdir.

Ayniqsa yangi va eng yangi davrda jahon ilm-fani va texnikasi tarixida juda ko‘pgina qimmatli olamshumul ixtirolar va yangilanishlarning sodir bo‘lishi, sanoat inqilobining yuzaga kelishi va taraqqiyoti dunyo xalqlari hayotida muhim bir tarixiy davr sifatida alohida ahamiyat kasb etdi. Chunki bu davrda jahon mamlakatlari ayniqsa, g‘arb davlatlarida o‘ziga xos olamshumul kashfiyotlar yuz berib, kishilar mehnati ham ancha osonlasha bordi. Mamlakatimizda ham mustaqillikning ilk davridan ilm-fan rivojiga juda jiddiy e‘tibor berilib, nihoyatda keng qamrovli ijobiy ishlar amalga oshirildi. Ilm-fan rivojiga mamlakat rivojlanishining ustuvor yo‘nalishi sifatida alohida ahamiyat qaratildi. Bunday ijobiy o‘zgarishlar ayniqsa, Sh.M. Mirziyoyev Prezidentlik qila boshlagan dastlabki vaqtlardan oq izchil davom ettirilib yanada yangi bosqichga ko‘tarildi desak, ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz. 2017 yil 20 aprelda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qarori[3] ham mazkur maqsadlarni amalga oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Jamiyatni jadal rivojlantirish borasidagi dasturiy vazifalarni amalga oshirishda fanni va ilmiy infrastrukturani rivojlantirish g‘oyat muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta‘kidlaganidek “Tarixan O‘zbekiston Respublikasida shakllangan intellektual salohiyat XXI asr boshlarida o‘zining rivojlanish darajasi jihatidan, innovatsion kashfiyotlar, imkoniyatlari bilan hozirgi vaqtda jahondagi ko‘pgina rivojlanayotgan mamlakatlardan ilgari ketgan”[4]. Prezident farmoniga asosan, mamlakatimizda Innovatsion rivojlanish va novatorlik g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tashkil etildi. Jamg‘armaning jami daromadlari bugungi kun holatiga 8,7 mln AQSh dollari miqdorida shakllantirildi. Jamg‘arma tomonidan hozirgi kunga qadar 33 nafar yosh olimning xorij mamlakatlariga

ilmiy stajirovkalari tashkillashtirildi. Jalb qilingan xorijiy yuqori malakali olim va mutaxassislarning xarajatlarini moliyalashtirishga 17,0 ming AQSh dollari hamda 70 mln so‘m miqdorida mablag‘ yo‘naltirildi.

Bundan tashqari, 2018 yil 20 avgustda yosh olimlar uchun qisqa muddatli ilmiy stajirovkalarga yuborish maqsadida tanlov e‘lon qilindi, 8 nafar yosh olim tanlovdan muvaffaqiyatli o‘tdi. 2019 yili Hindiston, Turkiya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Xitoy davlatlari bilan hamkorlikda 40 mlrd so‘mga yaqin grantlar e‘lon qilinishi rejalashtirildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 6 avgustdagi PQ-3899-sonli qaror[5] bilan Innovatsion rivojlanish vazirligi huzurida Ilmiy va ilmiy-texnik faoliyat natijalarini tijoratlashirish Prezident jamg‘armasi tuzildi. Ilmiy va ilmiy-texnik ishlanmalarni o‘rganish va tijoratlashirishning normativ-huquqiy bazasini yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 iyuldagi PQ-3855-son qarori[6]ga muvofiq tasdiqlangan 43 ta ishlanmaning tijoratlashirilishi bilan bog‘liq barcha masalalarga Fanlar Akademiyasining 15 ta ilmiy tekshirish institutlari va 6 ta tijorat banklari jalb etildi. Tasdiqlangan “Yo‘l xaritasi”ga muvofiq 18 ta loyiha bo‘yicha innovatsion kompaniyalar ochildi, 9 ta loyiha bo‘yicha litsenziya shartnomasi imzolandi.

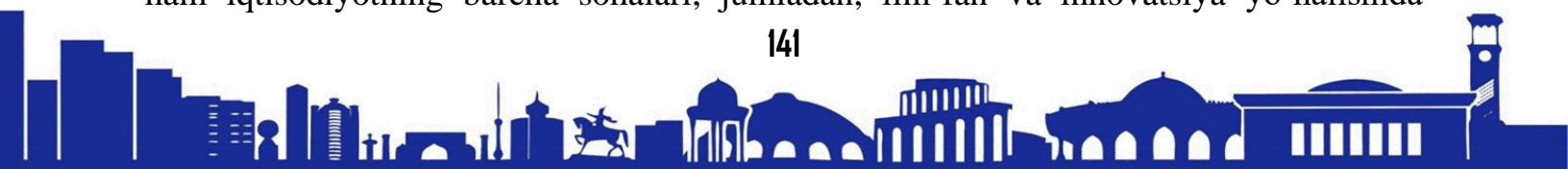
Hozirgi kunda changtutgich loyihasi Navoiy tog‘-kon metallurgiya kombinati mablag‘lari hisobidan tijoratlashirilib, dastlabki ikki bosqichi yakuniga yetdi. Davlat ilmiy-texnik dasturlari doirasida 2019-2021 yillarga mo‘ljallangan amaliy ilmiy-texnik loyihalar va innovatsion ishlanmalar iqtisodiyot tarmoq va sohalarini innovatsion rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va vazifalaridan kelib chiqib, xorijiy tajribalarni e‘tiborga olgan holda bosqichma-bosqich shakllantirilib, grantlar doimiy ravishda e‘lon qilinmoqda. Jumladan, 2018 yilda jami 1748 ta loyiha 193,4 mlrd so‘m miqdorida moliyalashtirilib, shundan amaliy loyihalar tegishliligi bo‘yicha 912 ta va 114,5 mlrd, fundamental loyihalar 369 ta va 38,2 mlrd, innovatsion loyihalar 285 ta va 32,9 mlrd, yosh olimlarning amaliy loyihalari - 165 ta va 6,3 mlrd, xalqaro ilmiy-texnik loyihalar esa - 17 ta va 1,3 mlrd so‘mni tashkil etadi. Ushbu loyihalarning natijaviyligi yuzasidan doimiy monitoring olib borilmoqda. Mamlakatimizda ilm-fanni har tomonlama yuksak darajada rivojlantirishning ustuvor jihatlari haqida 2020 yil 25 yanvarda Prezidentimiz Sh.Mirziyoev Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga qilgan Murojaatnomasida alohida

to‘xtalib, “Mamlakatimiz uchun ilm-fan sohasidagi ustuvor yo‘nalishlarni aniq belgilab olishimiz kerak. Hech bir davlat ilm-fanning barcha sohalarini bir yo‘la taraqqiy ettira olmaydi. Shuning uchun biz ham har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo‘nalishini rivojlantirish tarafdorimiz”[7] degan fikrlarini keltirib o‘tishni joiz deb bildik.

Yuqoridagilardan kelib chiqib yurtimizda muayyan ishlar amalga oshirildi va mazkur sohani rivojlantirishga ko‘plab mablag‘lar ajratildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022 yil 20 dekabr kuni Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga qilgan Murojaatnomasida keltirilgan quyidagi ma‘lumotlarga e‘tiborlaringizni qaratmoqchiman. “Bu yil ilm-fan va innovatsiyalarga 1,5 trillion so‘m yo‘naltirildi. Bu - 2017 yilga nisbatan qariyb 6 barobar ko‘p, degani. Olimlarning ish haqi ham 4,5 barobar oshirildi. Bularning barchasi hisobidan nano va biotexnologiyalar, raqamli geologiya kabi 18 ta yangi ilmiy yo‘nalish tashkil etildi. Kelgusi yili ilm-fan va innovatsiyalarga 1,8 trillion so‘m ajratiladi. Endi olimlarimiz suv va energiyani tejash, tuproq unumdorligi va hosildorlik, geologiya, sanoat, qurilish kabi bugungi kunda biz uchun dolzarb yo‘nalishlarda aniq natijalar ko‘rsatishlari kerak”[8]. Ilmiy tashkilotlarni davlat budjetidan moliyalashtirishda qonunchilikda bir qator Prezident farmonlari va qonunlar ishlab chiqilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “ilm fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida[9]” gi PF-6097-son farmon 2020 yil 29 oktabrda tasdiqlangan edi. 2025 yilga qadar ilm-fanga yo‘naltiriladigan jami mablag‘larning yalpi ichki mahsulotga nisbatan ulushini 6 baravarga, 2030 yilgacha esa 10 baravarga oshirish, 2025 yilga qadar ilm-fanni umumiy moliyalashtirish hajmida ilmiy tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlariga xususiy sektor tomonidan ajratiladigan mablag‘lar ulushini amaldagi 8 foizdan 20 foizga, 2030 yilgacha esa 30 foizga yetkazish ko‘zda tutilgan[10].

Ma‘lumki, bugungi kunda dunyo ilm-fani sun‘iy intellekt, nanotexnologiya, biotexnologiya, koinotni o‘rganish, tibbiyot, “yashil” energetika va boshqa ko‘plab yo‘nalishlar bo‘yicha jadal rivojlanmoqda. Davlatlar, xalqlarning ushbu sohalardagi yaqin hamkorligi doimo jamiyat taraqqiyotini ildamlashtiradigan muhim omillaridan biri ekanini hayotning o‘zi isbotlamoqda. Shu ma‘noda hozirgi tezkor zamonda O‘zbekiston ham iqtisodiyotning barcha sohalarini, jumladan, ilm-fan va innovatsiya yo‘nalishida

dunyoning ilg'or mamlakatlari bilan hamkorlikni mustahkamlab borishi juda muhim. – bugungi kunda Prezident Shavkat Mirziyoev tashabbusi bilan mamlakatimizda ilmiy va innovatsion faoliyatni rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, O'zbekistonda qabul qilingan Innovatsion taraqqiyot strategiyasi 2030 yilgacha respublikamiz dunyodagi eng kuchli 50 mamlakat safidan joy olishini nazarda tutadi. Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirish, innovatsiya sohasi taraqqiyotini jadallashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida" hamda "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi ikki muhim qonuni[11] qabul qilingan. Ayni dam ushbu hujjatlar yurtimizda ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun mustahkam zamin bo'lib xizmat qilmoqda.

АДАБИЁТЛАР

1. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси” Т.: “O‘zbekiston” 2021.-Б.24.
2. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. Toshkent: “O‘qituvchi”MU MCHJ.2021-Б.11.
3. Халқ сўзи.2017. 20 апрель.
4. Yormatov F. J. “Fan va texnika taraqqiyoti hamda sanoatdagi o‘zgarishlar” (XVII-XXI asr boshlari).Т.-В.4.
5. O‘sha kitob-В.5.
6. <https://lex.uz/docs/3853858>.
7. Жаҳонгиров Б.Б. “Ўзбекистонда илм-фан ривожланиши ҳолати, тараққиёт йўналишлари 1985-2010 йиллар)”Т.: “Qaqnus-media” 2020.-Б.3.
8. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>.
9. <https://lex.uz/docs/5073447>.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сон фармони, 4-боб.
11. Yormatov F. J. “Fan va texnika taraqqiyoti hamda sanoatdagi o‘zgarishlar” (XVII-XXI asr boshlari).Т.-В.163.

KORRUPSIYANING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK ILDIZLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Asadova Ruxsara Ergash qizi

Surxondaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi pedagogika,
psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrası
pedagogika va psixologiya fani o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari, uning jamiyat hayotiga ko‘rsatadigan salbiy ta’siri hamda uni bartaraf etishning samarali yo‘llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida korrupsiyaning shakllanishiga ta’sir qiluvchi psixologik omillar — shaxsiy manfaatning ustuvorligi, ijtimoiy muhitning korrupsiyani oqlovchi normalari, mas’uliyatning pastligi va ijtimoiy adolatsizlikning idrok qilinishi kabi jihatlar o‘rganiladi. Shuningdek, korrupsiyani kamaytirishda ma’naviy tarbiya, fuqarolarning huquqiy ongi, shaffof boshqaruv tizimi, raqamlashtirish va jamoatchilik nazoratining o‘rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari korrupsiyaga qarshi kurashda kompleks yondashuvning zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, ijtimoiy-psixologik omillar, ijtimoiy muhit, shaxsiy manfaat, adolatsizlik, huquqiy ong, shaffoflik, jamoatchilik nazorati, profilaktika.

KIRISH

Korrupsiya zamonaviy jamiyatlar rivojiga xavf solayotgan eng dolzarb ijtimoiy-siyosiy muammolardan biridir. Uning mavjudligi nafaqat iqtisodiy taraqqiyotning sekinlashuviga, balki jamiyatda adolatsizlik, ishonchsizlik va befarqlik kabi salbiy psixologik holatlarning kuchayishiga olib keladi. Korrupsiya jarayoni ko‘plab omillar yig‘indisidan iborat bo‘lib, uning ildizlari nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy muammolarda, balki chuqur ijtimoiy-psixologik omillarda ham mujassamdir. Shu sababli, korrupsiyani faqat jazolash orqali emas, balki uning psixologik va ijtimoiy asoslarini o‘rganish hamda bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish orqali kamaytirish mumkin. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy bag‘rikenglikning

mavjudligi, ayrim ijtimoiy guruhlar orasida korrupsion xatti-harakatlarga ijobiy munosabatning shakllanishi va shaxsiy manfaatni jamoaviy manfaatdan ustun qo'yish kabi holatlar korrupsiyaning davomiyligiga sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, psixologik bosim, ma'naviy zaiflik, motivatsion buzilishlar, ijtimoiy taqlid va normalarning buzilishi kabi psixologik mexanizmlar korrupsiyaning ildizlarini yanada mustahkamlaydi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik omillarini tahlil qilish, ularning mohiyatini aniqlash va korrupsiya holatlarining kelib chiqishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni yoritish hamda ushbu illatni bartaraf etishning samarali yo'llarini ilmiy asosda taklif etishdan iborat. Maqolada korrupsiyaga qarshi kurashda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, huquqiy ongni oshirish, boshqaruv tizimini shaffoflashtirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda psixologik profilaktika usullarining o'rni alohida ko'rib chiqiladi.

Materiallar va usullar

Ushbu tadqiqot korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlarini aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lib, quyidagi uslubiy yondashuvlar qo'llanildi: Jamiyat a'zolari va davlat xizmatchilari orasida korrupsiya bilan bog'liq psixologik holatlar, shaxsiy manfaatni ustuvor qo'yish, adolatsizlikni idrok etish va guruh bosimi kabi omillar aniqlash uchun maxsus psixologik testlar va baholash indikatorlari qo'llanildi. Davlat idoralari, tadbirkorlik sub'ektlari va fuqarolar faoliyatidagi korrupsion holatlar kuzatildi. Ushbu kuzatuvlar asosida ijtimoiy-psixologik xatti-harakatlar strukturasi aniqlashga imkon yaratildi. Ekspertlar, davlat xizmatchilari va tadbirkorlar bilan intervyular o'tkazilib, korrupsiyaga olib keluvchi psixologik va ijtimoiy sharoitlar, shuningdek, bartaraf etish yo'llari bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri fikrlar yig'ildi. Korrupsiyaga qarshi ishlab chiqilgan qonunlar, davlat dasturlari va ichki monitoring hisobotlari o'rganilib, ularning samaradorligi va ijtimoiy-psixologik asoslari tahlil qilindi. SWOT tahlil va psixologik profilaktika modellari yordamida korrupsiyaga qarshi samarali strategiyalar ishlab chiqildi, jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash va xulq-atvorni optimallashtirish choralari aniqlab berildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari va ularni bartaraf etish yo'llarini tizimli tahlil qilish imkonini berdi: Korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik

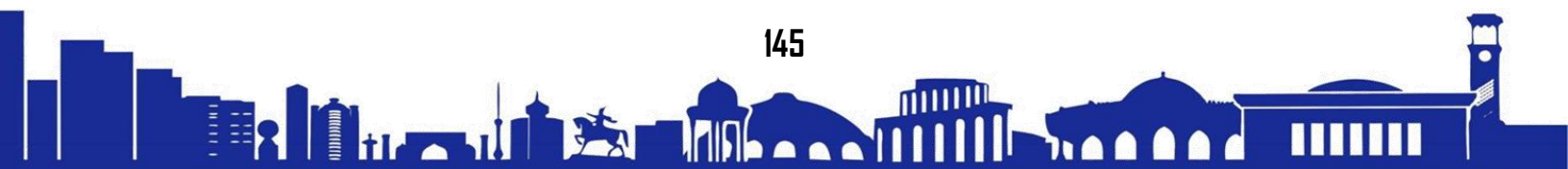

omillari aniqlangan. So‘rov va intervyular natijasida shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish, guruh bosimi, ijtimoiy adolatsizlikni idrok etish va normalarni noto‘g‘ri talqin qilish kabi omillar korrupsiyaning asosiy ildizlari sifatida belgilandi. Shu bilan birga, korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy bag‘rikenglik va befarqlik yuqori ekanligi kuzatildi. Fuqarolar va xizmatchilar xatti-harakatlaridagi tendensiyalar Yarim tuzilmaviy intervyular shuni ko‘rsatdiki, davlat xizmatchilari orasida shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish holatlari, tadbirkorlar esa ruxsatnoma va moliyaviy jarayonlarda korrupsion mexanizmlardan foydalanish holatlarini ma‘lum darajada normal holat deb qabul qilmoqda. Bu ijtimoiy-psixologik muhitning korrupsiyani mustahkamlashiga sabab bo‘ladi. Korrupsiyani bartaraf etish mexanizmlarining samaradorligi. Hujjatlar va normativ-huquqiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, shaffof boshqaruv, jamoatchilik nazorati, raqamlashtirish va profilaktik psixologik tadbirlar korrupsiyani kamaytirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu mexanizmlarning yetarlicha keng tatbiq etilmaganligi korrupsiyaning davomiyligiga hissa qo‘shmoqda. SWOT tahlil natijasida korrupsiyaga qarshi profilaktik choralarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, jamiyatdagi xulq-atvorni ijobiy yo‘naltirish orqali korrupsiyani sezilarli darajada kamaytirish mumkinligi ko‘rsatildi. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurashda ijtimoiy ta‘lim va ma‘naviy tarbiya jarayonining muhimligi aniqlangan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari uning faqat iqtisodiy yoki siyosiy omillar bilan bog‘liq emasligini, balki shaxsiy xulq-atvor, ijtimoiy normalar va guruh bosimi kabi psixologik omillarga ham bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish, adolatsizlikni idrok etish va korrupsiyani normallashtiruvchi ijtimoiy muhit uni davom ettirishga zamin yaratadi. Birinchidan, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, korrupsiyani kamaytirishning samarali yo‘li — jamiyat a‘zolarining huquqiy va ma‘naviy ongini oshirishdir. Shu bilan birga, ijtimoiy ta‘lim, axloqiy tarbiya va ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirish korrupsiyaga qarshi barqaror psixologik profilaktik mexanizm sifatida xizmat qiladi. Ikkinchidan, shaffof boshqaruv va jamoatchilik nazorati mexanizmlari korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotda aniqlanishicha, aholining faol nazorati va ma‘lumotga erkin kirish imkoniyati mavjud bo‘lgan korxonalar va idoralarda korrupsion holatlar sezilarli

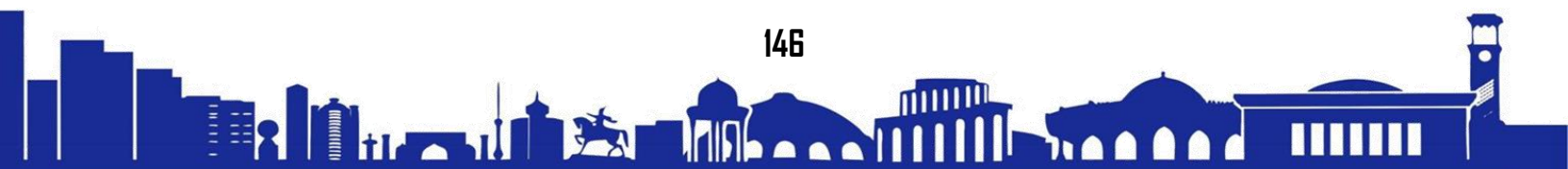

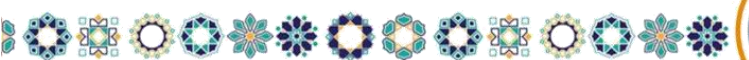

darajada kamaygan. Uchinchidan, raqamlashtirish va elektron boshqaruv tizimlarini joriy etish korxon va idoralardagi xulq-atvorni optimallashtirishga yordam beradi. Bu jarayon korrupsion imkoniyatlarni kamaytirib, xodimlarning harakatlariga aniq javobgarlik yuklaydi. Shuningdek, SWOT tahlil va intervyu natijalari shuni ko'rsatdiki, korrupsiyaga qarshi kompleks yondashuv — psixologik, ijtimoiy, huquqiy va texnologik choralarni birlashtirish — eng samarali strategiya hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy intolerantlikni kuchaytiradi va shaxslarning xatti-harakatlarini ijobiy yo'naltirish imkonini yaratadi. Umuman olganda, tadqiqot korrupsiyani faqat jazolash orqali emas, balki uning ijtimoiy-psixologik ildizlarini bartaraf etish orqali samarali kamaytirish mumkinligini ko'rsatdi. Bu yondashuv jamiyatning barqaror rivojlanishi, ishonch va adolat muhitini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, korrupsiyaning ildizlari faqat iqtisodiy yoki siyosiy omillarda emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik faktorlar — shaxsiy manfaatni ustun qo'yish, ijtimoiy adolatsizlikni idrok etish, guruh bosimi va normativ normalarni noto'g'ri talqin qilishda mujassamdir. Ushbu psixologik omillar jamiyatdagi korrupsion xatti-harakatlarni davom ettiruvchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Korrupsiyani bartaraf etishda eng samarali strategiya — psixologik, ijtimoiy va huquqiy choralarni kompleks tarzda qo'llashdir. Xususan: Huquqiy va ma'naviy ongni oshirish — fuqarolar va davlat xizmatchilarining korrupsiyaga nisbatan intolerantligini kuchaytirish. Shaffof boshqaruv va jamoatchilik nazorati — idoralarda xulq-atvorni monitoring qilish va javobgarlikni oshirish. Raqamlashtirish va elektron boshqaruv tizimlari — korrupsion imkoniyatlarni kamaytirish va ish jarayonlarini shaffoflashtirish. Psixologik profilaktika va ijtimoiy ta'lim — korrupsiyaga qarshi barqaror ijtimoiy-psixologik muhit yaratish. Shu tariqa, korrupsiyani kamaytirish uchun jamiyatda psixologik ongni rivojlantirish, ijtimoiy normativlarni kuchaytirish va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi lozim. Bu yondashuv nafaqat korrupsiyaga qarshi samarali kurashni ta'minlaydi, balki jamiyatda adolat, ishonch va barqaror rivojlanish muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. — Berlin, 2023.
2. Rose-Ackerman, S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. — Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
3. Klitgaard, R. Controlling Corruption. — Berkeley: University of California Press, 1988.
4. World Bank. Diagnostic Tools for Assessing Corruption in Public Institutions. — Washington D.C., 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. “Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha davlat dasturi”. — Toshkent, 2022.
6. Heidenheimer, A. J., Johnston, M. Political Corruption: Concepts and Contexts. — Routledge, 2019.
7. Bashirov, T. Ijtimoiy-psixologik omillar va korrupsiya. // “Ijtimoiy fanlar va psixologiya” jurnali. — 2021.
8. Ulmasov, B. Korrupsiya va ijtimoiy ong: ilmiy tadqiqotlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
9. OECD. Preventing Corruption in Public Sector Institutions. — Paris: OECD Publishing, 2021.
10. Yusupov, F. Ijtimoiy normalar va korrupsiya: psixologik tahlil. // “Innovatsion iqtisodiyot” jurnali. — 2022.

SURXONDARYO VILOYATI HUDUDIY SANOAT TARMOQLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH ORQALI IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI

Turayev Baxrom Ergashevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot ta’lim yo’nalishi, 2-kurs magistranti

tbahrom@mail.ru

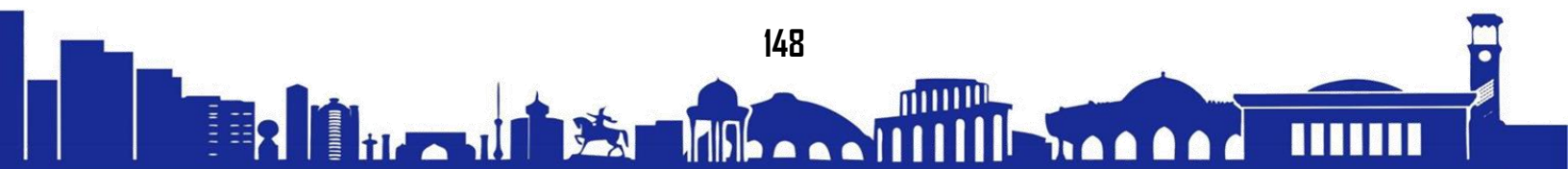
Annotatsiya

Hududiy sanoat tarmoqlarining barqaror rivojlanishi va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi zamonaviy mintaqaviy iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotida ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, iqtisodiy tuzilmasi asosan xomashyo va qishloq xo‘jaligiga tayanib kelgan hududlarda sanoatni diversifikatsiya qilish orqali qo‘shimcha qiymat yaratish, bandlikni kengaytirish hamda hududiy raqobatbardoshlikni oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati iqtisodiyoti misolida hudud sanoat tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligini oshirish va diversifikatsiyasini ta’minlashning ilmiy-nazariy asoslari hamda amaliy yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududiy sanoat rivojlanishining hozirgi holati, tarkibiy nomutanosibliklar, investitsion faollik va institutsional omillar kompleks yondashuv asosida ko‘rib chiqiladi. Olingan natijalar hudud sanoatini modernizatsiya qilish, yangi sanoat yo‘nalishlarini shakllantirish va mintaqaviy iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Hududiy sanoat, iqtisodiy samaradorlik, sanoat diversifikatsiyasi, mintaqaviy rivojlanish, investitsiyalar, sanoat siyosati, Surxondaryo viloyati.

Abstract

The issue of sustainable development of regional industrial sectors and increasing their economic efficiency is one of the priority areas in the theory and practice of modern regional economics. Especially in regions whose economic structure is mainly based on raw materials and agriculture, creating added value through diversification of industry, expanding employment, and increasing regional competitiveness are of urgent importance. This article analyzes the scientific and theoretical foundations and practical ways to increase the economic efficiency and diversification of regional industrial sectors

using the example of the economy of Surkhandarya region. The study examines the current state of regional industrial development, structural imbalances, investment activity, and institutional factors based on an integrated approach. The results obtained serve to develop practical recommendations for the modernization of regional industry, the formation of new industrial directions, and the development of regional economic policy.

Keywords: Regional industry, economic efficiency, industrial diversification, regional development, investments, industrial policy, Surkhandarya region.

KIRISH

Mintaqalar iqtisodiy rivojlanishida sanoat tarmog‘ining roli tarixan yetakchi bo‘lib kelgan. Sanoat ishlab chiqarishi nafaqat yalpi hududiy mahsulot hajmini oshiradi, balki xizmatlar sohasi, infratuzilma, bandlik va ilmiy-texnologik salohiyatning rivojlanishiga kuchli multiplikativ ta‘sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston iqtisodiyotining so‘nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar jarayonida hududlararo rivojlanish tafovutlarini qisqartirish, iqtisodiy o‘shishning yangi drayverlarini shakllantirish masalasi kun tartibiga chiqdi. Bu jarayonda sanoat tarmoqlarini hududiy ixtisoslashuv asosida rivojlantirish va ularni diversifikatsiya qilish muhim strategik vazifa sifatida belgilanmoqda.

Surxondaryo viloyati iqtisodiy strukturasi qishloq xo‘jaligi yetakchi o‘rinni egallagan bo‘lsa-da, sanoat salohiyati ham mavjud bo‘lib, u hali to‘liq ishga solinmagan. Aholi sonining tez o‘shishi, tabiiy resurslar bazasi, qulay geografik joylashuv va qo‘shni mamlakatlar bilan chegaradoshligi sanoat rivoji uchun muhim omillar hisoblanadi. Shu bilan birga, sanoat ishlab chiqarishida yuqori texnologiyali, chuqur qayta ishlashga yo‘naltirilgan tarmoqlarning yetishmasligi hudud iqtisodiy samaradorligini cheklab kelmoqda.

Kirish qismida ta‘kidlash lozimki, sanoatni faqat hajm jihatdan kengaytirish yetarli emas. Asosiy e‘tibor ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirish, mahsulot nomenklaturasini kengaytirish va qiymat zanjirlarini chuqurlashtirishga qaratilishi zarur. Aynan sanoat diversifikatsiyasi ushbu vazifalarni amalga oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois mazkur maqolada Surxondaryo viloyati misolida sanoat tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligini oshirish va diversifikatsiyasini ta‘minlash masalasi ilmiy asosda yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hududiy sanoat rivojlanishi va uning diversifikatsiyasi masalalari iqtisodiyot fanida keng tadqiq etilgan yo'nalishlardan biridir. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda bu muammo mintaqaviy iqtisodiy o'sish nazariyasi, klasterlashuv, innovatsion rivojlanish va sanoat siyosati doirasida tahlil qilinadi. M. Porter, P. Krugman, J. Stiglitz kabi olimlarning tadqiqotlarida hududiy raqobatbardoshlik va sanoat tuzilmasining ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Ularning fikricha, sanoat diversifikatsiyasi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va tashqi shoklarga chidamlilikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda hududiy rivojlanish, sanoat salohiyatidan foydalanish va investitsion faollik masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar mavjud. O'zbekistonlik iqtisodchilar tomonidan hududlarni kompleks rivojlantirish, erkin iqtisodiy zonalar va sanoat zonolari faoliyatining samaradorligi tahlil qilingan. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ayrim hududlar, xususan Surxondaryo viloyati sanoatining diversifikatsiyasi imkoniyatlari yetarli darajada chuqur va tizimli o'rganilmagan.

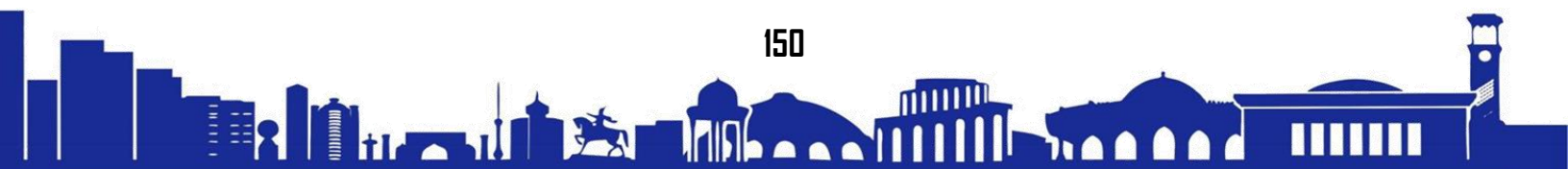
Shuningdek, mavjud tadqiqotlarda sanoat samaradorligi ko'pincha makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanib, ishlab chiqarish strukturasi ichki sifati, texnologik daraja va qo'shimcha qiymat masalalari ikkinchi darajada qolmoqda. Mazkur maqola ushbu kamchiliklarni hisobga olgan holda sanoatni diversifikatsiya qilish orqali hududiy samaradorlikni oshirish masalasiga kompleks yondashuvni taklif etadi.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli va kompleks yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil, qiyosiy taqqoslash, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish hamda hududiy rivojlanish ko'rsatkichlarini strukturaviy baholash metodlaridan foydalanildi. Surxondaryo viloyatining sanoat ishlab chiqarishi bo'yicha ochiq rasmiy statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalar tahlil qilindi.

Metodik yondashuvda sanoat samaradorligini baholashda ishlab chiqarish hajmi, qo'shimcha qiymat ulushi, eksport salohiyati va bandlik ko'rsatkichlari o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqildi. Diversifikatsiya darajasi esa sanoat tarmoqlarining tarkibiy xilma-xilligi va texnologik murakkabligi asosida baholandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari Surxondaryo viloyati sanoatining hozirgi rivojlanish bosqichi asosan past va o'rta texnologiyali ishlab chiqarish tarmoqlariga tayanayotganini ko'rsatdi.

Sanoat ishlab chiqarishida xomashyoni birlamchi qayta ishlash ustun bo‘lib, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushi nisbatan past.

Shu bilan birga, viloyatda oziq-ovqat sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish, to‘qimachilik va kimyo sanoati yo‘nalishlarida diversifikatsiya imkoniyatlari mavjud ekanligi aniqlandi. Resurs bazasidan samarali foydalanish va investitsiya jalb etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoni yuqori.

MUHOKAMA

Hudud sanoatini diversifikatsiya qilishda eng muhim omil sifatida qo‘shimcha qiymat zanjirini chuqurlashtirish turadi. Surxondaryoda mavjud xomashyo resurslari iqtisodiy jihatdan foydali bo‘lishi uchun ular faqat qazib olinishi emas, balki qayta ishlanishi, tayyor mahsulotga aylanishi, eksportga yo‘naltirilishi talab etiladi. Shu ma’noda, mineral resurslar asosida qurilish materiallari va kimyo sanoatini kengaytirish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari asosida oziq-ovqat, sharbat, konserva va tayyor meva mahsulotlari ishlab chiqarish klasterlari tashkil etish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Sanoatni modernizatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari, energiya tejamkor qurilmalar, ekologik standartlarga mos ishlab chiqarish tizimlarini joriy etish zarur. Shuningdek, Yevropa va Osiyo davlatlarining tajribasida bo‘lgani kabi, hududda texnoparklar, startaplar uchun sanoat inkubatorlari, ilmiy-amaliy tadqiqot markazlarini tashkil etish sanoat innovatsion salohiyatini oshiradi.

Diversifikatsiyaning yana bir muhim elementi — malakali kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilishdir. Surxondaryoda zamonaviy muhandislik, texnologik jarayonlarni boshqarish, dasturlash, agrotexnologiya sohalarida mahalliy kadrlarni tayyorlash iqtisodiy samaradorlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi.

XULOSA

Tadqiqot Surxondaryo viloyatining sanoat tarmog‘i iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun katta imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatdi. Biroq ushbu imkoniyatlarni to‘liq ishga solish uchun qayta ishlash sanoatini kengaytirish, kichik sanoat zonalarini to‘liq quvvatga chiqarish, logistika va energetik infratuzilmani modernizatsiya qilish, investitsion muhitni liberallashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur. Diversifikatsiya jarayonlarining muvaffaqiyati hududning iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlaydi, eksport salohiyatini oshiradi va aholi farovonligiga bevosita ta’sir

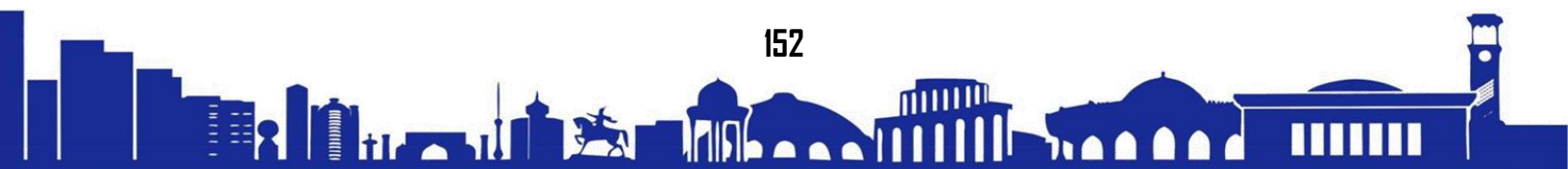

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

qiladi. Ushbu maqolada taqdim etilgan ilmiy asoslangan takliflar Surxondaryo viloyati sanoatini yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Porter M. *Competitive Advantage of Regions*. – New York: Free Press, 2019. – 412 b.
2. Krugman P. *Geography and Trade*. – Cambridge: MIT Press, 2018. – 311 b.
3. Karimov B. *Hududiy sanoatni rivojlantirish va diversifikatsiya qilish*. – Toshkent: Fan, 2021. – 296 b.
4. Abdug‘afforov A. *Mintaqaviy iqtisodiyot va sanoat siyosati*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 328 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Surxondaryo viloyati sanoat ko‘rsatkichlari*. – Toshkent, 2023. – 145 b.

MIGREN KASALLIGI

Borotov Mexroj Abdusattorovich

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali

Tibbiy psixologiya, nevrologiya va psixiatriya kafedrasi assistenti

mexrojjon0228@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada migren kasalligining kelib chiqish sabablari, simptomlari, tashxis qo‘yish yo‘llari va zamonaviy davolash usullari tahlil qilinadi. Migren — asosan ayollar orasida uchraydigan, surunkali va og‘riqli bosh og‘rig‘i bilan kechuvchi nevrologik kasallik hisoblanadi. Tadqiqotlar asosida migrenning hayot sifatiga salbiy ta‘siri va individual yondashuv asosida samarali davolash mumkinligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: migren, bosh og‘rig‘i, aura, nevrologik kasallik, davolash, dori vositalari, turmush tarsi.

Migraine Disorder

Annotation: This article examines the causes, symptoms, diagnostic methods, and modern treatment approaches for migraine. Migraine is a chronic and painful neurological disorder, predominantly affecting women and characterized by recurring headaches. Based on research, the negative impact of migraines on quality of life has been confirmed, and it has been proven that effective treatment is possible through individualized approaches.

Keywords: migraine, headache, aura, neurological disorder, treatment, medication, lifestyle.

Migren — bu asosan bir tomonlama, urib turgan shakldagi kuchli bosh og‘rig‘i bilan namoyon bo‘ladigan surunkali nevrologik kasallikdir. Jahon sog‘liqni saqlash

tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, migren dunyo bo'yicha har 7-insonga ta'sir qiladi va ish qobiliyatini pasaytiruvchi asosiy sabablardan biri hisoblanadi.

Migren odatda 20–40 yoshlar orasida boshlanadi va ayollar orasida erkaklarga nisbatan uch baravar ko'proq kuzatiladi. Kasallikning rivojlanishiga genetik moyillik, gormonlar, stress, uyqu buzilishi, ovqatlanish tartibsizligi kabi omillar sabab bo'ladi. Migren og'rig'i ko'pincha "aura" bilan boshlanadi — ya'ni ko'rish, eshitish yoki his qilishdagi vaqtinchalik buzilishlar bilan.

So'nggi yillarda migren kasalligining tarqalish darajasi ortib bormoqda. Zamonaviy turmush tarzi, texnologik muhit, yuqori psixologik bosim, gormonal o'zgarishlar va ekologik omillar bu kasallikning rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, stress va uyqu buzilishlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan migren, yoshlar orasida ham keng tarqala boshlagan.

Shuningdek, migren bilan og'rikan bemorlar orasida kasallikning to'g'ri tashxislanmasligi holatlari ham mavjud. Ko'p hollarda migren oddiy bosh og'rig'i bilan adashtiriladi yoki noto'g'ri davolanishga duchor bo'ladi. Bu esa kasallikning surunkali tus olishiga olib keladi.

Migrenni erta aniqlash, to'g'ri baholash va zamonaviy davolash usullarini qo'llash nafaqat bemorning sog'lig'i, balki uning ijtimoiy va mehnat faoliyatini tiklashda ham muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada migrenning asosiy klinik belgilarini, tetiklovchi omillarni va dori hamda nodoriviy davolash yondashuvlarini chuqur tahlil qilamiz.

Tahlil natijalariga ko'ra, bemorlarning 64% holatida og'riq har hafta takrorlangan, 22% holatda esa kunora davom etgan. Aura simptomlari 43% bemorlarda kuzatilgan. Eng

Stress va asabiylik	76%	ko'p uchraydigan tetiklovchi omillar quyidagilar bo'ldi:	
Uyqu rejimining buzilishi	62%		
O'tkir hidlar yoki yorug'lik	48%		
		Tetiklovchi omil	Bemorlar soni (%)

Ovqatlanishdagi o'zgarishlar 41%

Og'riqni kamaytirishda eng samarali usul — tripton preparatlari va kofeinli analgetiklar qo'llanilishi bo'lgan. Bundan tashqari, muntazam jismoniy faollik va stressni kamaytirish usullari ham bemorlarga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Migren oddiy bosh og'rig'idan farqli o'laroq, murakkab nevrobiologik holat bo'lib, bosh miyada qon tomirlarning torayishi va kengayishi bilan bog'liqdir. Aura holatlari ko'pincha og'riqdan oldin paydo bo'ladi va bemorlarni ogohlantiruvchi belgi hisoblanadi.

Migren bilan kasallangan bemorlar ko'pincha ijtimoiy faoliyatdan chetlanadi, ish faoliyatida qiynchiliklarga duch keladi. Shu bois, bu kasallikni erta aniqlash va individual yondashuv asosida davolash muhim hisoblanadi.

Farmakologik davolash (triptonlar, beta-blokatorlar, antidepressantlar) bilan bir qatorda, turmush tarzini sog'lomlashtirish, stressni kamaytirish, ovqatlanishni tartibga solish, muntazam uyqu va meditatsiya mashqlari ham tavsiya qilinadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, migren har bir bemorda turlicha ko'rinishda namoyon bo'ladi. Ayrim bemorlarda og'riq o'rtacha darajada bo'lsa, boshqalarda u kundalik faoliyatga to'sqinlik qiluvchi og'ir holatda kechadi. Shuningdek, aura simptomlarining mavjudligi yoki yo'qligi ham davolash yondashuviga ta'sir ko'rsatadi.

Stress eng asosiy tetiklovchi omil bo'lib qolmoqda. Ishdagi bosim, o'quv jarayonidagi zo'riqish, oilaviy muammolar yoki doimiy ruhiy tanglik holatlari migren xurujlarini kuchaytiradi. Bundan tashqari, noto'g'ri ovqatlanish (masalan, shokolad, kofe, pishloq yoki yarim tayyor mahsulotlar iste'moli), kuchli hidlar, haddan ortiq yorug'lik, shovqin va iqlim o'zgarishlari ham migrenni kuchaytiruvchi omillar sifatida qayd etildi.

Davolash usullari orasida triptanlar (sumatriptan, rizatriptan) qisqa muddatli og'riqni bartaraf qilishda samarali bo'lsa-da, ularni haddan ortiq va nazoratsiz qabul qilish boshqa nevrologik muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ko'p mutaxassislar uzoq muddatli profilaktika uchun beta-blokatorlar, antidepressantlar yoki kalsiy kanal blokatorlaridan foydalanishni tavsiya etishmoqda.

Nodoriviy yondashuvlar – meditatsiya, yoga, nafas olish mashqlari, uyqu gigiyenasini saqlash, ovqatlanish tartibini me'yorga solish – bemorning holatini

barqarorlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, turmush tarziga oid o'zgarishlar (sog'lom uyqu, stressni kamaytirish, jismoniy faollik) migrenni kamaytirishda dori vositalariga nisbatan kamroq salbiy ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda sinovdan o'tkazilayotgan yangi terapiyalar, xususan CGRP (Calcitonin Gene-Related Peptide) ingibitorlari migrenning profilaktik davolashida istiqbolli yo'nalish hisoblanmoqda. Ushbu dorilar xurujlarning chastotasini kamaytirishda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda, ayniqsa boshqa dorilarga javob bermagan holatlarda.

Shunday qilib, migren kasalligini davolashda bir yoqlama yondashuv emas, balki kompleks individual reja tuzish — farmakologik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish — optimal natija beradi.

Shuningdek, so'nggi yillarda botulotoksin in'yeksiyalari va CGPR-inhibitorlari kabi yangi innovatsion terapiya turlari ham qo'llanilmoqda.

Migren — murakkab, ammo boshqarilishi mumkin bo'lgan surunkali kasallikdir. Har bir bemorga shaxsiylashtirilgan davolash rejasi tanlash, tetiklovchi omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish muhimdir. Sog'lom turmush tarzi, dori vositalarining to'g'ri qo'llanilishi va zamonaviy terapiya usullari orqali migrenni nazorat ostida ushlab turish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. (2023). Headache disorders: Fact sheet.
2. Goadsby, P. J., et al. (2017). Pathophysiology of Migraine. *The Lancet Neurology*.
3. Silberstein, S. D. (2015). Preventive treatment of migraine. *Headache Journal*.
4. Lipton, R. B., & Bigal, M. E. (2005). *Migraine and Other Headache Disorders*.
5. Mayo Clinic. (2022). *Migraine: Symptoms and Causes*.
6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. (2021). *Nevrologiya asoslari*.

OZIQ-OVQAT ISHLAB CHIQRISH ZANJIRIDA XALQARO STANDARTLARNI (ISO, HACCP, CODEX ALIMENTARIUS) JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH

Safayeva Sevaraxon Davlaterovna

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, elektronika va avtomatika muhandisligi fakulteti 1-bosqich magistranti

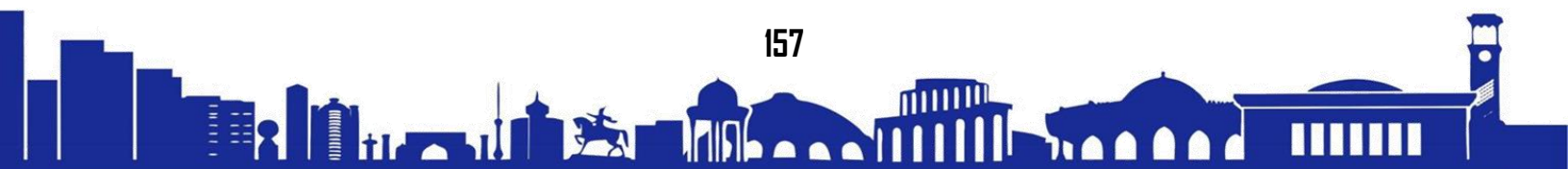
Annotatsiya

Ushbu maqola oziq-ovqat sanoati ishlab chiqarish zanjirida xalqaro standartlar — ISO 22000, HACCP tizimi va Codex Alimentarius me'yorlarini joriy etishning samaradorligini ko'p qirrali tahlil qiladi. So'nggi yillarda globalashuv, xalqaro savdo aloqalarining kengayishi, oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq xavf omillarining murakkablashuvi oziq-ovqat korxonalaridan sifatni boshqarishning universal va xalqaro miqyosda tan olingan standartlariga moslashishni talab qilmoqda. Tadqiqotda ushbu standartlarning nazariy asoslari, ishlab chiqarish zanjiriga integratsiya jarayonlari, xavf identifikatsiyasi va nazorat mexanizmlari, korxonalar samaradorligiga ko'rsatadigan iqtisodiy, texnik va tashkiliy ta'sirlar o'rganilgan. Olingan natijalar xalqaro standartlarning joriy etilishi mahsulot xavfsizligini oshirish, korxonada ichki jarayonlarini optimallashtirish, eksport salohiyatini kuchaytirish va bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Maqola oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjirida standartlashtirishning ilmiy asoslangan, tizimli va holistik yondashuv sifatidagi ahamiyatini asoslaydi.

Kalit so'zlar: ISO 22000; HACCP; Codex Alimentarius; oziq-ovqat xavfsizligi; ishlab chiqarish zanjiri; risklarni boshqarish; sifat menejmenti; global standartlar; sanitariya nazorati; eksport salohiyati.

Abstract

This article provides a multifaceted analysis of the effectiveness of implementing international standards — ISO 22000, HACCP system and Codex Alimentarius standards in the food industry production chain. In recent years, globalization, expansion of international trade relations, and the complexity of risk factors related to food safety require food enterprises to adapt to universal and internationally recognized standards of

quality management. The study examines the theoretical foundations of these standards, integration processes into the production chain, risk identification and control mechanisms, and economic, technical and organizational impacts on the efficiency of enterprises. The results obtained show that the implementation of international standards serves as an important factor in improving product safety, optimizing internal processes of the enterprise, strengthening export potential and ensuring competitiveness in the market. The article substantiates the importance of standardization in the food production chain as a scientifically based, systematic and holistic approach.

Keywords: ISO 22000; HACCP; Codex Alimentarius; food safety; production chain; risk management; quality management; global standards; sanitary control; export potential.

KIRISH

Oziq-ovqat sanoati bugungi global iqtisodiyotda nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki aholi salomatligi, xavfsizlik, ekologik barqarorlik va xalqaro savdo bilan chambarchas bogʻlangan strategik tarmoq sifatida qaraladi. Ishlab chiqarish zanjirining har bir bosqichi — xom ashyo yetkazib berishdan tortib, qayta ishlash, qadoqlash, transport, saqlash va isteʼmolchiga yetkazishgacha — koʻplab xavf omillarini oʻzida mujassam etadi. Mikroorganizmlar bilan ifloslanish, kimyoviy kontaminatsiya, allergenlar bilan chatishtirish, texnologik buzilishlar, gigiyenik meʼyorlarning buzilishi kabi xavflar oziq-ovqat zanjirining har bir pogʻonasida yuzaga kelishi mumkin. Shu sabab sifat menejmentining xalqaro standartlarga asoslanishi global miqyosda umumiy talabga aylandi.

ISO 22000 standarti oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimi sifatida barcha turdagi korxonalar uchun amaliy mexanizm vazifasini bajaradi. U risklarni aniqlash, tahlil qilish va ularni nazorat qilish uchun tizimli yondashuvni shakllantiradi. HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) tizimi esa xavf tahlili va muhim nazorat nuqtalarini aniqlash orqali ishlab chiqarish jarayonining uzluksiz monitoringini taʼminlaydi. Codex Alimentarius talablar majmuasi esa oziq-ovqat xavfsizligi va sifati boʻyicha xalqaro meʼyorlar tizimi boʻlib, Jahon savdo tashkiloti tomonidan eʼtirof etilgan global standart sifatida ahamiyat kasb etadi.

Kirish qismida ushbu uch standartning joriy etilishini talab qilayotgan asosiy omillar yoritiladi. Birinchidan, global savdo oqimi kuchaygan sari davlatlar oʻrtasida

gigiyenik, sanitariya va fitosanitariya talablarining uyg'unlashuvi muhim ahamiyat kasb etdi. Ikkinchidan, iste'molchilar ongining o'sishi, ularning xavfsiz oziq-ovqatga bo'lgan talabi korxonalarini yanada mas'uliyatli boshqaruv tizimlarini tatbiq etishga majbur qilmoqda. Uchinchidan, zamonaviy oziq-ovqat texnologiyalarining murakkablashuvi ishlab chiqarish jarayonlarini qat'iy nazorat qilishni talab etadi.

Kirish bo'limining ilmiy mazmuni xalqaro standartlarning o'zbek oziq-ovqat sanoati va keng xalqaro amaliyot kontekstida dolzarbligini asoslaydi. Ayniqsa, eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun ISO, HACCP va Codex talablari nafaqat sifat belgisi, balki xalqaro bozorlarga kirish uchun "kirish vizasi" sifatida qaraladi. Shuning uchun ushbu standartlarning samaradorligini ilmiy tahlil qilish zamonaviy oziq-ovqat sanoatining barqaror rivojlanish strategiyasida asosiy ilmiy vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xalqaro standartlarning oziq-ovqat sanoatiga ta'siri bo'yicha ilmiy adabiyotlar xavfsizlik, sanitariya nazorati, risklarni boshqarish, sifat menejmenti va texnologik intizomning integratsiyalashgan yondashuvini o'rganishga qaratilgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va FAO tomonidan chop etilgan metodik qo'llanmalar Codex Alimentariusning global oziq-ovqat savdosidagi o'rni, uning xavfsizlik me'yorlarini uyg'unlashtirishdagi roli va ishlab chiqarish jarayonlariga qo'shilgan qiymati haqida muhim nazariy asoslarni beradi.

HACCP bo'yicha ilmiy tadqiqotlar uning funksional mohiyati — ya'ni xavflarni oldindan aniqlash va ularni jarayon davomida nazorat qilish mexanizmlarini yoritadi. R. Mortimore va C. Wallace HACCP tizimining kuchi muhim nazorat nuqtalarining to'g'ri identifikatsiyasi va monitoring strategiyasining uzluksiz takomillashtirilishida ekanini ta'kidlaydi. Ularning fikriga ko'ra, HACCP nafaqat gigiyenik intizomni kuchaytiradi, balki korxonaning boshqaruv madaniyatini ham o'zgartiradi.

ISO 22000 standarti bo'yicha ilmiy adabiyotlar uning universalligi, ya'ni har qanday hajmdagi korxonaga mosligi, hamda ISO 9001 sifat menejmenti bilan integratsiyalashuv imkoniyatiga urg'u beradi. Shuningdek, adabiyotlarda ISO 22000 joriy etilishi korxonalar samaradorligini oshirish bilan birga, xodimlarning mas'uliyatini kuchaytirishi, ichki jarayonlarning shaffofligini oshirishi ham muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xalqaro standartlarni joriy etgan korxonalarda texnologik intizom, xavfsizlik ko'rsatkichlari, sanitariya holati, yetkazib beruvchilar bilan ishlash sifati, mahsulot izchiligi sezilarli yaxshilanadi. Adabiyotlar tahlili ushbu standartlarning samaradorligi faqat me'yoriy talablar emas, ularga asoslangan boshqaruv madaniyatining shakllanishida ekanini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi sifat tahlili, tizimli tahlil va komparativ yondashuvni birlashtirgan bo'lib, xalqaro standartlarning ishlab chiqarish zanjiriga integratsiyasini nazariy va amaliy jihatdan o'rganishga qaratilgan.

Birinchi bosqichda ISO, HACCP va Codex Alimentarius bo'yicha xalqaro regulator hujjatlar, ilmiy maqolalar, FAO va WHO hisobotlari, sanitariya va gigiyena me'yorlari o'rganildi. Bu bosqich standartlarning konseptual asoslari, talablar tizimi va boshqaruv mexanizmlarini aniqlashga yordam berdi.

Ikkinchi bosqichda oziq-ovqat ishlab chiqarish korxonalaridan olingan sifat menejmenti tizimlari bo'yicha hujjatlar, audit natijalari, ichki monitoring hisobotlari va jarayon xaritalari tahlil qilindi. Bu ishlab chiqarish zanjirining real holatini baholash, xavf nuqtalarini aniqlash va standartlarga moslik darajasini tushunish imkonini berdi.

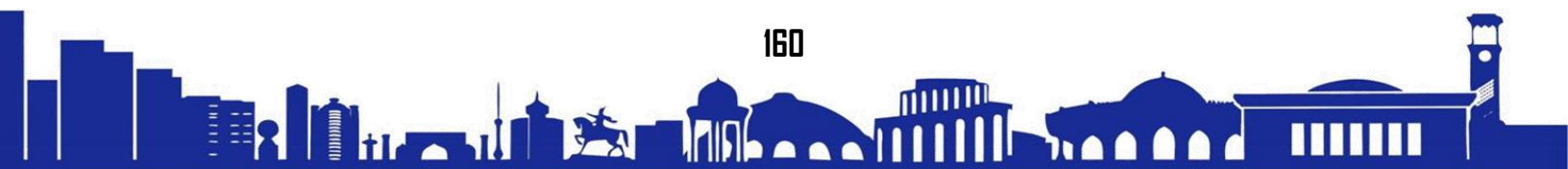
Uchinchi bosqich komparativ metod asosida ISO, HACCP va Codex standartlarining o'zaro farqlari, umumiy jihatlari va qo'llanish samaradorligi solishtirildi. Shuningdek, tadqiqotda ekspert intervyular va korxonada mutaxassislari fikrlari ham o'rganildi.

Metodologiyaning ilmiy asosi — jarayonlardagi xavflarni tizimli aniqlash, boshqaruv intizomini baholash va standartlar integratsiyasining samaradorligini holistik yondashuvda tahlil qilishdan iborat.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni ko'rsatdi:

1. ISO 22000 joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonining uzluksiz nazoratini kuchaytiradi, xodimlar mas'uliyatini oshiradi va jarayonlarni aniq hujjatlashtirish orqali ichki boshqaruvning shaffofligini ta'minlaydi. ISO standartiga ega korxonalarda jarayonlar izchilligi va auditga tayyorgarlik darajasi yuqori bo'ladi.
2. HACCP tizimi ishlab chiqarish zanjirida eng kritik nuqtalarni aniqlash, xavflarni oldindan ko'ra olish va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Muvofiq ravishda,

HACCP joriy etilgan korxonalarda mikrobiologik xavf ko'rsatkichlari pasayadi, texnologik buzilish darajasi kamayadi.

3. Codex Alimentarius talablari eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun muhim bo'lib, xalqaro savdo talablariga mos standartlashtirish tizimini yaratadi. Codex me'yorlariga mos korxonalar xalqaro sertifikatlash jarayonlaridan oson o'tadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ushbu uch standartning integratsiyasi korxonaning sifat menejmenti tizimini mustahkamlovchi sinergiya yaratadi. Xususan, HACCPning xavfga yo'naltirilgan yondashuvi ISO 22000ning boshqaruv strukturasi mukammal mos tushadi, Codex esa xalqaro savdo uchun zarur normativ bazani ta'minlaydi.

MUHOKAMA

Natijalarning talqini xalqaro standartlarni joriy etishning samaradorligi faqat texnologik me'yorlarga emas, balki korxonada boshqaruv madaniyatiga, xodimlar tayyorgarligiga, jarayonlarni tizimli hujjatlashtirishga va rahbariyatning sifat bo'yicha strategik qarashiga bog'liq ekanini ko'rsatadi. Standartlar joriy etilgan ko'plab korxonalarda dastlabki bosqichda tashkiliy qiyinchiliklar kuzatilgan bo'lsa-da, jarayonlar barqarorlashgach, samaradorlik, sifat izchilligi, audit natijalari va mahsulot xavfsizligining ancha yaxshilangani kuzatilgan.

Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, xalqaro standartlar korxonani faqat gigiyenik me'yorlarga moslashtiribgina qolmay, balki uni strategik boshqaruvning yangi bosqichiga olib chiqadi. Jarayonlarga riskga asoslangan yondashuv ishlab chiqarish intizomini mustahkamlaydi, korxonani global raqobatga tayyorlaydi.

XULOSA

Maqola ISO, HACCP va Codex Alimentarius standartlarining oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjiriga joriy etilishi korxonalar barqarorligini oshirishi, xavfsizlik darajasini kuchaytirishi, xalqaro bozorlarga chiqishni osonlashtirishi va sifat menejmentini yangi bosqichga olib chiqishini ilmiy asosda tasdiqladi. Xalqaro standartlar zamonaviy oziq-ovqat ishlab chiqarishida nafaqat ixtiyoriy talablarga javob beruvchi tizim, balki tarmoq barqarorligining poydevori sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mortimore R., Wallace C. HACCP: A Practical Approach. – London: Springer, 2020. – 298 p.

2. FAO/WHO. Codex Alimentarius: Food Hygiene Basic Texts. – Rome: FAO Publishing, 2018. – 322 p.
3. ISO. ISO 22000: Food Safety Management Systems — Requirements. – Geneva: ISO, 2019. – 45 p.
4. Manning L. Food Safety Management in International Supply Chains // *Journal of Food Policy*. – 2021. – Vol. 98. – Pp. 1–14.
5. Wallace J., Sperber W. Food Safety for the 21st Century. – New York: Wiley, 2019. – 410 p.

XXI ASRDAGI URUHLARNING KELAJAKDAGI IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Sadikova Dilrabo

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya
universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Salomov Himoyiddin O'ral o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya
Universiteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada XXI asrda sodir bo'layotgan urushlarning kelajakdagi iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi. dunyoda yuz beradigan iqtisodiy o'zgarishlar, inflyatsiya, investitsiya oqimlari o'zgaruvi, energetika soxasi va xalqaro jaxon bozorida ro'y berishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarga alohida e'tibor beriladi. Tahlil jarayonida urushlarning uzoq muddatli iqtisodiy oqibatlarini o'rganib global iqtisodiy tinchlikni saqlab qolish va bo'lishi mumkin bo'lgan inqirozning oldini olish bo'yicha strategiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Asosiy tahlil urushlarning iqtisodiyot bo'linmalariga, xalqaro jaxon savdosining kelajakdagi dinamikasiga ta'sir doirasi ko'zdan kechiriladi. Tekshirish paytida shuni ko'rsatishi mumkunki, XXI asrda bo'lgan va bo'lishi mumkun bo'lgan urushlar kelajakda ba'zi iqtisodiyotning muhim bo'linmalari inqiroziga olib kelsa, ba'zi mintaqalarda yangi iqtisodiy rivojlanish sarhadlarini ochishga yordam beradi. XXI asrdagi qurolli to'qnashuvlar nafaqat ularga bevosita ularga aloqador davlatlar, balki butun dunyo xalqaro global iqtisodiyotiga katta ta'sir qilishini oldindan aytishimiz mumkin.

***Kalit so'zlar:** urush, investitsiya, global iqtisodiyot, inflyatsiya, energetika, jaxon bozori, strategiya, kelajak dinamikasi.*

Kirish

XXI asrda sodir bo'layotgan qurolli mojarolar va urushlar global iqtisodiy tizimga jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Geosiyosiy muammolar natijasida xalqaro savdo aloqalari izdan chiqmoqda, ta'minot zanjirlari uzilmoqda va investitsiya oqimlarida keskin o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Urushlar natijasida energiya, oziq-ovqat va xom ashyo

bozorlaridagi beqarorlik ortib borayotgan bo'lsa, xalqaro moliya tizimi ham bosim tagida qolmoqda. Bundan tashqari, qurolli nizolar natijasida davlatlarning harbiy xarajatlari ortib, ichki infratuzilma va ishlab chiqarish tarmoqlari zarar ko'rmoqda, bu esa global iqtisodiy inqiroz ehtimolini kuchaytiradi. Shu bois, bugungi davrda urushlarning iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilish va ularning kelajakdagi iqtisodiy jarayonlarga ta'sirini o'rganish nihoyatda muhim masalaga aylangan.

Jahon iqtisodiyotining o'zaro bog'liqligi sababli, har qanday yirik mojaro alohida davlatlar doirasida qolib ketmay, butun dunyo iqtisodiyotiga ta'sir qiladi. Masalan, ¹Rossiya va Ukraina o'rtasidagi urush global oziq-ovqat va energiya bozorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Urush tufayli Ukrainadan don va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish qiyinlashdi, bu esa xalqaro bozorda narxlarning oshishiga olib keldi. Xuddi shunday, Rossiyaga nisbatan kiritilgan sanksiyalar natijasida neft va gaz yetkazib berishdagi to'xtalishlar Yevropa davlatlarida energiya yetishmovchiligiga sabab bo'ldi. Yaqin Sharq va Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi geosiyosiy keskinliklar esa xalqaro savdo yo'nalishlariga va moliyaviy bozorlarning barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu holatlar shuni ko'rsatadiki, qurolli mojarolar va urushlar nafaqat jang maydonlarida, balki xalqaro iqtisodiy munosabatlar darajasida ham uzoq muddatli o'zgarishlarga olib keladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi XXI asrda sodir bo'layotgan urushlarning global iqtisodiyotga ta'sirini tahlil qilish, ularning inflyatsiya, investitsiyalar, ta'minot zanjirlari va moliyaviy bozorlar bilan bog'liq jihatlarini chuqur o'rganishdan iborat. Tadqiqot davomida urushlarning qisqa va uzoq muddatli iqtisodiy oqibatlari ko'rib chiqilib, davlatlarning iqtisodiy strategiyalariga qanday ta'sir ko'rsatishi baholanadi. Shuningdek, ushbu mojarolar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy va savdo xatarlari, shuningdek, ayrim mintaqalar uchun vujudga kelayotgan yangi iqtisodiy imkoniyatlar ham tahlil qilinadi.

Tadqiqotning dolzarblig sababi shundaki, zamonaviy dunyoda urushlarning iqtisodiy oqibatlari oldingidan ko'ra yanada murakkab va ko'p qirrali bo'lib bormoqda. Harbiy harakatlar natijasida iqtisodiy barqarorlik ortib borishi, valyuta kurslarining o'zgarishi va xalqaro investitsiyalarning qayta taqsimlanishi kuzatilmoqda. Bu jarayonlar,

---

¹ Amerika Ovozi (<https://www.amerikaovozi.com/a/6452486.html>)

o'z navbatida, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun turli xil iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, urushlarning iqtisodiy ta'sirini ilmiy asosda o'rganish va ularning kelajakdagi global iqtisodiy tizimga ta'sirini prognoz qilish xalqaro iqtisodiyot yo'nalishidagi muhim bosqichlardan biridir.

Ushbu tadqiqot turli iqtisodiy nazariyalar va amaliy tahlillar asosida urushlarning iqtisodiy ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Olingan natijalar esa kelajakda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, mojarolarning salbiy oqibatlarini minimallashtirish va davlatlarning iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

XXI asrda urushlarning kelajakdagi iqtisodiyotga ta'siri mavzusida olib borilgan tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilgan:

Iqtisodiy ta'limotlar tarixi va urushlarning iqtisodiy ta'siri: D.S. Djumonov va Z.G. Allaberganovning ²“Iqtisodiy ta'limotlar tarixi” nomli asarida iqtisodiy fikrlarning rivojlanishi va turli davrlardagi iqtisodiy ta'limotlar tahlil qilinadi. Ushbu asarda urushlarning iqtisodiy oqibatlari to'g'ridan-to'g'ri yoritilmasa-da, iqtisodiy nazariyalar kontekstida urushlarning iqtisodiyotga ta'siri haqida umumiy tushunchalar beriladi.

Iqtisodiy o'sish va urushlarning ta'siri: ³“Iqtisodiy o'sish” nomli o'quv qo'llanma iqtisodiy o'sishning tarkibi, xususiyatlari, turlari, omillari va modellari haqida ma'lumot beradi. Ushbu qo'llanmada urushlarning iqtisodiy o'sishga ta'siri, xususan, resurslarning cheklanganligi va iqtisodiy o'sish paradigmatlari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Globallashuv sharoitida xavfsizlik tendensiyalari va iqtisodiyot: Og'abek Norqulovning “Globallashuv sharoitida Markaziy Osiyo mintaqasida mavjud bo'lgan xavfsizlik tendensiyalari” nomli maqolasida XXI asrdagi mojarolar, jumladan, urushlarning mintaqaviy va global ta'siri tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotda urushlarning iqtisodiy oqibatlari, odam savdosi, kiber xavfsizlik va kiber jinoyatlar bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqiladi.

² Toshkent davlat moliya universiteti sayti:

https://renessans-edu.uz/files/books/2023-12-09-05-07-38_1d2ef5549613113ff744bc9a88a2b3b3.pdf

³ Namangan Davlat Universiteti sayti:

https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/08/02/NamDU-ARM-12714-IQTISODIY_0_SISH.pdf

Innovatsiya strategiyasi va urushlarning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri: X.M. Abdusattarovaning ⁴ "Inovatsiya strategiyasi" nomli o'quv qo'llanmasida innovatsiyalarning jamiyat rivojlanishidagi o'rni va roli haqida so'z yuritiladi. Ushbu asarda urushlarning innovatsion jarayonlarga va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri, shuningdek, fan-texnika taraqqiyoti qonuniyatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot XXI asrda sodir bo'layotgan urushlarning kelajakdagi iqtisodiyotga ta'sirini baholashga qaratilgan bo'lib, turli ilmiy yondashuvlar va tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi miqdoriy va sifat tahlili usullari uyg'unligi asosida shakllantirildi, bu esa urushlarning global iqtisodiyotga qanday ta'sir ko'rsatishini har tomonlama o'rganish imkonini beradi.

Tadqiqot va natijalar

XXI asrda sodir bo'layotgan urushlarning global iqtisodiyotga ta'siri tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Geosiyosiy mojarolar natijasida xalqaro savdo aloqalari uzilishi, investitsiya oqimlarining kamayishi va energiya bozorlaridagi beqarorlik global iqtisodiy tizimga jiddiy zarar yetkazmoqda. Urushlarning iqtisodiy oqibatlari asosan xalqaro savdo, ta'minot zanjirlari, inflyatsiya, davlat qarzi, mehnat bozori va texnologik innovatsiyalar kabi sohalarda yaqqol namoyon bo'lmoqda. Ushbu tadqiqotda XXI asrdagi yirik harbiy mojarolarning iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinib, ularning kelajakdagi iqtisodiy jarayonlarga ta'siri baholandi.

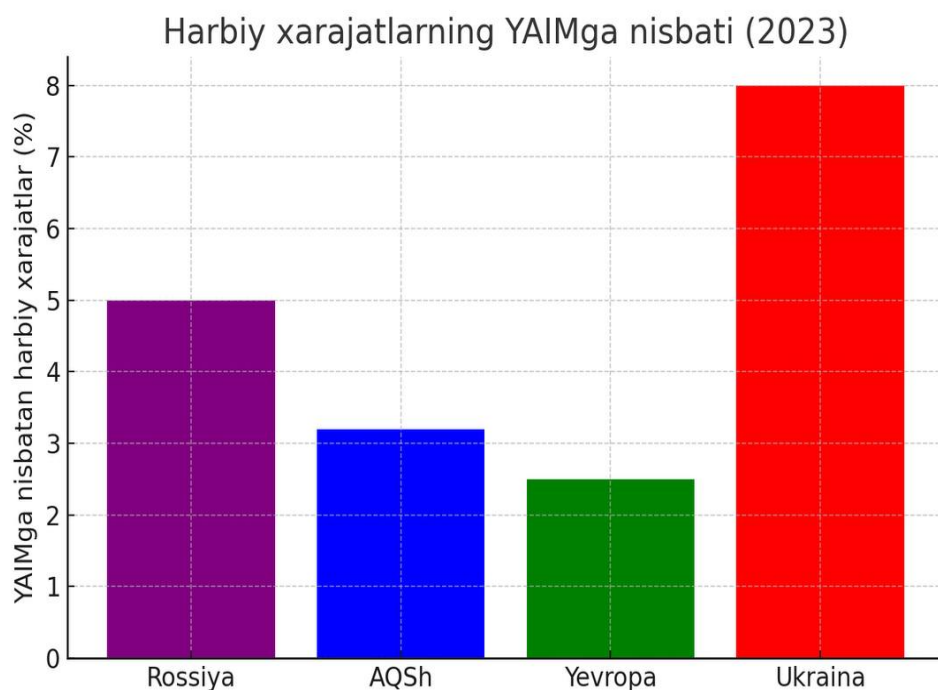
Urushlarning eng muhim iqtisodiy oqibatlaridan biri xalqaro savdo va ta'minot zanjirlarining buzilishidir. Global savdo tizimi yuqori darajada o'zaro bog'liq bo'lib, har qanday harbiy mojaro ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlarining izdan chiqishiga olib kelishi mumkin. ⁵Rossiya va Ukraina urushi natijasida Ukrainaning don eksporti 40% ga qisqardi (Jahon banki, 2023), bu esa Yaqin Sharq va Afrika davlatlarida oziq-ovqat narxining keskin oshishiga sabab bo'ldi.

⁴Abdusattarova, X.M. (2011). Innovatsiya strategiyasi. Toshkent: TDIU.
https://kitob.sies.uz/frontend/web/kitob/kitob_006357d023976c8.pdf

⁵ Kun.uz, 2022. <https://m.kun.uz/news/2022/07/22/ukraina-va-rossiya-22-iyul-kuni-don-eksporti-boyicha-kelishuv-imzolashi-mumkin>

Rossiyaga qarshi sanksiyalar natijasida neft va gaz bozorlarida yangi muvozanat paydo bo‘ldi. Yevropa Ittifoqi Rossiyaga qaramlikni kamaytirish uchun energiya importini diversifikatsiya qilishga majbur bo‘ldi. Xalqaro yuk tashish va logistika tarmoqlarida katta o‘zgarishlar yuz berdi. Qora dengiz portlarining bloklanishi eksport va import operatsiyalarini sezilarli darajada qiyinlashtirdi. Bunday holatlar xalqaro iqtisodiyotda energiya va oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solib, davlatlarni yangi strategiyalar ishlab chiqishga undamoqda.

1-rasm.XXI asrda urushlarning iqtisodiyotga ta’siri⁶

Harbiy mojarolar natijasida investorlarning ishonchi pasayib, kapital oqimlarining yo‘nalishi o‘zgaradi. Urush bo‘layotgan hududlarda investitsiyalar keskin kamayadi, aksincha, iqtisodiy barqaror davlatlarga kapital oqimi oshadi. ⁷IMF (2023) hisobotiga

⁶ The Economist, 2023. <https://www.economist.com/war-and-global-economy>

⁷ IMF (2023). Global Economic Outlook: The Effects of Geopolitical Conflicts. International Monetary Fund Report. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>

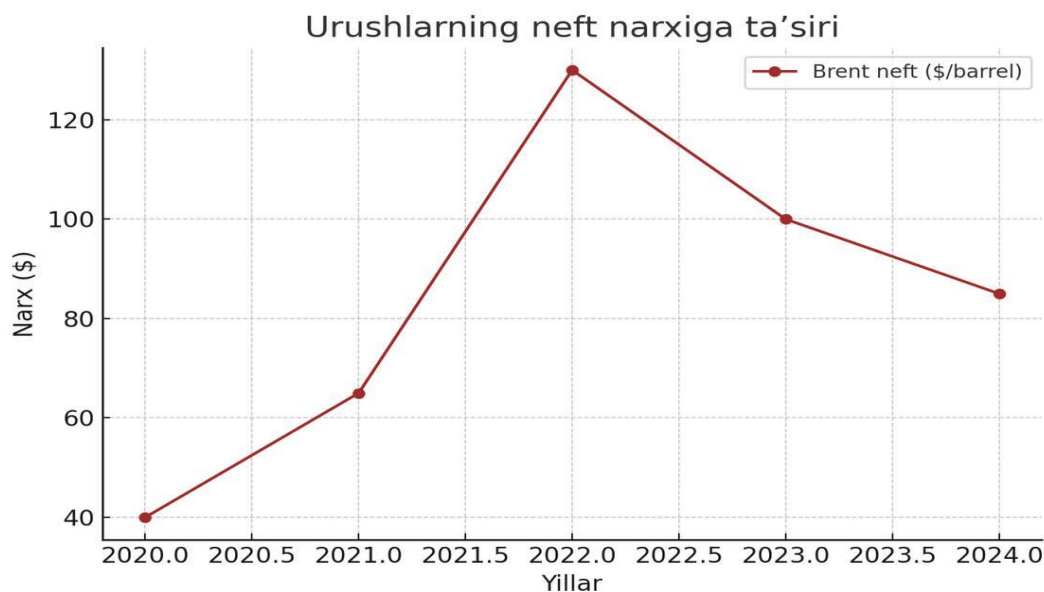

ko'ra, harbiy mojarolar natijasida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 45% ga kamaygan.⁸Sanksiyalar tufayli Rossiyaga investitsiya oqimi 70% ga pasaydi, natijada mamlakatda import o'rnini bosuvchi sanoat rivojlana boshladi.

Xitoy, Hindiston va Turkiya kabi davlatlar Rossiyadan arzon energiya resurslarini sotib olib, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish imkoniyatiga ega bo'ldi. Moliyaviy bozorlarning beqarorlashishi natijasida aksiyalar va obligatsiyalar narxi sezilarli darajada o'zgarib, investorlar xavfsizroq aktivlarga, jumladan, oltin va kriptovalyutalarga sarmoya yo'naltirishmoqda. Energetika sektori urushlarning eng ta'sirchan jabhalaridan biridir. Energiya ta'minotining uzilishi, sanksiyalar va ishlab chiqarishdagi cheklovlar global neft, gaz va elektr energiyasi narxlarining beqarorlashishiga olib keladi.

2022-yilda Brent markali neft narxi 130 dollargacha oshdi, bu esa energiya import qiluvchi davlatlar uchun qimmatga tushdi. Gaz bozorida Yevropa Ittifoqining Rossiyaga qaramligi kamaytirildi, lekin bu muqobil energiya manbalariga sarmoya ajratishni talab qildi. AQSh va Yaqin Sharqdagi neft ishlab chiqaruvchi kompaniyalar foydasi oshdi, chunki Yevropa yangi ta'minotchilar izlashga majbur bo'ldi.

2-rasm.urushlarning neft narxiga ta'siri⁹

⁸ IMF (2023). Global Economic Outlook: The Effects of Geopolitical Conflicts. International Monetary Fund Report.
• <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>

⁹ Ember Energy, 2022. <https://ember-energy.org/latest-insights/global-electricity-review-2022>

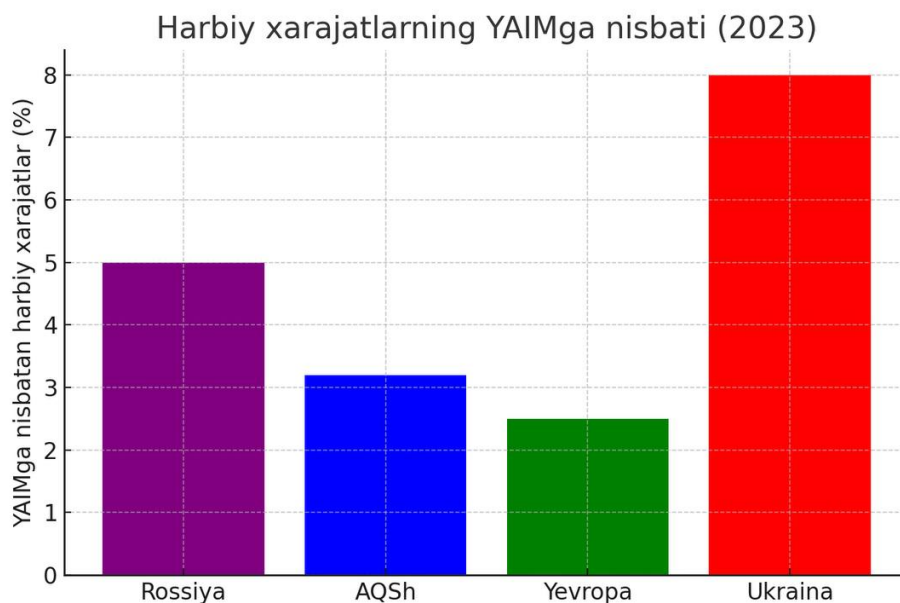
Energiyaga qaramlikni kamaytirish uchun davlatlar qayta tiklanuvchi energiya loyihalariga ko‘proq sarmoya kiritish ni boshladilar. Bu esa uzoq muddatda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtirishi mumkin. ¹⁰Harbiy mojarolar inflyatsiyaning oshishiga olib kelishi tabiiy holatdir, chunki urush natijasida ishlab chiqarish tannarxi oshadi, energetika va oziq-ovqat mahsulotlarining ta’minoti izdan chiqadi.

2022-yilda AQSh va Yevropa davlatlarida inflyatsiya 8-10% gacha ko‘tarildi, bu oxirgi 40 yildagi eng yuqori ko‘rsatkich hisoblanadi (IMF, 2023).

Harbiy xarajatlarning oshishi natijasida davlat qarzi ortib borayapti.

Xususan, Rossiya YAIMning 5% ini mudofaa sohasiga yo‘naltirmoqda.

¹¹Ukraina urushi davomida AQSh va Yevropa davlatlari Ukrainaga milliardlab dollar miqdorida harbiy yordam ajratdi, bu esa budjet defitsitining oshishiga sabab bo‘ldi. Ushbu jarayonlar uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

3-rasm.

¹⁰ BMT (2023). Global Displacement Report: The Economic Implications of Forced Migration. United Nations Refugee Agency (UNHCR) Annual Report.

• <https://www.unhcr.org/global-displacement-report-2023>

¹¹ 1. Saidrasulova, M. (2022) Gazeta.uz.

• <https://www.gazeta.uz/oz/2022/03/07/war-impacts/>

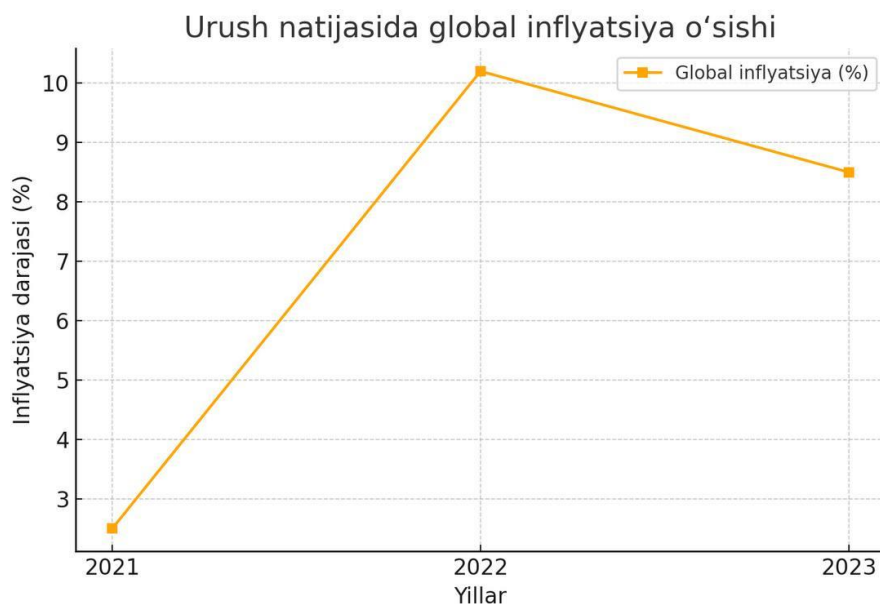
Harbiy xarajatlarning yalpi ichki mahsulotga nisbati¹²

Harbiy mojarolar natijasida millionlab odamlar o‘z yurtlarini tark etib, boshqa davlatlarga ko‘chib o‘tishga majbur bo‘lmoqda. Bu esa mehnat bozorida muvozanatsizlikka olib keladi.

¹³Ukraina urushi natijasida 5 milliondan ortiq kishi Yevropaga qochqin sifatida kelgan (BMT, 2023). Ishlab chiqarish va infratuzilma ob’ektlarining vayron bo‘lishi natijasida urush hududlarida ishsizlik darajasi oshmoqda. Migratsiya oqibatida ba’zi mamlakatlarda ishchi kuchi ko‘paygan bo‘lsa, urushayotgan davlatlarda esa yetishmovchilik yuzaga kelgan. Bu esa uzoq muddatda iqtisodiy rivojlanish jarayonini murakkablashtiradi. Urushlar ba’zan texnologik yutuqlarga ham turtki beradi. Mudofaa sanoati rivojlanishi natijasida dron texnologiyalari va sun’iy intellekt bo’yicha yangi

yutuqlar yuzaga keldi. Qurol-yarog‘ sanoati investitsiyalari oshib, ba’zi davlatlar bu jarayondan iqtisodiy foyda ko‘rmoqda

4-rasm. Urush natijasida global inflyatsiya o‘shishi¹⁴

¹² The Economic Consequences of the Russia-Ukraine War. World Bank Economic Briefing.

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/04/10/economic-consequences-of-the-russia-ukraine-war>

¹³ Global Displacement Report: The Economic Implications of Forced Migration. United Nations Refugee Agency (UNHCR) Annual Report.

<https://www.unhcr.org/global-displacement-report-2023>

¹⁴BMT (2023). Global Displacement Report: The Economic Implications of Forced Migration. United Nations Refugee Agency (UNHCR) Annual Report.

<https://www.unhcr.org/global-displacement-report-2023>

Ko'plab yangi texnologiyalar dastlab harbiy maqsadlar uchun ishlab chiqilsa-da, keyinchalik fuqarolik sohalarida ham qo'llanilishi mumkin. Biroq, urushlar olib kelgan innovatsiyalar iqtisodiy zararlarni qoplash uchun yetarli emas.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, XXI asrdagi urushlar global iqtisodiyotga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro savdo, investitsiyalar, energetika bozori va mehnat migratsiyasi kabi omillar urushlar natijasida sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Uzoq muddatli istiqbolda davlatlar iqtisodiy strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'lishadi, bu esa yangi iqtisodiy model shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar

XXI asrda sodir bo'layotgan urushlar global iqtisodiyotga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatishi mumkinki, harbiy mojarolar xalqaro savdo, investitsiyalar, energiya bozorlari, inflyatsiya, mehnat bozori va texnologik rivojlanishga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Urushlarning iqtisodiy oqibatlari qisqa va uzoq muddatli bo'lib, ular davlatlarning iqtisodiy siyosatini o'zgartirishga majbur qilayapti.

Xalqaro savdo va ta'minot zanjirlari izdan chiqmoqda. Urushlar natijasida eksport va import hajmi kamayayapti, bu esa oziq-ovqat va energiya narxlarining oshishiga sabab bo'lyapti. Xususan, Rossiya va Ukraina o'rtasidagi urush natijasida don eksportining 40% ga qisqarishi global oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solayapti.¹⁵ Investitsiya oqimlari o'zgarib borayapti. Urushlar natijasida beqarorlik ortib, investorlar xavfsiz mintaqalarga kapital yo'naltirilayapti. Rossiyaga qarshi sanksiyalar mamlakatga xorijiy sarmoya oqimini 70% ga kamaytirgan bo'lsa, Hindiston va Xitoy kabi mamlakatlar esa energiya bozorida yangi imkoniyatlarga ega bo'layapti.

¹⁶Energetika bozori beqarorlikka uchramoqda. Neft va gaz narxlarining keskin oshishi energiya import qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatyapti. 2022-yilda Brent markali neft narxi 130 dollargacha oshib, ishlab chiqarish xarajatlarini

---

¹⁵ 2. Blanchard, O., & Gali, J. (2021). Global Conflicts and Inflation: The Energy Shock Connection. *Economic Policy Review*, 39(2), 75-98.

https://www.nber.org/people/olivier_blanchard

¹⁶ 3. Collier, P. (2022). Wars, Migration, and Labor Market Shocks. *Cambridge Journal of Economics*, 46(1), 15-36.

• <https://academic.oup.com/cje/article/46/1/15/6326056>

oshirdi. ¹⁷ Inflyatsiya va davlat qarzi oshmoqda. Urushlar natijasida oziq-ovqat va energiya narxlari ko‘tarilib, inflyatsiyaning oshishiga sabab bo‘ldi. 2022-yilda Yevropa va AQShda inflyatsiya 8-10% ni tashkil qildi. Davlatlar harbiy xarajatlarni oshirganligi sababli budjet ham ortmoqda.

Mehnat bozori o‘zgarishlarga uchrayapti. Urush natijasida millionlab odamlar qochqin sifatida boshqa davlatlarga ko‘chiishga urinayapti, bu esa ishchi kuchining notekis taqsimlanishiga sabab bo‘lmoqda. ¹⁸ Texnologik rivojlanish tezlashayapti. Mudofa sanoatiga qaratilgan investitsiyalar dronlar, sun‘iy intellekt va kiberxavfsizlik sohalarida yangi yutuqlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytgana, Davlatlar import va eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish orqali urush natijasida yuzaga keladigan ta‘minot zanjiri uzilishlarining oldini olishi lozim. Bundan tashqari Mahalliy ishlab chiqarishni rag‘batlantirish orqali importga qaramlikni kamaytirish kerak. Oziq-ovqat va energetika xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha zaxiralarni shakllantirish davlatlar uchun strategik ahamiyatga ega.

Urush natijasida beqarorlik ortgani sababli, davlatlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qo‘shimcha kafolat va rag‘batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishi lozim. Moliyaviy bozorlarni himoya qilish uchun xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va moliyaviy shoklarga qarshi choralar ishlab chiqish zarur. Sanksiyalarga duchor bo‘lgan davlatlar uchun iqtisodiy barqarorlik strategiyalarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalarni oshirish orqali davlatlar neft va gazga qaramlikni kamaytirishi lozim. Yashil energiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlash va energiya tejavchi texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi. Energiya import qiluvchi davlatlar uzoq muddatli kelishuvlar orqali ta‘minot xavfsizligini oshirishi kerak.

Pul-kredit siyosatini optimallashtirish orqali inflyatsiyani jilovlash lozim. Harbiy xarajatlarni muvozanatlashtirish va budjet taqchilligini kamaytirish uchun aniq moliyaviy

¹⁷ 11. BMT (2023). Global Displacement Report: The Economic Implications of Forced Migration. United Nations Refugee Agency (UNHCR) Annual Report.

• <https://www.unhcr.org/global-displacement-report-2023>

¹⁸ 7. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest, and Money. Macmillan Press..

• <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>

strategiyalar ishlab chiqilishi kerak. Davlat xarajatlarini samarali boshqarish va iqtisodiy tiklanishga yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Urush natijasida migratsiya oqimi ortib borayotganligi sababli, qochqinlar mehnat bozoriga integratsiya qilinishi uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish kerak. Ishchi kuchi migratsiyasining iqtisodiyotga salbiy ta‘sirini kamaytirish uchun malaka oshirish dasturlari va ta‘lim loyihalarini kengaytirish muhim.

Urush natijasida rivojlangan mudofaa texnologiyalarining tinch maqsadlarda qo‘llanilishi ta‘minlanishi lozim. Yangi texnologik innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanish jarayoniga integratsiya qilish orqali uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishga erishish mumkin. Sun‘iy intellekt, robototexnika va kiberxavfsizlik sohalariga investitsiyalarni oshirish texnologik yetakchilikni ta‘minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, XXI asrdagi urushlar global iqtisodiy jarayonlarga jiddiy ta‘sir o‘tkazmoqda. Ular xalqaro savdoni beqarorlashtirib, investitsiya oqimlarini o‘zgartirmoqda, energetika bozoridagi o‘zgarishlar esa inflyatsiyaning oshishiga sabab bo‘lmoqda. Shu sababli, davlatlar va xalqaro tashkilotlar ushbu salbiy ta‘sirlarni minimallashtirish uchun yangi iqtisodiy strategiyalar ishlab chiqishlari zarur.

Kelajakda davlatlar energiya mustaqilligini oshirish, investitsiya muhitini barqarorlashtirish, savdo tarmoqlarini diversifikatsiya qilish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali urushlarning iqtisodiy oqibatlarini kamaytirishga harakat qilishi lozim.

Agar davlatlar ushbu tavsiyalarni inobatga olib, uzoq muddatli iqtisodiy strategiyalar ishlab chiqsa, urushlarning global iqtisodiyotga ta‘siri sezilarli darajada yumshatilishi mumkin.

Foydalanilgan ma'lumotlar

1. Aizenman, J., & Glick, R. (2021). Military Conflicts and Capital Flows: An Empirical Investigation. *Journal of International Money and Finance*, 114, 102-133.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022199614001457>

2. Blanchard, O., & Gali, J. (2021). Global Conflicts and Inflation: The Energy Shock Connection. *Economic Policy Review*, 39(2), 75-98.

https://www.nber.org/people/olivier_blanchard

3. Collier, P. (2022). Wars, Migration, and Labor Market Shocks. *Cambridge Journal of Economics*, 46(1), 15-36.

<https://academic.oup.com/cje/article/46/1/15/6326056>

4. Hamilton, J. D. (2020). Oil Prices and Global Conflicts: How Wars Influence Energy Markets. *Energy Economics*, 88, 112-130.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0140988320301234>

5. Mishra, P., & Sharma, R. (2022). The Impact of Wars on Global Trade: A Historical Perspective. *Review of World Economics*, 158(3), 501-527.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10290-022-00451-7>

6. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2021). War, Debt, and Financial Crises. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 13(4), 85-102.

<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/mac.20200001>

7. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Macmillan Press.

<https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>

8. Jahon banki (2023). The Economic Consequences of the Russia-Ukraine War. World Bank Economic Briefing.

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/04/10/economic-consequences-of-the-russia-ukraine-war>

9. IMF (2023). Global Economic Outlook: The Effects of Geopolitical Conflicts. International Monetary Fund Report.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>

10. OECD (2023). Sanctions and Economic Adjustments: The Case of Russia. OECD Policy Papers.

<https://www.oecd.org/economic-outlook/>

11. BMT (2023). Global Displacement Report: The Economic Implications of Forced Migration. United Nations Refugee Agency (UNHCR) Annual Report.

<https://www.unhcr.org/global-displacement-report-2023>

12. Saidrasulova, M. (2022). “Har qanday urush va harbiy-siyosiy ziddiyatlar — og’ir iqtisodiy oqibatlariga olib keladi.” *Gazeta.uz*.

<https://www.gazeta.uz/oz/2022/03/07/war-impacts/>

13. Abduraxmonov, F. (2023). “Iqtisodiy globallashuvning nazariy asoslari.” *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 1(11-12).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

<https://www.researchgate.net/publication/378544300> Iqtisodiy globallashuvning nazariy asoslari

14. Urolboyev, Sh. Sh. (2024). “Sanoati rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion rivojlanish loyihalarini boshqarish.” Pedagogics International Research Journal, 58(2).

<https://pedagogs.uz/ped/article/download/1379/1338/2653>

15. Sharipov, Q. A. (2023). “Evropa Ittifoqining shakllanishi.” Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 1(11-12)

<https://www.researchgate.net/publication/376516562> Evropa Ittifoqining shakllanishi

16. Hamilton, J. D. (2020). “Oil Prices and Global Conflicts: How Wars Influence Energy Markets.” Energy Economics, 88, 112-130.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0140988320301234>

BADIIY MATNDA MULOQOT MADANIYATINING FILOLOGOK EKSPERTIZASI

Qorjovov Elmurod Abdumo‘min o‘g‘li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-kurs magistranti

qorjovovelmurod492@gmail.com

+99895 757 05 08

ANNONTATSIYA

Maqolada muloqot madaniyatining filologik ekspertizasining vujudga kelishi va fanlar bilan aloqasi va uning badiiy matnda xususiyatlari haqida fikrlar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: muloqot, zamonaviy jamiyat, ekspertiza, badiiy matn, usullar, muloqot madaniyati, ekspertizaning usullari, muloqotning dialogik xususiyati.

PHILOLOGICAL EXPERTISE OF COMMUNICATION CULTURE IN A LITERARY TEXT

The article presents thoughts on the emergence of philological expertise in the culture of communication, its relationship with the sciences, and its features in literary texts.

Key words: communication, modern society, expertise, literary text, methods, communication culture, methods of expertise, dialogic nature of communication.

KIRISH:

Hozirgi kunda jamiyatning asosini tashkil qilgan va o‘tmishdan ma’lum bo‘lgan muloqot madaniyati rivojlanib kelgan. Badiiy matnda bu muloqotning ahamiyati esa insonlarning ajralmas bir qismiga aylanib ulgurganligi hech kimga sir emas. Shunga ko‘ra, bu madaniyat badiiy asarlarda esa kishilarning hamkorlikdagi faoliyati va ehtiyojlari asosida tug‘iladigan va ular o‘rtasidagi aloqa rivojlanishining ko‘p qirrali jarayonidir. Muloqot hamkorlikdagi

faoliyat qatnashchilari o'rtasida axborot almashinishni o'z ichiga oladi va bu muloqotning kommunikativ ko'rinishida ifodalanadi. Hozirda badiiy matnlarni tahlil qilishining yangidan yangi yuzaga kelishi badiiy matnning barcha xususiyat-mohiyatini kengroq tahlil qilish imkoniyatini yuzaga chiqarmoqda.

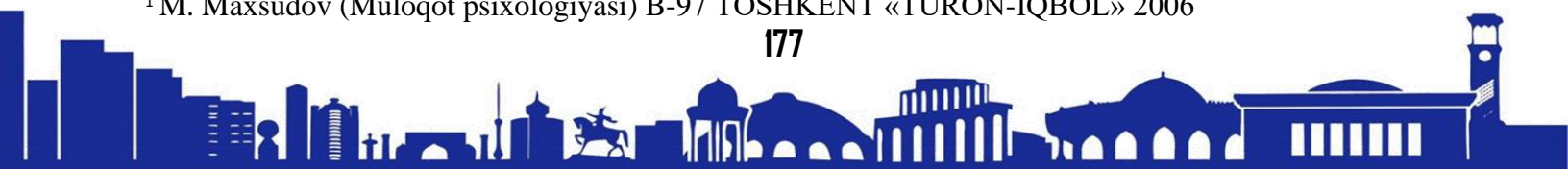
ASOSIY QISM

Hozirgi davrda muloqot madaniyati muhim imkoniyatlarni vujudga keltirdi, ya'ni insonlarning o'ziga xos bo'lgan munosabatlari, xatti-harakatlarini namoyon qiladigan bir muhitni shakllantirdi, chunki bunda har bir kishi bu borada bir qadar ijtimoiy aloqaga kirishadi. Shunday qilib, muloqot madaniyati – bu o'ziga xos aloqa standartlari sifatida odamlar o'rtasidagi munosabatlar normalari, usullari, shakllari to'plamidir. Bundan tashqari, muloqot madaniyatini shakllantirish axloqiy tarbiyaning bo'limlaridan biri bo'lganligi sababli shakllangan axloqiy madaniyat ko'p jihatdan aynan muloqot madaniyatida va shu bilan birga o'zini namoyon qiladi.

Har bir normal kishi o'zini o'zgalarni tinglashga, o'z fikrini birovlariga yetkazishga, ya'ni gapirishga, fikrlarini ba'zan yozma tarzda bayon etishga tug'm a qobiliyatli dav tasavvur qiladi. Lekin ana shu birovlarni tushunish va o'z fikrlarimiz, o'ylarimizni birovlariga yetkaza olish qobiliyati bizning insoniy munosabatlar tizimida ekanligimizni, har birimiz o'zimizga o'xshash inson jamiyatisiz mavjud bo'la olmasligimizni bildiradi. Muloqotning turi va shakllari turlichadir. Masalan, bu faoliyat bevosita yuzma-yuz bo'lishi, u yoki bu texnik vositalar (telefon, telegraf va boshqalar) orqali amalga oshiriladigan, biror professional faoliyat jarayonidagi amaliy yoki do'stona bo'lishi; subyekt-subyekt tipli (dialogik, sheriklik) yoki subyekt-obyektli (monologik) bo'lishi mumkinligini professor V. Karimova ta'kidlaydi.¹

Insoniy munosabatlar o'zaro shunday ta'sir jarayonlariki, unda shaxslararo munosabatlar shakllanadi va namoyon bo'ladi. Bunday jarayon dastlab kishilar o'rtasida ro'y beradigan fikrlar, hiskechinmalar, tashvish-quvonchlar almashinuvini nazarda tutadi. Kishilar muloqotda bo'lgani sari ular o'rtasida umumiylik, o'xshashlik va uyg'unlik kabi sifatlar paydo bo'ladi, ular bir-birlarini bir qarashda tushunadi yoki «yarimta jumladan» ham fikr ayon bo'ladi, ayrim hollarda esa ana shunday muloqotning tig'izligi teskari

¹ M. Maxsudov (Muloqot psixologiyasi) B-97 TOSHKENT «TURON-IQBOL» 2006

reaksiyalarni — bir-biridan charchash, gapiradigan gapning qolm asligi kabi vaziyatni keltirib chiqaradi. M asalan, oila muhiti va undagi munosabatlar ana shunday tig'iz munosabatlarga kiradi. Faqat bunday tig'izlik oilaning barcha a'zolari o'rtasida emas, uning ayrim a'zolari o'rtasida bo'lishi mumkin.

Badiiy matnda muloqot madaniyatining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: Birinchidan, tilning estetik funksiyasi, obrazlilik, ramziylik, muloqotning dialogik xususiyati, nutqning individual xususiyatlari va shu kabilar. Ikkinchidan, filologik ekspertizada esa badiiy matnni tahlil qilish usullari, tilning grammatik va leksik xususiyatlarini o'rganish, obrazlarni tahlil qilish, matnning ma'naviy-axloqiy yukini aniqlash. Uchinchidan, muloqot madaniyatining buzilishiga doir fikrlar ilgari suriladi va badiiy matnda qo'llaniladigan muloqotning buzilishi, tilning qo'polligi, haddan tashqari obrazlilik, muloqotning g'ayrioddiy shakllari va ularning badiiy ma'nosi putur yetishi natijasi. Shu bilan birga, muloqot madaniyatining muhimligi ham ahamiyat kasb etadi va bu borada esa badiiy matnni tahlil qilish orqali muloqot madaniyatini o'rganishning ahamiyati, muloqot madaniyatining insoniyat hayotining barcha jabhalarida muhimligini o'z ichiga oladi.

A.N.Vasileva informatsion tarzdagi ifodadorlik bilan hissiy va ta'sir etuvchi ifodalilikni ajratib, ularning har birini ikki kichik guruhga ifodaning ochiq (eksplisit) va yopiq (implisit) shaklda namoyon bo'lishi kabi turlarga bo'ladi. Badiiy nasrning muhim belgilaridan biri nasriy matnlarda obrazli ifodalarning keng ko'lamda qo'llanilishidir. Badiiy ifodalar kishining his-tuyg'ulariga ta'sir qilmay qolmaydi. Natijada undan zavq olinadi. Badiiy nasrda nutq madaniyati naqadar muhim ekanligini yozuvchilarimizning asarlari orqali tahlil qilamiz.²

Demak, muloqot madaniyati badiiy matnda uning ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, unda ta'sirchanlikni, obrazlilikni va bo'yoqdorlikni ta'minlovchi keng imkoniyatlar mavjud. Shu bilan birga, turli toifa vakillari bu jarayonni o'rganganlar va ularning badiiy jihati bilan birga uni filologik tomondan tahlil jarayonlarida ularning leksik, semantik va orfografik xususiyatlari ham uning muhim qirralaridan biri hisoblanadi. Chunki bu kabi jihatlarlari badiiy asardagi obrazlarning so'zlashuv

² Григорьев В.П. Кўрсатилган асар. – Б. 108

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

jarayonida kerakli omillardir. Shu sababli muloqot madaniyatining filologik tahlili jarayonida ularning ham til va adabiy jarayonda, ya'ni nutq jarayonida muhimdir.

Shuning uchun badiiy matndagi filologik ekspertizaga jiddiy muammo sifatida qarash va undagi nutq jarayonida muhim bo'lgan tomonlarini filologik tahlil qilish va ularni nayomon qilishdan iborat.

XULOSA:

Badiiy asarlarda muloqotning turli xil ko'rinishlari mavjud va ularni tahlil qilish va o'rganish borasida, avvalo, ularning matnda qo'llangan jihatlarini hisobga olgan holda o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki filologik ekspertiza turli sohalarda qo'llaniladi. Masalan, adabiyotshunoslik, tarixshunoslik huquqshunoslik va lingvistikada muloqot funksiyalarini o'rganish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M. Maxsudov (Muloqot psixologiyasi) B-97 TOSHKENT «TURON-IQBOL» 2006
2. Григорьев В.П. Кўрсатилган асар. – Б. 108
3. Boltaboyev A.A. Muloqot olami: sub'ektlararo munosabatlar muammosi. – T.: O'zMU axborotnomasi, 2019. №2.

IJTIMOYIY TARMOQLARNING TURIZM RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Mustafoqulova Diyora Azimjon qizi

Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti

Tashqi siyosat va xalqaro iqtisodiy munosabatlar fakulteti turizm va mehmondo'stlik
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu ishda ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy turizm sohasidagi o'rni, ahamiyati va ular orqali turizm industriyasini rivojlantirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Mavzuda ijtimoiy tarmoqlarning turistlarning xulq-atvoriga ta'siri, sayohatni tanlash jarayonida kontentning roli, reklama va brend imijining shakllanishi kabi asosiy jihatlar yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston va dunyo bo'yicha ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish statistikasi, ularning turizm bozoriga ta'siri, turistik tashkilotlarning raqamli marketing strategiyalaridan foydalanish darajasi ko'rib chiqilgan. Ishda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish jarayonida uchraydigan muammolar — yolg'on kontent, salbiy sharhlar, raqamli savodxonlik pastligi va kiberxavfsizlik kabi masalalar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy yechimlar taklif etilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlar turizmni targ'ib qilish, turistlarni jalb qilish va brend imijini mustahkamlashda muhim strategik vosita ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, turizm sanoati, raqamli kommunikatsiyalar, Instagram, Telegram, Facebook, turistlarninjalb qilish, destinatsiya, statistika va online axborot oqimi.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida raqamli kommunikatsiyalar, xususan, ijtimoiy tarmoqlar turizm sanoatining eng muhim drayverlaridan biriga aylanmoqda. Bugungi kunda dunyo bo'ylab sayohat qiluvchilarning aksariyati ma'lumot izlash, marshrut tanlash, xizmatlar sifati bilan tanishish, boshqa turistlarning tajribasini o'rganish va yakuniy qaror qabul qilish jarayonlarida aynan ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadi. Shu bois, ijtimoiy tarmoqlar turistik faollikni kuchaytiruvchi, marketing jarayonlarini

optimallashtiruvchi, turistlar bilan ikki tomonlama aloqani ta'minlovchi strategik platforma sifatida qaralmoqda.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali kontent almashinuvi, foto va video materiallar tarqatilishi, "real vaqt"da fikr-mulohazalar berilishi turistik yo'nalishlarning ommalashuviga, brend imijining shakllanishiga hamda turistik hududlar reytingining oshishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, bloggerlar, vloggerlar va kontent yaratuvchilarning auditoriyaga bevosita ta'siri destinatsiyalarni targ'ib qilishda an'anaviy marketing vositalaridan ko'ra samaraliroq natija bermoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar turistik tashkilotlar uchun mijozlar xulq-atvorini o'rganish, ehtiyojlarni aniqlash, tezkor tahlil qilish va mijozlar bilan mustahkam munosabatlar o'rnatish imkoniyatini yaratadi. Dunyo turizmida kuzatilayotgan bu jarayon O'zbekiston turizm sohasida ham faol amalga oshirilmoqda: milliy brendlarni targ'ib qilish, hududiy turizm imkoniyatlarini keng yoritish, onlayn axborot oqimini kuchaytirish hamda xizmatlar sifatini oshirishda ijtimoiy tarmoqlarning roli tobora ortib bormoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur mavzuning o'rganilishi turizmni raqamlashtirish, marketing strategiyalarini takomillashtirish, yangi auditoriyalarni jalb qilish va turistik oqimni barqaror rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ilmiy maqolaning dolzarbligi, ma'lumotlarning ishonchligi va yolg'on kontentlar: Ijtimoiy tarmoqlarda turistik joylar haqida noto'g'ri yoki bo'rttirilgan ma'lumotlar tarqatilishi turistlar qaroriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yolg'on sharhlar, sun'iy "layklar" yoki reklama maqsadida yaratilgan kontentlar destinatsiya haqidagi haqiqiy tasavvurni buzadi. Raqamli marketing strategiyalarining sustligi: Ko'plab turistik tashkilotlar ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatidan to'liq foydalana olmaydi. Sifatli kontentning yetishmasligi, professional SMM yondashuvining yo'qligi, auditoriya tahliliga e'tiborning kamligi targ'ibot samaradorligini pasaytiradi. Ijtimoiy tarmoqlarda raqobatning kuchayishi: Turistik brendlar o'rtasida raqobat juda kuchli. Qisqa vaqt ichida e'tiborni jalb qila oladigan kontent yaratish qiyinlashib bormoqda. Kichik turfirmalar esa moliyaviy va texnik resurslar yetishmasligi sabab raqobatda ortda qolmoqda. Mijozlar bilan muloqotning kechiktirilishi: Ijtimoiy tarmoqlarda turistlar tomonidan berilgan savollarga vaqtida javob berilmasligi, shikoyatlarning e'tiborsiz qolishi xizmat ko'rsatish sifatiga salbiy ta'sir qiladi va brend obro'sini pasaytiradi. Salbiy sharhlarning tez tarqalishi: Birgina salbiy fikr, video yoki post qisqa muddatda juda katta auditoriyaga

tarqalib ketishi va turistik obyekt imijiga zarar yetkazishi mumkin. Ko‘plab obyektlar bunday PR inqirozlarni boshqarish bo‘yicha malakaga ega emas. Raqamli savodxonlik darajasining pastligi: Turistik sohada faoliyat yurituvchi xodimlarning SMM, raqamli marketing, analitika va reklama bo‘yicha yetarli bilimga ega emasligi ijtimoiy tarmoqlarni samarali yuritishda muammolarga olib keladi. Maxfiylik va kiberxavfsizlik xavflari: Turistlar haqidagi ma‘lumotlar, online bronlar, to‘lovlar yoki shaxsiy ma‘lumotlarning ijtimoiy tarmoqlar bilan bog‘liq xavfsizligi doimo tahdid ostida. Xakerlik hujumlari, firibgarliklar yoki soxta sahifalar xavf tug‘diradi. Kontent sifati va professional yondashuv yetishmasligi: Ko‘plab turistik obyektlar fotosuratlar, videolar yoki matnlarni professional darajada tayyorlamaydi. Bu esa destinatsiyaning jozibadorligini kamaytiradi va turistlarda salbiy tasavvur uyg‘otishi mumkin. Algoritmilar o‘zgarishi tufayli targ‘ibotning barqaror emasligi: Ijtimoiy tarmoqlar platformalari tez-tez algoritmlarini o‘zgartiradi. Natijada, avval yaxshi ishlagan reklama yoki kontent ko‘rinmasdan qolishi, qamrovning keskin pasayishiga olib kelishi mumkin.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun, turistik tashkilotlar kontentni faqat tasdiqlangan ma‘lumotlar asosida tayyorlashi zarur; foto va videolar professional darajada yaratilishi, real holatni aks ettirishi kerak; sun‘iy sharhlar o‘rniga haqiqiy mehmonlar fikrlarini rag‘batlantirish maqsadga muvofiq; har bir turistik tashkilot uchun SMM strategiya ishlab chiqilishi; auditoriya tahlili, kontent rejasi, reklama maqsadlari; mutaxassislar uchun doimiy treninglar, master-klasslar va SMM bo‘yicha malaka oshirish kurslari tashkil etish; virtual sayohatlar, 360° videolar, dron orqali suratga olingan kontent yaratish; turistlarni jalb etuvchi interaktiv aksiyalar, tanlovlar va hashtag kampaniyalarini yo‘lga qo‘yish; SMM bo‘yicha 24/7 javob berish tizimini yo‘lga qo‘yish (chat-bot, qo‘llab-quvvatlash operatori); shikoyatlar bo‘yicha “tezkor javob” protokoli ishlab chiqish; inqiroz kommunikatsiyasi bo‘yicha maxsus yo‘riqnomalar ishlab chiqish; salbiy fikrlarni o‘chirib qo‘yish emas, balki muammoni hal qilish orqali ijobiy obraz yaratish, turistlarning kamchiliklar bo‘yicha fikrlarini xizmat sifatini oshirish uchun tahlil qilish; blogerlarni tanlashda ularning auditoriya sifati, mavzuga mosligi va ishonchliligiga e‘tibor berish; OTMlar va malaka oshirish markazlarida zamonaviy raqamli marketing fanlarini keng joriy etish; rasmiy sahifalar uchun ikki bosqichli himoya tizimlarini joriy etish; firibgarlikka qarshi maxsus algoritmilar va monitoring tizimlarini yo‘lga qo‘yish; turistlarning ma‘lumotlarini himoya qilish bo‘yicha maxsus standartlar ishlab chiqish;

kontent yaratishda dizayner, fotograf, videograf va matnshunoslarni jalb etish; destinatsiyalar imijini yaxshilash uchun brending va storytelling usullaridan foydalanish; kontentni turli formatlarda (reels, vlog, animatsiya, podcast) taklif qilish; bitta platformaga qaram bo‘lmasdan, bir nechta ijtimoiy tarmoqlarda faol bo‘lish; kontentni muntazam yangilab borish, trendlarni kuzatish va moslashish; reklama strategiyalarini muntazam test qilish va optimallashtirish.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, hozirgi kundagi eng ommabop ijtimoiy tarmoqlarga aylanib ulgurgan “Instagram”, “Facebook”, “Tik tok”, “YouTube”, “Telegram” hisoblanadi. Bu ijtimoiy tarmoqlar orqali biz, dunyodagi barcha yangiliklardan xabardor bo‘lamiz, kun davomida chiqayotgan yangidan yangi qonunlar, Prezident olib borayotgan islohotlar bilan ham tanishib chiqmoqdamiz. Global statistikada; 2024-yil hisobiga ko‘ra ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari 5,04 milliardga yetdi, bu esa dunyo aholisining taxminan 62,3 % ga to‘g‘ri keladi. O‘rtacha bir ijtimoiy media foydalanuvchisi har kuni 2 soat 23 daqiqa vaqtini ijtimoiy tarmoqlarda sarflaydi. Global darajada esa foydalanuvchilar oylik o‘rtacha 6, 7 ta ijtimoiy platformadan foydalanadi. Endi esa bu statistikani O‘zbekiston holatiga ko‘ra ko‘rsak, 2025-yil oktabr oyida 14,1 million ijtimoiy tarmoq (ya’ni turli tarmoqlardan ro‘yxatdan o‘tganlar hisobi) mavjud. Bu esa O‘zbekiston aholisining 37,9 % ga teng.

Internet foydalanuvchilarning 95% doimiy ravishda onlayn bo‘ladi; telegram juda keng tarqalgan: so‘rovda qatnashgan internet foydalanuvchilarning 99%, Ijtimoiy tarmoqlarda: 60% foydalanuvchilar har kuni kiradi, 39% esa har kuni 3 soatdan ortiq vaqt sarflaydi; Instagram kunlik erkin auditoriyada yetakchi platformalardan biri: onlayn foydalanuvchilarning 68% i Instagramdan foydalanadi.

Muhokama va natijalar

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar orqali yaratiladigan emotsional kontent turistlarda qiziqish uyg‘otib, ularni yangi joylarni kashf etishga undaydi. Turistik tashkilotlar uchun esa ijtimoiy tarmoqlar marketing strategiyalarini diversifikatsiyalash, mijozlar bilan bevosita muloqot qilish, ularning ehtiyojlari va xatti-harakatlarini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, samolyot chiptalarini, mehmonxona bronlarini, ekskursiya xizmatlarini onlayn reklama qilish orqali sotuvlarni oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy tarmoqlarning turizmga ta’siri O‘zbekiston misolida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda mamlakat turistik brendlarning ommalashuvi, yangi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

yo‘nalishlarning targ‘ib qilinishi, blogerlik va raqamli marketingning rivoji turistlar oqimining ko‘payishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, “Instagram”, “Facebook”, “YouTube”, “Telegram” va “TikTok” platformalari orqali olib borilayotgan targ‘ibotlar mahalliy va xalqaro auditoriyani jalb etishning eng samarali yo‘nalishlaridan biriga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulov Sh., Yo‘ldosheva D. Turizm marketingi. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. — 256 b.
2. Qurbonov H., Xudoyqulova N. Turizm asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 304 b.
3. Sharipov K. Turizm menejmenti. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2020. — 240 b.
4. Jo‘rayev A. Raqamli marketing asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. — 210 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi. Turizmni rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot. — Toshkent, 2023.
6. Abdurahmonov Q., To‘laganov N. Marketing asoslari. — Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2020. — 352 b.
7. Normatov S. Ijtimoiy kommunikatsiyalar va OAV. — Toshkent: Fan, 2018. — 280 b.
8. O‘zMilliyAxborotAgentligi (O‘ZA). O‘zbekistonda turizmning raqamlashtirilishi bo‘yicha yangiliklar. — Elektron resurs.Rejim: <https://uza.uz/Murojaat> sanasi: 2025.
9. Daryo.uz. Ijtimoiy tarmoqlarning turizmga ta’siri haqidagi maqolalar. — Elektron resurs.
10. UNWTO O‘zbekistan bo‘limi. Turizmda raqamlashtirish bo‘yicha ma’lumotlar. — Elektron resurs.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH KITOBLARIDAGI ILMIY-OMMABOP MATNLAR VA ULARNI O'RGANISH USULLARI

Normurodova Nigora Abdusattorovna

O'zMPU "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
va metodikasi" kafedrası Dots.PHD

Tulegenova Araylim Marat qizi

Nizomiy nomidagi O'zMPU 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ilmiy-ommabop maqolalarni uzviy birlikda o'rganish o'quvchilarning har bir mavzuda bayon etilgan tarixiy - adabiy hodisalarni, ular o'rtasidagi umumiylikni, har bir davrga ega xususiyatlarni anglab olishlarini ta'minlaydi. Ular bolalarni kelgusida gazeta va jurnallarni o'qishga tayyorlaydi, ijtimoiy - siyosiy, tabiatshunoslik atamalarini o'zlashtirishga yordam beradi, ularning mantiqiy tafakkurini va nutkini o'stiradi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf yoshidagi bola uchun o'yin faoliyatidan birdaniga aqliy faoliyat jarayoniga kirishi birmuncha qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Bilim egallash ishtiyohida bo'lgan va moddiy olamning turli qirralariga qiziquvchan bu yoshdagi bolalarda bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, albatta, toliqish holati ro'y berishi muqarrar. Ana shunday vaziyatni nazarda tutgan holda, maktabda madaniy ko'nikmalarni shakllantiruvchi sharoitlar yaratish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun maktabda qishki bog', suv havzasi va dam olish xonalari tashkil etish lozim. Bu esa kichik maktab yoshidagi bolaning ona tabiatga ijobiy munosabatini shakllantirib, har bir faslning o'ziga xos ko'rkini anglash va tabiat in'omlarini idrok eta olishiga undaydi. Shuningdek, maktabda dam olish xonalarining ham tashkil etilishi aqliy toliqish ro'y berayotgan o'quvchida ruhiy yengillanish imkonini beradigan qulay sharoit hisoblanadi. Maktabda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida hamkorlik muhitining ta'minlanishi bilimlarni o'zlashtirish jarayonini bir qadar yengillashtiradi. Ya'ni, bunda o'qituvchi har bir o'quvchini yaqindan, yakka tarzda o'rganish imkoniga ega bo'lib, uning shaxsidagi individual xususiyatlarini aniqlash orqali yondashish yo'llarini belgilaydi. O'qituvchi o'quvchilar bilan doimiy suhbatda, hamkorlikda bo'lishi natijasida, ular bilan sirlashish, til topishish hamda qiziqish va qobiliyatlarini aniqlab yo'naltirish imkoniyatiga ham ega

bo‘ladilar. Bu esa, o‘z navbatida ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘zlashtirish darajasining yaxshilanishi uchun muhimdir. hozirgi kunda o‘quvchilarga zamonaviy bilimlarni berish uchun o‘qituvchining o‘zi bilimdon, boy pedagogik tajribaga ega bo‘lishi lozimdir.

Ilmiy-ommabop matn va maqolalar ifodasi har bir sinfdan o‘ziga xos talqinga ega. Masalan, mustaqillik mavzusi 1-2-sinf O‘qish kitobida kichik hajmdagi she‘rlarda, ixcham matnlarda bayon etilsa, 4-sinfda esa bu publitsistik maqolalar tarzida beriladi. Safar Barnoyevning “Mangulikka tatigulik kun” maqolasi shu jihatdan e‘tirofqa loyiq. Maqola chinakam mushohadalarga boy bo‘lib, tarixiy dalillar asosida yozilgan. Kichik sinflardan farqli ravishda, mavzu haqida jiddiy, ilmiy ma‘lumotlar berilgan. Unda ko‘chma ma‘noli, obrazli, kinoyali so‘zlar qo‘llanib, o‘quvchini tafakkurlashga undash yetakchilik qiladi :

“1991- yil 31-avgust O‘zbekistonimiz uchun asrga tatigulik kun bo‘ldi. Shu kundan boshlab O‘zbekiston zaminida mardona “Mustaqillik” so‘zi tilimizga ko‘chdi, *ongimiz, tilimizdagi qulf sharaqlab ochilib ketdi.*” Ta‘kidlab ko‘rsatilgan so‘zlar ko‘chma ma‘noda qo‘llangani ko‘rinib turibdi. Badiiy so‘z ustida ishlash orqali bu jumlar mohiyati teran anglatilsagina maqolaning muhim ahamiyati teran anglashiladi. Ya‘ni, tafakkurimiz fikrlashdan, tilimiz gapirishdan mahrum etilgan sho‘roviy mafkura haqida so‘z borayotgani, mustaqillik avvalo eng katta baxt– erkinlikni qaytarib bergani ayon bo‘ladi. Buning dalili sifatida esa O‘zbekistonda Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ezgu ishlar, ozod va obod Vatanimizning tamoman, yangidan bunyod etilayotganini ta‘kidlash kifoya. Maqolada qadim ajdodlarimiz, ulug‘ mutafakkirlarni tanish, yurtimizning keng dunyoga qaytadan tanitayotgan madaniyati va iqtisodiy taraqqiyyoti kabi mulohazalar shu ma‘noda, diqqatga sazovor.

Boshlang‘ich sinf O‘qish kitoblarida Mustaqillik mavzusi ilmiy-ommabop maqolalarda talqin etilayotganida mantiq bor. O‘quvchilar boshlang‘ich sinflardayoq “Vatanimiz mustaqilligi bayramini nima uchun nishonlaymiz?”, “O‘zbekistonning gerbi va bayrog‘ida nimalar tasvirlangan?”, “Mustaqillik o‘zbek xalqiga qanday erkinliklar berdi?”, tarzidagi savollarga ana shunday maqolalar tahlili orqaligina mushohada yuritish ko‘nikmasi shakllana boradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish va sinfdan tashqari, o‘qish darslarida badiiy asar namunalari keng o‘rganiladi. Adabiyot bo‘stonining kurtaklari bilan endi tanisha boshlagan jajji o‘quvchilar o‘z darsliklarida berilgan matnlar mazmunini tushunmasa,

undan o'zgacha shuur, zavq olmasa, ularning kitob o'qishdan zerikib qolishi tayin. O'quvchilarni birinchi sinfidanoq badiiy asar o'qishga qiziqishlarini oshirish, ularni adabiyotga oshno qilib o'stirish zarur ahamiyatga ega. Ta'kidlash joiz, boshlang'ich sinf o'qish darsliklarning yangi avlodi adabiy va ilmiy-ommabop matnlarning mazmuni, mavzu-mundarijasiga ko'ra mukammallashdi. Shu ma'noda, 1-sinf o'qish kitobida ham rang-barang mavzudagi ilmiy-ommabop matnlarni kuzatish mumkin. O'quvchilar har bir matnni o'qigandan so'ng uning mazmuni haqida tasavvurga ega bo'lishlari lozim. Shuningdek, matnda tilga olingan qahramonlarining xatti-harakati, tasviri ularni qiziqtiradi hamda tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bunday matnlarga nisbatan obraz tushunchasini qo'llash mavhumlik uyg'otadi. Shuning uchun obraz so'zi o'rniga qatnashuvchi, ishtirokchi so'zlarini qo'llash maqsadga muvofiq.

Xulosa. Ilmiy-ommabop maqolalarni o'rganishda pedagogik texnologiyaning barcha interfaol usullaridan keng foydalanish mumkin. Faqat bunda ijtimoiy real voqelik, ijtimoiy hayotdagi hozirjavoblik hissi ustunligiga ko'ra, ma'lumotlarni yangilab, to'ldirib borish maqsadga muvofiq. Aytaylik, darslik 2010 yilda chop etilgan bo'lsa, o'tgan uch yil davomida Rustamjon Qosimjonov yangi g'alabalarni qo'lga kiritgan bo'lishi mumkin, yoxud, bunday mavzularni o'tishdan ilgari, kerakli ma'lumotlarni gazeta-jurnallardan izlash, ulardan eng muhimlarini ajratib ola bilish lozim. Bu jihat o'quvchilarda ham ko'nikmaga aylana borsagina maqsadga erishish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlari uchun nashr etilayotgan gazeta-jurnallarini muntazam o'qib borsagina, yuqoridagi kabi maqolalarni o'rganayotganda o'quvchilar mushohadasi ustunlik qiladi. Alal-oqibat teran mulohaza yuritishga ko'nikma shakllangach, o'quvchilarda ijodkorlik orta boradi. Zotan, o'qituvchining innovatsion faoliyatida ham o'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish yetakchi vazifa qilib belgilangani bejiz emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Galperin P. Y. Bolaning intellektual rivojlanishini o'rganishga. // Psixologiya savollari, 1969, №1.
2. Lisova G.G., Ashtrafziyanov A.I., Nikiforova T.A., Prilezhayeva L.G., Saliyev N.N. Uslubiy maqolalar to'plami "Integratsiya rivojlanuvchi ta'lim uchun". ANO SOSH "Premier". 2014 yil

3. Abdullayeva B.S. Akademik litsey o‘quvchilarining matematik tafakkurlarini rivojlantirish (umumlashtiruvchi darslar misolida): Dis. ... ped. fan. nom. – Toshkent: TDPU, 2002. – 146 b.

4. Toshpulatova SH.O. O‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. Ped. fan. ... (PhD) diss. avto-ref. – Samarqand. 2019. 14-20 b.

5. Yusupova SH.M. Ona tilini integral o‘qitish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish: Dis. ... ped. fan. dok. – X., 2010. – 17 b.

6. Toshpulatova D.K. “The role of mental arithmetic in improving mathematical literacy in primary school”. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science Published 18.12.2019.

7. Toshpulatova D.K. “The role of mental arifmetics and thinking skills in mathematics lessons of primary schools”. International Engineering Journal For Research & Development – 2020

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI.

Normurodova Nigora Abdusattorovna

O‘zMPU “Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi
va metodikasi” kafedrası Dots.PHD

Azizova Sabina Fahriddinovna

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy
pedagogika universiteti 1-magistranti.

Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarining dars jarayonlaridagi hissiy holatini hisobga olgan holda ta‘lim berish va emotsional intellektini rivojlantirish, asosiy o‘rin egallagan. Emotsional intellekt o‘quvchilarning o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ijtimoiy muloqotlarda muvaffaqiyatli bo‘lishga yordam beradi.

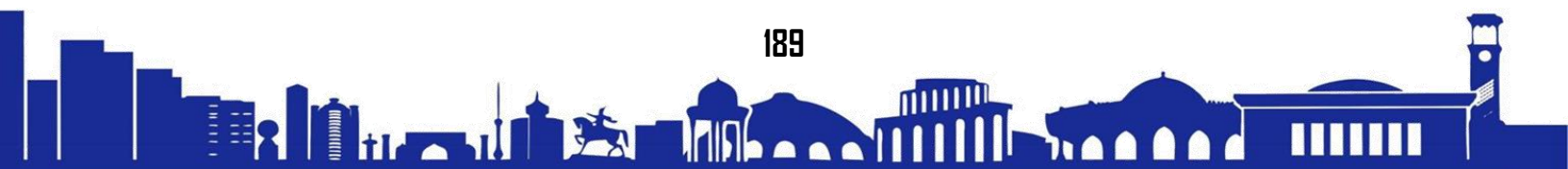
Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta‘lim, diagnostika, pedagogik yondashuv, ijodkorlik, emotsional intellektini rivojlantirish, o‘quvchi salohiyati, ta‘lim jarayoni.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития эмоционального интеллекта у учащихся начальной школы с учётом их эмоционального состояния в классе. Эмоциональный интеллект помогает учащимся управлять своими эмоциями, понимать эмоции других и успешно взаимодействовать с другими людьми.

Ключевые слова: Начальное образование, диагностика, педагогический подход, креативность, развитие эмоционального интеллекта, потенциал учащихся, образовательный процесс.

Annotation: This article focuses on teaching and developing emotional intelligence in primary school students, taking into account their emotional state in the classroom. Emotional intelligence helps students manage their own emotions, understand the emotions of others, and be successful in social interactions.

Keywords: Primary education, diagnostics, pedagogical approach, creativity, development of emotional intelligence, student potential, educational process.

Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, barkamol insonni shakllantirish ertangi taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy yuksaklikka doir islohotlar amalga oshirilayotgan O'zbekiston sharoitida mustaqil fikrlovchi yoshlarga ehtiyojni oshishi davr talabidir.

Hayotda ziyrak ko'z bilan qaraydigan, teran fikrlovchi, mustaqil dunyoqarashga ega, iqtidorli shaxslarni kamol toptirish va tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ko'rsatib o'tilganidek, demokratik jamiyatda insonni erkin va mustaqil fikrlaydigan qilib tarbiyalash zarur.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida faqat bilim va ko'nikmalar emas, balki o'quvchilarning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'lish qobiliyatlari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois emotsional intellektni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylangan.

Emotsional intellekt-bu insonning o'z his-tuyg'ularini tushunish, boshqarish va ifoda etish, shuningdek boshqalar his-tuyg'ularini anglash va ularga to'g'ri munosabat bildirish qobiliyatidir. Boshqacha qilib aytganda, bu "hissiy aql"- ya'ni his-tuyg'ularni ongli boshqarish san'atidir.

Emotsional intellektni birinchi bo'lib o'rgangan olimlardan biri Piter Salovey va Jon Mayer 1990-yilda bu atamani ilmiy jihatdan ishlagan.1995-yilda Daniel Goleman "Emotsional Intelligence" nomli mashhur kitobini yozgan va bu tushunchani ommalashtirgan.

Emotsional intellektning asosiy tarkibiy qismlari

1. O'zini anglash – o'quvchining o'z his-tuyg'ularini tanib olish, ularni ifoda eta bilish.
2. O'zini boshqarish – hissiyotlarni nazorat qilish, salbiy emotsiyalarga berilmaslik.
3. Motivatsiya – o'zini rag'batlantirish, o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish.
4. Empatiya – boshqalar his-tuyg'ularini tushunish, ularga hamdard bo'lish.
5. Ijtimoiy ko'nikmalar – jamoada ishlash, do'stona muhit yaratish, muloqot madaniyatiga ega bo'lish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh xususiyatlariga ko'ra his-tuyg'ularini ifoda etishga moyil bo'ladilar. Shu bois o'qituvchi ularning emotsional rivojlanishiga e'tibor qaratishi lozim.

Quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- O'yin texnologiyalaridan foydalanish: "His-tuyg'ularni tanish", "Men qanday his qilyapman?" kabi o'yinlar orqali bolalar o'z emotsiyalarini ifoda etishni o'rganadilar.
- Guruhli faoliyatlar: jamoada ishlash orqali o'quvchilar o'zaro hurmat va empatiya ko'nikmalarini shakllantiradilar.
- Muammoli vaziyatlar tahlili: hayotiy holatlar asosida "Agar sen shu holatda bo'lsang, nima qilarding?" kabi savollar orqali his-tuyg'ularni boshqarish o'rgatiladi.
- Ijodiy topshiriqlar: rasm chizish, hikoya tuzish, rolli o'yinlar orqali bolalar his-tuyg'ularini ifoda etadilar.
- O'qituvchi namunasining roli: o'qituvchining sabr-toqatli, samimiy va empatik munosabati o'quvchilarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

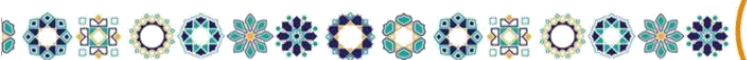
Hozirgi kunda insonning hissiy olami va ijtimoiy ko'nikmalarini ifodalovchi emotsional intellekt tushunchasi, ta'lim tizimida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik tadqiqotlarga ko'ra, o'quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish orqali bolalarning dunyo qarashini va his-tuyg'ularini boshqara olish muhim rol o'ynamoqda. Tengdoshlari va sinfdoshlari bilan sog'lom munosabat o'rnatishiga, stress holatlariga chidamli va bardoshli bo'lishga undaydi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'quvchilarga shaxs sifatida qarashlari va ularni muvaffaqiyatli qilib tarbiyalashda emotsional intellekt bevosita yordam beradi.

Emotsional intellekt shaxslararo munosabatlarni yaxshilaydi, stressni kamaytiradi, qaror qabul qilishni osonlashtiradi. Yetakchilik va jamoaviy ishda muvaffaqiyatni oshiradi. O'quvchi va talabalarda o'qish samaradorligini kuchaytiradi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda emotsional intellektni rivojlantirish – nafaqat o'quvchilarning shaxsiy kamoloti, balki ularning ijtimoiy moslashuvi va ta'limdagi muvaffaqiyati uchun ham muhim omildir. His-tuyg'ularni boshqara oladigan bola o'qishga, muloqotga va hayotdagi qiyinchiliklarga ijobiy yondashadi. Shu sababli har bir o'qituvchi ta'lim jarayonida emotsional intellektni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishi lozim.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib — emotsional intellektni rivojlantirishda quyidagi tavsiyalarni ilgari surish o‘rinli deb topildi:

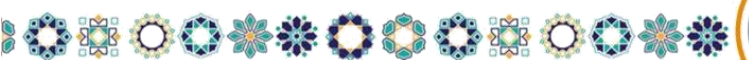
- Ta’lim dasturlarida emotsional-intellektual rivojlanishga xizmat qiluvchi modul yoki mavzularni qo‘shish;
- o‘z o‘rtog‘lariga nisbatan hurmati oshadi va ular bilan ijtimoiylashadi;
- mehr-oqibat, hurmat, do‘stlik kabi sifatlar shakllanadi;
- egallangan axloqiy sifatlar malakasi orqali jamiyat bilan muloqotga kirishadi;
- ota-onalar bilan hamkorlikda bola emotsional holatini tahlil qilish va tarbiyaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda emotsional intellektni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlar nafaqat o‘quvchilar shaxsining barqaror takomillashini ta’minlaydi, balki ularning kelajakda muvaffaqiyatli va baxtli inson bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. To‘xtasinova N. Pedagogik diagnostika asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. – 168 b.
2. Rahmonqulova Sh. Ta’limda iqtidorli bolalarni qo‘llab-quvvatlash usullari. – Toshkent: Pedagogika, 2017. – 132 b. 10. Torrens, E. P. Creativity Tests and Their Application in Education. – New York: Wiley, 2000. – 210 p
3. Forobiy, A. N. (2002). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Ismoilova, M. (2021). Boshlang‘ich ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida o‘qitish. Boshlang‘ich ta’lim, 1(2), 44–48.
5. Abdullayeva, Z. M. (2022). Emotsional intellekt va uning bolalar rivojlanishiga ta’siri. O‘zbek pedagogik axborotnomasi, 3(1), 15–19.
6. G‘afurova, D. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining hissiy dunyosini o‘rganish va rivojlantirish usullari. Psixologiya va pedagogika muammolari, 2(3), 67–72.
7. Vygotskiy L.S. Ijtimoiy rivojlanish nazariyasi. – Moskva: Pedagogika, 1984. – 256 b.
8. Teplov B.M. Psixologiya asoslari. – Moskva: Nauka, 1978. – 312 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-11

9. Renzulli J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness. – Journal for the Education of the Gifted, 1978. – Vol.1, No.4, pp. 243–254.
10. Gagné F. The Differentiated Model of Giftedness and Talent. – Journal of Educational Psychology, 2004. – Vol. 96, No. 3, pp. 582–597.
11. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – 348 p.
12. Ismoilov M.T. Boshlang'ich ta'limda iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va rivojlantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 144 b.
13. Jo'rayev A. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 120 b.
14. To'xtasinova N. Pedagogik diagnostika asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – 168 b.
15. Rahmonqulova Sh. Ta'limda iqtidorli bolalarni qo'llab-quvvatlash usullari. – Toshkent: Pedagogika, 2017. – 132 b. 10. Torrens, E. P. Creativity Tests and Their Application in Education. – New York: Wiley, 2000. – 210 p

IMPROVEMENT OF METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

*Karimova Gavkhar Jakhongir kizi

*Master's student, Tashkent International University of Education

Abstract

This article examines ways to improve foreign language teaching in vocational education institutions using modern innovative approaches and their methodological foundations. Based on a literature review, the advantages of communicative, competency-based, interactive, and CLIL (Content and Language Integrated Learning) approaches are analyzed. The need to develop a foreign language teaching model in vocational education institutions that meets the professional needs of students is also substantiated.

Key words: vocational education, foreign language, teaching methodology, communicative approach, CLIL, interactive education, professional competence.

Introduction

In the context of global integration, foreign language teaching is an important part of the vocational education system, and the need to train specialists capable of meeting the demands of the labor market is growing [1]. Therefore, improving foreign language teaching methods in vocational education organizations is a pressing scientific issue. In our republic, foreign languages are taught at all levels of the continuous education system, from preschool to postgraduate education, in all fields and specialties. While foreign languages are taught to students prior to higher education based on a unified core curriculum, at the higher education level, two areas are distinguished: teaching a foreign language for philological purposes, that is, training future foreign language teachers, and teaching a language for specific purposes and professions in a non-philological field (Language for Specific Purposes, LSP). The purpose of this article is to analyze existing foreign language teaching methods in vocational education organizations and identify ways to improve them based on advanced international experience.

Literature review

The Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the system of teaching foreign languages" (PQ-5117, 2021) created a solid legal basis for the implementation of methodological innovations in this area [2]. Many researchers believe that the methodology of teaching foreign languages should be based on a communicative approach, since it is this approach that develops real communication skills in students [3], [4]. Islamova and Kadirova [5] emphasize the effectiveness of interactive methods in foreign language lessons in vocational educational institutions - such as "debates", "case studies", "role-playing games". A.K. Krupchenko emphasizes that professional linguodidactics arose on the basis of an objective public demand, that is, the need of representatives of various professions to master foreign languages as a means of international exchange of information and experience, and this direction has long been promoted by T. Hutchinson and A. Walters as "English for Specific Purposes" [6]. CLIL (Content and Language Integrated Learning) is also recognized as a modern method—a method of teaching foreign languages using professional disciplines [7], [8]. This approach develops students' language skills in a real professional context.

Research methodology and empirical analysis

To date, more than 300 works on professional linguodidactics have been created in European linguodidactics, examining the basic principles of professional linguodidactics, such as integration, multi-levelness, modelability, variability, communicativeness, modularity, and professional focus. Professional linguodidactics, as a section of linguodidactics, is inextricably linked with didactics, professional pedagogy, professional psychology and psycholinguistics, linguistics, communication theory, and specialized disciplines, which is substantiated by the following provisions [9]:

- when it comes to personal qualities, abilities and professional competence in the formation of professional communicative competence in a foreign language, then a connection with professional psychology and psycholinguistics naturally suggests itself;
- teaching a foreign language is, of course, directly related to professional linguistics and didactics;

- the main goal of teaching foreign languages is to teach professional, industrial and intercultural communication, which means that professional language didactics is also connected with communication theory and ethical standards.

A.K. Krupchenko as the main tasks of professional language didactics [10]:

- clarify the objectives of teaching a foreign language for special purposes;
- determination of the content of professional and industry-specific training in foreign languages
- selection of forms and methods of teaching specialists a foreign language;
- covers issues such as the choice of teaching methods and technical means for professional and vocational teaching of a foreign language.

The core and additional principles of professional linguodidactics are described in detail by A.N. Kuznesov. The main principles include the creation of a socio-professional environment, the requirements of a competency-based approach, integrativeness, consideration of interdisciplinary connections, and a focus on the comprehensive development of professional competencies in a foreign language. Additional principles include the need to consider a number of factors, such as the age of the language learner, learning challenges, modularity, ensuring continuity in language teaching, and the originality and authenticity of materials. Based on these objectives and principles of professional linguodidactics, professional linguodidactics can be interpreted as a science that studies the theoretical foundations of professional and vocational language teaching, as well as its methodological, didactic, and linguistic features.

The content, forms, and means of teaching a foreign language in combination with specialized subjects, which is one of the fundamental principles of professional linguodidactics, were specifically studied by G. Dadamirzaev and K. Fayzullaev, who emphasized the interdisciplinary connections between the fundamentals of academic subjects or the integration of elements from different subjects. In his work, A. Gasanov identified the following types of interdisciplinary connections:

- ✚ methodological and conceptual relevance, contributing to the formation of the worldview of the future specialist;
- ✚ meaningful interdisciplinary connections that ensure the updating of knowledge and skills;

- ✚ educational significance aimed at developing professionally important qualities of the personality of a future specialist;
- ✚ methodological significance, based on the subject and the elements of future professional development.

Methodological approaches and ways of improvement

The following areas are of great importance in improving the process of teaching foreign languages in professional education organizations:

1. Implementing a communicative approach. Lessons should be based on real-life communication situations [3].
2. Professionally oriented language teaching. Terminological vocabulary and exercises based on professional situations develop students' practical speech [5].
3. Using interactive technologies. Project-based work, gamification, and blended learning methods stimulate students' active thinking [4].
4. Digital educational tools. Online platforms (Quizlet, Kahoot, Duolingo for Schools) allow for individualized learning [7].
5. Continuing education for teachers. CLIL and ESP (English for Specific Purposes) training should be organized [8].

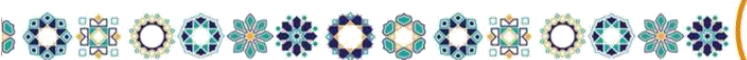
Conclusion

Research and literature analysis demonstrate that adapting communicative and interactive approaches to professional needs improves the effectiveness of foreign language teaching in vocational education institutions. The application of cutting-edge pedagogical technologies and innovative approaches in the educational process, as well as the effective use of information technology, particularly artificial intelligence, also contribute to improving the quality of foreign language instruction in vocational education institutions. Therefore, alongside the introduction of methodological innovations, it is essential to develop the innovative competence of teachers.

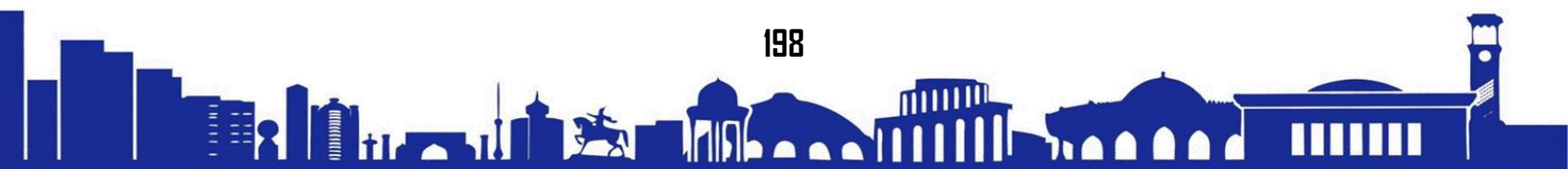
References

1. Mirzayeva, Z. (2022). Issues of improving the quality of foreign language teaching in the professional education system. *Pedagogical Research*, 4(3), 102–107.

2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ–5117. (2021). On measures to further improve the system of teaching foreign languages. Tashkent.
3. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
5. Islomova, G., & Qodirova, N. (2023). The role of teaching foreign languages and the use of effective methods in it. Herald of Kokand University, 3(2), 45–49.
6. Khoshimova D.U. Linguistic and didactic foundations of the study of gaps in the context of modern Russian language activity and interlingual interactions: Diss. doc. ped. Sciences. -T.,2017. - 209 p.
7. Jumayeva, M. B. (2025). Use of educational methods in pedagogy. Икро журнал, 14(02), 168-174.
8. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.
9. Chutpulatov, M. (2024). Prospects for the introduction of the CLIL method in higher and professional education. Zenodo Journal of Education Studies, 6(1), 1–7.
10. European Confederation of Language Centers in Higher Education [Electronic resource] // CercleS. – Mode of access: <http://www.cercles.org>. - Date of access: 15.05.2017
11. Krupchenko, A., Inozemtseva, K., Prilipko, E. Professional Development of a Foreign-Language Tertiary Teacher: Competence-Based Approach, Mediterranean Journal of Social Science. Vol. 6, No. 6, S5 (2015), pp. 257–261, available at: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/8555/8215> (accessed: 30.08.2019). (in Russian)

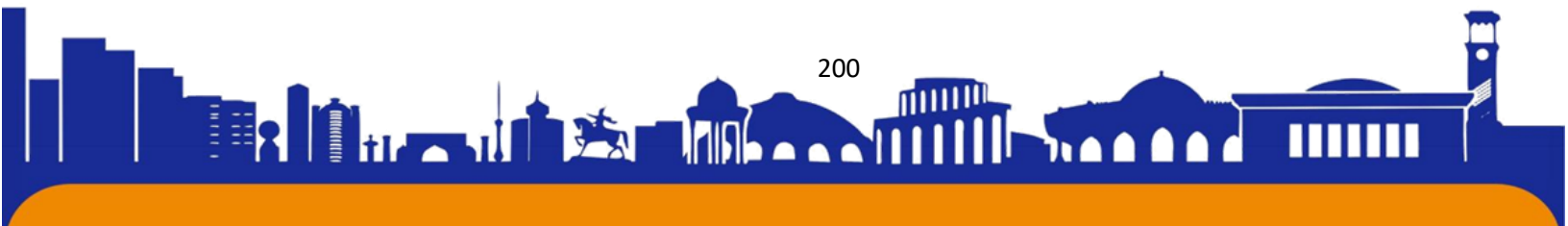
(Noyabr)

TABLE OF CONTENTS

1	AQLLI SHARTNOMALAR: HUQUQIY SHARTNOMALARNING KELAJAGI SIFATIDA Baxtiyorova Marjona	7-15
2	KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI SURXONDARYO VILOYATIDA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANTIRISH Hasanov Dilmurod, Jo‘rayeva Lola	16-20
3	MARKAZIY ASAB TIZIMI VA UNING TUZILISHI Baxtiyar Qiyamov , Zuhra Jurayeva , Sobir Mustanov	21-24
4	FIZIK JARAYONLARNI MATEMATIK USULLAR ORQALI HISOBLASH VA TADBIQ ETISH Shavkat Umidullayev , Elvira Settarova , Fazliddin Salaxitdinov , Raxmat Turniyazov	25-30
5	MUAZZAM BOYSUN Xurramova Munisa Xolto'rayevna	31-33
6	THE HISTORY OF STUDYING THE VOCABULARY OF NATIONAL CUSTOMS IN THE UZBEK LANGUAGE Abdurazzoqova Sevara	34-39
7	SOG‘LIQNI SAQLASHDA TIBBIY PROFILAKTIKANING O‘RNI VA MOHIYATI. Jurayev Abror Xolmurod o'g'li, Saitmurotov Mirzoxid Abdumuratovich	40-44
8	BADIIY MATNDA MILLIY MENTALLIKNI AKS ETTIRUVCHI TASHQI VA ICHKI BELGILAR __Cho‘liyev Ruhillo Abdullayevich	45-48
9	BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA IJODKORLIK SOATI-LOYIHA ISHINI TASHKIL ETISHDA STEAMNING O‘RNI __Nazokat Avvalova	49-53
	LAZERLAR VA ULARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH Farxod Xaitov, Muborak Nasrulloeva	54-57
10	OLIIY TA‘LIM MUASSASALARIDA TARMOQ TEXNOLOGIYALARINI O‘QITISHDA AMALIY-SIMULYATSION YONDASHUVNING SAMARADORLIGI Dilshodbek Navruzov	58-63
11	BREND IMIJINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOIIY MEDIA KONTENTINING ROLI: VIZUAL KOMMUNIKATSIYA TAHLILI __Alim Ahmedov	64-69

12	INVESTIGATING CASES OF CRIMINAL VIOLATIONS OF THE RULES OF THE ROAD TRAFFIC ACT. INVESTIGATING THE CRIME OF TERRORISM Mamanarov Xaitmurat	70-78
13	IQTISODIY NUTQDA FRAZELOGIYA Сафармахматова Заррина Нарзуллаевна.	79-83
14	SURXONDARYO VILOYATI SHAROITIDA DORIVOR PLANTAGO MAJOR (ZUBTURUM L.) O'SIMLIGINI IN VITRO SHAROITIDA INTENSIV YETISHTIRISH Sattarov Abdumurod Sattarovich, Eshpo'latov Sunnatullo Erkin o'g'li.	84-88
15	ANTROPOLOGIYA FANI TADQIQOT MARKAZIDA TANOVLUL MADANIYATI Fayzullayeva Mavlyuda Xamzayevna.	89-96
16	ПРИМЕНЕНИЕ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ В МЕДИЦИНЕ И ФАРМАКОЛОГИИ Исмаилов Улугбек	97-101
17	REPRODUKTIV YOSHDAGI AYOLLARDA VAZN ORTISHI: SABABLARI VA YECHIMLARI Mavftuna Abdixamidova Shavkat qizi, Qayumova Shaxnoza Jamshidovna	102-110
18	SUN'IY INTELEKT YORDAMIDA BEMORLARNI TASHXISLASH VA DORILARNI ISHLAB CHIQRARISH TEXNOLOGIYALARI Xursanov Sherzod Ulaboyevich, Nabijonov Salimjon Sherqo'ziyevich	111-118
19	O'ZBEKISTONDA OLIV BORILAYOTGAN ISLOHOTLARNING IQTISODIY-FALSAFIY ASOSLARI Mamatkulov Eldor Safarovich, Alimova Sarvara	119-129
20	УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПРИБРЕЖНЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ ЗОН ДАРГОМАИ. С.Шукуров ¹ , Л.И. Шукурова ² , З. Аскарлова	130-136
21	YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN RIVOJLANISHI – TENDENSIYALAR VA TRANSFORMATSIYALAR Faxriddin Yormatov	137-142
22	KORRUPSIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK ILDIZLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI Asadova Ruxsara	143-147
23	SURXONDARYO VILOYATI HUDUDIY SANOAT TARMOQLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH ORQALI	148-152

	IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI Turayev Baxrom	
24	MIGREN KASALLIGI _Borotov Mexroj	153-156
25	OZIYQ-OVQAT ISHLAB CHIQRARISH ZANJIRIDA XALQARO STANDARTLARNI (ISO, HACCP, CODEX ALIMENTARIUS) JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH Safayeva Sevaraxon Davlaterovna	157-162
26	XXI ASRDAGI URUSHLARNING KELAJAKDAGI IQTISODIYOTGA TA’SIRI Sadikova Dilrabo, Salomov Himoyiddin O’ral o’g’li	163-175
27	BADIIY MATNDA MULOQOT MADANIYATINING FILOLOGOK EKSPERTIZASI Qorjovov Elmurod Abdumo‘min o’g’li	176-179
28	IJTIMOIIY TARMOQLARNING TURIZM RIVOJLANISHIGA TA’SIRI Mustafuqulova Diyora Azimjon qizi	180-184
29	BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH KITOBLARIDAGI ILMIY-OMMABOP MATNLAR VA ULARNI O‘RGANISH USULLARI Normurodova Nigora Abdusattorovna, Tulegenova Araylim Marat qizi	185-188
30	BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI Normurodova Nigora Abdusattorovna, Azizova Sabina Fahriddinovna	189-193
31	IMPROVEMENT OF METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS Karimova Gavkhar	194-198
	MUNDARIJA	199-201

